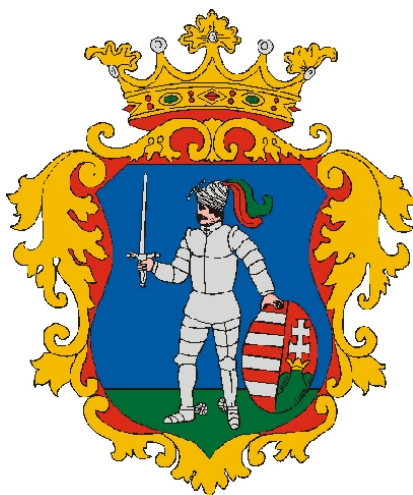

*Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.
Térségi Tervezési és Területrendezési Iroda*

NÓGRÁD MEGYE TERÜLETRENDEZÉSI TERVÉNEK MÓDOSÍTÁSA

VIZSGÁLATOK

*Készült a Nógrád Megyei Önkormányzat megbízásából
2011. január hó*

Nógrád megye területrendezési tervének módosítása – Vizsgálatok és javaslattevő fázis

Vezető területrendező tervezők:

Faragó Péter

TR 01 4039

Faragóné Huszár Szilvia

TR 01 4059

Tervezők:

Brodorits Zoltán

Ginter Gábor

Devecseri Anikó

Hamar József

Illés István

Kiss Csaba

Kohán Zoltán

Mészáros Bence

Nagy András

Rideg Adrienn

Schneller Krisztián

Munkatársak:

Dörömbözi Enikő

Gangl Éva

Staub Ferenc

Vajda Ferencné

Irodavezető:

Göncz Annamária

Péti Márton

Igazgató:

Horkay Nándor

Vezérigazgató:

dr. Vereczkey Zoltán

Ez a dokumentáció a VÁTI Nonprofit Kft. szellemi terméke. A hozzá kötődő – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXV. törvényben meghatározott – vagyoni jogok a VÁTI Nonprofit Kft.-t illetik.

Budapest, 2011. április hó

ADATSZOLGÁLTATÓK, SZAKÉRTŐK, KONZULENSEK

- Vidékfejlesztési Minisztérium
- Nemzeti Erőforrás Minisztérium
- Honvédelmi Minisztérium
- Magyar Bányászati és Földtani Hivatal
- MBFH Miskolci Bányakapitányság
- Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal
- Nógrád Megyei Önkormányzat
- Észak-Magyarországi Regionális Közigazgatási Hivatal, Állami Főépítész Iroda
- Heves Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Erdészeti Igazgatóság
- Nógrád Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Növény- és Talajvédelmi Igazgatóság
- Nógrád Megyei Földhivatal
- Magyar Állami Földtani Intézet
- Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség
- Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság
- Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság
- Bükk Nemzeti Park Igazgatóság
- Központi Statisztikai Hivatal Nógrád Megyei Igazgatósága
- Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet
- Budapesti Corvinus Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

BEVEZETÉS

Nógrád megye területrendezési tervének kidolgozása a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény felhatalmazása alapján a Megyei Önkormányzat által kiírt, és a VÁTI Kht. által elnyert nyílt közbeszerzési pályázat alapján 2004-ben kezdődött.

A megyei területrendezési terv kidolgozásának alapja a 2003. évi XXVI. törvénnyel elfogadott Országos Területrendezési Terv, valamint az azt követően megjelent, a területrendezési koncepciók, programok és a területrendezési tervek tartalmi követelményeit rögzítő 1/2003. (IX. 9.) TNM rendelet volt.

A vonatkozó jogszabály által előírt tervfázisok kidolgozását és egyeztetését követően a megyei területrendezési tervet a Megyei Önkormányzat Közgyűlése a 29/2005. (XII. 01.) számú rendeletével fogadta el.

Az OTTrT 2003. évi elfogadása, illetve az azt megalapozó tervjavaslatok kidolgozása óta azonban felgyorsultak a területi folyamatok, a különböző szinten és területi mélységben kidolgozott területrendezési tervek és hatásvizsgálatok készítése során is rengeteg metodikai és gyakorlati tapasztalat gyűlt össze. Ezek több más, a tervezést érintő változásokkal együtt felvetették és megalapozták az OTTrT felülvizsgálatának aktualitását (amellett, hogy az OTTrT 29. § is előírja, hogy a terv felülvizsgálatára legalább ötévente kerüljön sor).

A felülvizsgálat során az OTTrT eredeti célrendszere, felépítése, szerkezete megmaradt, a hangsúly elsősorban a tartalmi és szabályozási elemek megújításán és kibővítésén volt, ami viszont az eredeti törvény bekezdéseinek és mellékleteinek szinte mindegyikét érintette.

A módosított OTTrT törvényt az Országgyűlés 2008. június 9-én fogadta el. A törvény többek között előírta, hogy a már elfogadott megyei területrendezési terveket – közöttük a Nógrád megyére vonatkozót is – 2011. december 31-ig a módosított törvénnyel összhangba kell hozni. Fenti törvényi kötelezettségnek való megfelelés érdekében Nógrád megye területrendezési terve módosításának – központi forrásból is támogatott – elkészítésére a Megyei Önkormányzat által 2010 októberében indított közbeszerzési eljárás alapján a VÁTI Nonprofit Kft. kapott megbízást. A tervezési szerződés ütemezése szerint az egyes munkafázisok időben úgy követik egymást, hogy a módosított megyei területrendezési terv elfogadási anyaga legkésőbb 2011 decemberében a Közgyűlés elé kerülhessen.

A megyei területrendezési terv módosításának jogszabályi háttere az OTTrT törvény mellett alapvetően a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X. 6.) számú Korm. rendelet.

Nógrád megye területrendezési tervének módosítása ez utóbbi jogszabály felhatalmazása alapján – az előkészítő és a javaslattevő fázis összevonásával – egyfázisú tervezési folyamatban került kidolgozásra és egyeztetésre kiküldésre.

Az egyeztetési eljárás során beérkező és elfogadásra kerülő vélemények, valamint a területi tervtanács állásfoglalása alapján történik az egyeztetési anyag korrekciója, ami az elfogadási fázis kidolgozásának alapjául is szolgál.

TARTALOMJEGYZÉK

1. NAGYTÉRSÉGI ÖSSZEFÜGGÉSEK, KÜLSŐ KAPCSOLATOK	3
2. TERVELŐZMÉNYEK FELDOLGOZÁSA	6
2. 1. Fejlesztési típusú dokumentumok	6
2. 2. Rendezési típusú dokumentumok	9
3. TÉRSZERKEZET ALAKULÁSA, A TERÜLET FELHASZNÁLÁS VÁLTOZÁSAI	16
3. 1. Térségi területfelhasználás	16
3. 2. Műszaki infrastruktúra-hálózatok és egyedi létesítmények	17
4. TELEPÜLÉSRENDSZER	19
5. DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK	25
6. KÖRNYEZETI ELEMEL ÁLLAPOTA, SZENNYEZETT TERÜLETEK	29
6. 1. Környezeti elemek állapota	29
6. 2. Szennyezett területek	33
7. TERMÉSZET- ÉS TÁJVÉDELME	34
8. ÉPÍTETT KÖRNYEZET ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME	46
9. MEZŐGAZDASÁG	51
10. ERDŐGAZDÁLKODÁS	55
11. ÜDÜLÉS, IDEGENFORGALOM	57
11. 1. A megye üdülés-idegenforgalmi adottságai	57
11. 2. A turistafogadás feltételei	63
12. VÍZGAZDÁLKODÁS	67
12. 1. Felszíni vízkészletek	68
12. 2. Felszín alatti vízkészletek	70
12. 3. Vízügyi rendszerek	70
12. 4. Víziközmű-ellátás	72
13. ENERGIAELLÁTÁS	74
13. 1. Energiatermelő és szállító infrastruktúra	74
13. 2. Energia ellátottság	77
14. KÖZLEKEDÉSI ELLÁTOTTSÁG	78
14. 1. Közúti közlekedés	78
14. 2. Vasúti közlekedés	84
14. 3. Hidak	86
14. 4. Határátlépési pontok	86
14. 5. Kerékpáros közlekedés	87
14. 6. Légi közlekedés	87
14. 7. Vízi közlekedés	88
15. HONVÉDELME	88
16. A TÉRSÉGI TERÜLET FELHASZNÁLÁS VIZSGÁLATA	89
17. A TÁJ TERHELÉSÉNEK ÉS TERHELHETŐSÉGÉNEK MEGHATÁROZÁSA	92

FÜGGELÉK

1. sz. függelék: Egyedi jogszabállyal kihirdetett védett természeti területek
2. sz. függelék: Ex lege védett lápok
3. sz. függelék: Ex lege védett barlangok
4. sz. függelék: Ex lege védett földvárak
5. sz. függelék: Helyi jelentőségű védett természeti területek és értékek
6. sz. függelék: Natura 2000 területek
7. sz. függelék: Védett természeti területek és értékek (térkép)
8. sz. függelék: Területi védelemmel rendelkező és kiemelt műemlékek Nógrád megyében
9. sz. függelék: Kastélyok, kúriák és kerttörténeti értékek Nógrád megyében
10. sz. függelék: Régészeti lelőhelyek jegyzéke
11. sz. függelék: Források

1. NAGYTÉRSÉGI ÖSSZEFÜGGÉSEK, KÜLSŐ KAPCSOLATOK

Nógrád megye Magyarország északi részén helyezkedik el, térszerkezetének, külső és belső kapcsolatrendszerének meghatározója elsősorban a domborzat. Nyugaton a Börzsöny, keleten a Mátra, északnyugaton az Ipoly, északkeleten a Karancs és a Medves határolja, a megye közepén pedig a Cserhát emelkedik.

Nógrád megyét a nagy európai közlekedési tengelyek közül az un. Helsinki folyosók közvetlenül nem érintik, hozzá legközelebb délen az V. számú Velence – Ljubljana / Rijeka – Zágráb – Budapest – Ungvár – Lvov – Kijev tengely részét képező M3 autópálya, illetve a Budapest – Hatvan – Miskolc – Nyíregyháza – Ukrajna vasútvonal halad el. A közúti tengelyhez a megye két elsőrendű főúttal (2. és 21. számú), a vasútvonalhoz pedig két hazai törzshálózati vonallal (Aszód – Balassagyarmat – Ipolytarnóc – Szlovákia és Hatvan – Somoskőújfalu – Szlovákia) csatlakozik.

A transzeurópai folyosók (TEN-T) közül a Budapesttől induló, Zólyomon és Zsolnán keresztül Krakkó és Katowice felé haladó közúti tengely a megye nyugati oldalán halad el, de kiépítettsége miatt még nem tekinthető igazán jelentős nemzetközi útvonalnak. Az M2 autót és a szlovák szakaszok

1. sz. ábra: Helsinki folyosók

2. sz. ábra: TEN-T közúthálózat

Forrás: Csatlakozási szerződés

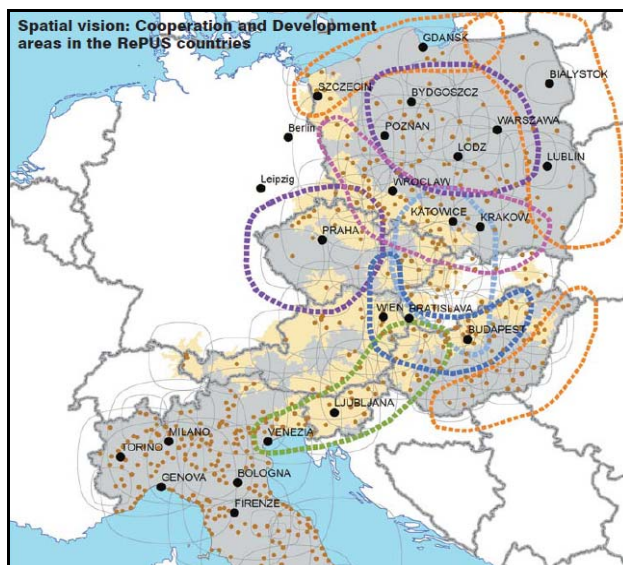
megépülésével várható érdemben változás, de ennek időhorizontja jelenleg beláthatatlan. Ez a TEN-T tengely fontos összeköttetést jelent majd az Észak-kelet-európai és Dél-kelet-európai főtengelyek között, amely Helsinki folyosók a Budapest és Zsolna közötti részen nem kapcsolódtak egymáshoz.

Szintén ezen a nyomvonalon meghatározott az E77 Budapest – Parassapuszta – Besztercebánya – Krakkó – Varsó – Gdansk európai közútvonal is.

E tengely által meghatározott regionális városi rendszer együttműködését perspektivikusnak minősítette az a kutatás is (Regionális Többközpontú Városhálózati Rendszer – RePus), melynek célja a közép- és kelet-európai városrendszerek, azok funkcionális kapcsolatának kutatása, valamint a kis- és középvárosok hálózati együttműködési lehetőségeinek és regionális szerepük feltárása volt.

A transzeurópai vasúti hálózat fent említett Budapest – Hatvan – Miskolc – Nyíregyháza – Ukrajna vonalán kívül Nógrád megyéhez közel fut a Budapest – Szob – Szlovákia nyomvonal. Utóbbihoz a Vác – Ipolyvece mellékvonalon csatlakozik a megye.

3. sz. ábra: RePus területi vízió: együttműködés és a fejlesztési térségek

Forrás: RePus Final Riport, 2007

határátlépési pont még közelebb, 10 km-re található az úttól. A parassapusztai határátlépési pontnál a 2. sz. főút a 66. sz. szlovák főútban folytatódik, amely a Selmeci-hegység és a Korponai-erdő – Jávoros között haladva éri el a fent nevezett utat Zólyomnál. A balassagyarmati határátlépési pont szlovák oldalon a Nagykürtösi járás belső másodrendű főútjaihoz csatlakozik. A szomszédos szlovák megyékkel a vasúti összeköttetés csak Somoskőújfalun keresztül működik, de csak Fülekig. Salgótarjánból Losoncba (40 km) két átszállással, 1,5 – 2,5 óra alatt lehet eljutni. A Nógrádszakál – Ipolytarnóc vonalat Szlovákia peage teherszállításra használja.

A két ország Európai Unióba való belépése után sem változott számottevően a helyzet, mert – bár az együttműködés könnyebbé vált (több összefogása is ismeretes (Ipoly Eurorégió, Neogradiens Eurorégió, Nógrád Geopark)) – a határ túloldalán lévő területek (Besztercebánya és kismértékben Nyitra megye) sem elég erősek ahhoz, hogy lehetőségeik befolyásolják Nógrád megyét, vagy határmenti összefogásból számottevő i fejlődés alakuljon ki. A két ország között a határon való átkelés elméletileg könnyebbé vált ugyan, de a kapcsolatok valóságos kiszélesítéséhez új Ipoly-hidakra lenne szükség, ami egyelőre még várat magára. Jelenleg Szlovákiával 4 közúti (Parassapuszta és Somoskőújfalu főúton, Balassagyarmat és Ipolytarnóc mellékúton), és két vasúti (Ipolytarnóc és Somoskőújfalu) határátlépési pont jelent kapcsolatot.

Az Észak-Magyarországi Régió domborzat által determinált közlekedési hálózata nem indukálja a szoros kapcsolatot a régió megyéi között. A Nógrád megyével szomszédos magyarországi megyékkel – Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén – főként az M3 autópályán és a hozzá kapcsolódó főutakon történik a kapcsolódás. Bár a régióközpont Miskolc és Eger felé a 23. sz. főúton indulva közvetlenül is el lehet jutni, a megye nagyobb részéből mégis gyorsabb a megyét észak-déli irányban átszelő legfőbb két útján – a 2. sz. és 21. sz. főúton – keresztül az M3 autópályán megközelíteni.

A megye regionális kapcsolatait meghatározza, hogy Nógrád megye északon, szlovák területen Besztercebánya és Nyitra megyével, országon belül északkeleten Borsod-Abaúj-Zemplén, keleten és délkeleten Heves, nyugaton és délnyugaton pedig Pest megyével határos.

A szlovák-magyar határmenti kapcsolatokat korábban is az determinálta, hogy Nógrád megyében még a megyeszékhely, Salgótarján sem rendelkezett karakteres húzóerővel, ami a határmenti kapcsolatoknak markáns jelleget adott volna, de hasonló az adottságok szlovák oldalon is.

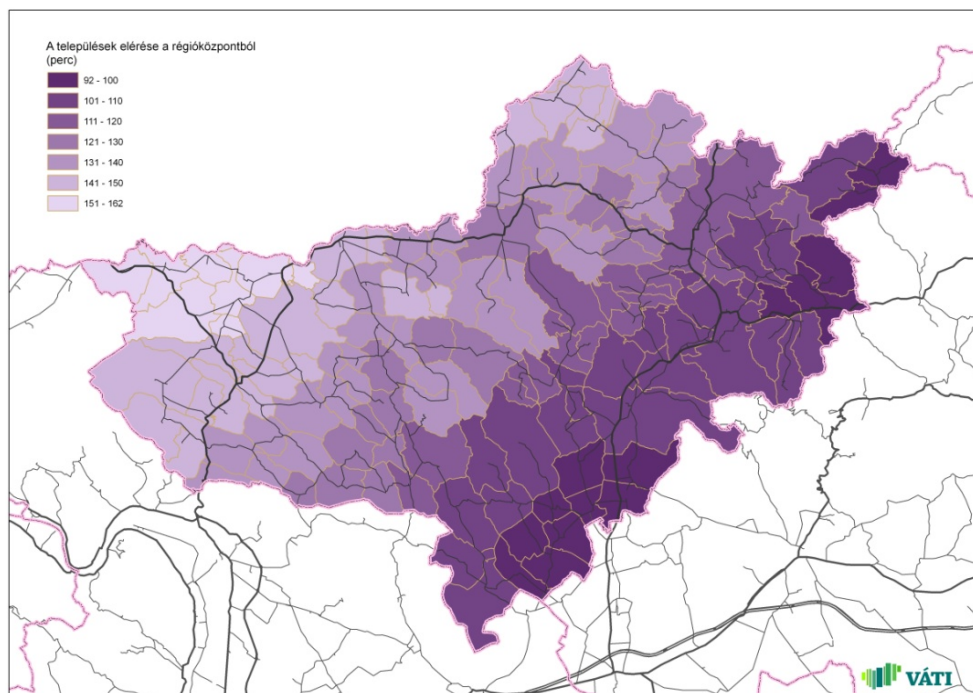
Nógrád megyét közlekedési szempontból jelenleg a Szlovákiát kelet-nyugati irányban átszelő Pozsony – Kassa európai E571 jelű út (két rövidebb szakaszától eltekintve jelenleg nem gyorsforgalmi út) Losoncra közelíti meg, a 21. sz. főút somoskőújfalui határátlépési pontjától az 585. sz., majd 571. sz. szlovák főút 26 km-re csatlakozik a fent nevezett viszonylat 50. sz. szlovák főúti szakaszához. Az ipolytarnóci

4. sz. ábra: TEN-T vasúthálózat

Forrás: Csatlakozási szerződés

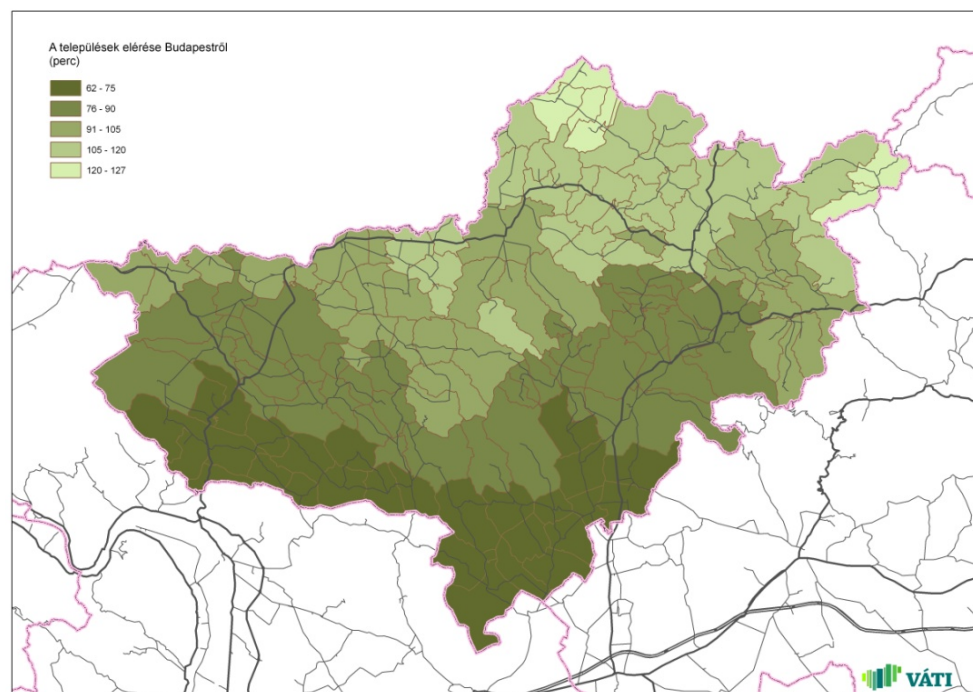
5. sz. ábra: Nógrád megye településeinek elérése a régióközpontból

Forrás: TeIR, GeoX, 2008.

A Pest megyéhez közeli települések relatív jobb helyzetben vannak Budapest közelsége miatt, de a sajátos belső (északnyugat – délkelet) közlekedési szerkezet ezt a kapcsolatot is megnehezíti, miután a Budapesthez legközelebbi nógrádi településekről is több mint egy óra a főváros elérése.

6. sz. ábra: Nógrád megye településeinek elérése Budapestről

Forrás: TeIR, GeoX, 2008.

A közút és vasút mellett Nógrád megyében egyéb közlekedési ágak közvetlenül nem játszanak szerepet a nagytérségi kapcsolatokban. Hajózást a megyéhez legközelebb a Dunán biztosít a Budapesten működő nemzetközi kikötő, országos jelentőségű polgári repülőtér pedig szintén a fővárosban – Ferihegyen – érhető el.

2. TERVELŐZMÉNYEK FELDOLGOZÁSA

2. 1. Fejlesztési típusú dokumentumok

AZ ORSZÁGOS TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ (OTK) FELÜLVIZSGÁLATA

Az Országos Területfejlesztési Konceptió módosítását az Országgyűlés a 97/2005. (XII. 25.) OGY határozattal fogadta el. A dokumentum meghatározza az ország területi jövőképét, a jövőkép eléréséhez vezető átfogó, hosszú távú területfejlesztési politikai célkitűzéseket, középtávú területi célokat, területi prioritásokat fogalmaz meg a szakpolitikák számára, meghatározza az eszköz- és intézményrendszeri feltételeket, és tartalmazza a régiók saját koncepcionális céljait is.

A dokumentum módosítását több átfogó elemzés alapozta meg, közöttük az Országgyűlés által elfogadott, első és második "Jelentés a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről" (elfogadva: 2001 és 2005), valamint "Az OTK felülvizsgálata" című értékelés (elfogadva: 2005). Az OTK jövőképében megfogalmazott harmonikus területi szerkezet és rendszer eléréséhez, illetve a kiegyensúlyozott területi fejlődés biztosításához 2020-ig öt átfogó célkitűzés érvényesítése szükséges, melyek:

1. térségi versenyképesség,
2. területi felzárkózás,
3. fenntartható térségfejlődés és örökségvédelem,
4. területi integrálódás Európában, valamint
5. decentralizáció és regionalizmus.

Középtávon, 2013-ig a következő országos területi célok kerültek megfogalmazásra:

1. versenyképes budapesti metropolisz-térség megteremtése,
2. a régiókat dinamizáló fejlesztési pólusok megerősítése és a városhálózati kapcsolatrendszer fejlesztése,
3. elmaradott térségek, külső és belső perifériák felzárkóztatása,
4. országos jelentőségű, integrált fejlesztési térségek és tématerületek,
5. határ menti területek fejlesztése és határon átnyúló térségi együttműködésük erősítése,
6. rurális (vidékes) térségek területileg integrált fejlesztésének prioritásai, valamint
7. a különböző szakmapolitikák területi prioritásai.

A területfejlesztési célok érvényesítését szolgáló intézmény- és eszközrendszer fejlesztési irányai:

1. A területfejlesztési intézményrendszer megerősítése a szubszidiaritás, hatékonyság és a partnerség jegyében:
 - országos szinten a területi koordináció érvényesítése,
 - regionális szinten a szerepkörök bővítése,
 - megyei szinten a szerepkör változtatása és a fejlesztések koordinációja,
 - kistérségi szint megerősítése,
 - kiemelt térségek és tématerületek (Duna, Tisza, Balaton, termál-potenciál) fejlesztésének koordinálása.
2. Iteratív tervezési rendszer kialakítása.
3. Programozáson alapuló finanszírozási rendszer megteremtése.
4. Területi monitoring és értékelési rendszer kialakítása.

Az ország hét tervezési-statisztikai régiójának főbb fejlesztési irányait is tartalmazza az OTK, mely közül az *Észak-magyarországi régióé* a következő: a régió célja olyan társadalmi-gazdasági térszerkezet létrehozása, mely biztosítja a regionális versenyképességet, kiegyensúlyozott településrendszerre épül, szervesen és hatékonyan illeszkedik az európai térbe. A közszolgáltatások és életkörülmények tekintetében a régió belül mérsékli, vagy megszünteti az elfogadhatatlan területi egyenlőtlenségeket.

Az Országos Területfejlesztési Konceptió közvetlen hatással volt az Országos Területrendezési Terv felülvizsgálatára is. A 97/2005. (XII. 25.) OGY. határozatban célkitűzésként szerepel, hogy a fejlesztési és rendezési tevékenységet jobban össze kell hangolni. Ezt az OTkT felülvizsgálatakor néhány esetben konkrétan is sikerült megvalósítani.

- Az OTK-ban meghatározott fejlesztési pólusok, regionális alközpontok és a KSH által meghatározott – az agglomerálódás különböző szakaszaiban lévő – településegységek kombinációjával új övezeti tervlap került beillesztésre. Ennek területrendezés szempontjából az volt a fő indoka, hogy az OTK-ban kijelölt fejlesztési pólusok és a környező települések átlagosnál intenzívebb funkcionális kapcsolatai nyomán kialakuló térszerkezeti sajátosságok a területrendezés eszköztárával is szabályozott keretek között kezelhetők és összehangolhatók legyenek.

- Egyes, eddig nem alkalmazott országos és térségi övezetek OTrT szintű bevezetése mellett az OTK is határozottan állást foglalt. Így az OTK is területfejlesztési célként határozza meg a természeti táji és kulturális táji értékekben gazdag területek fejlesztését, amelyek lehatárolása és szabályozása érdekében országos övezeti tervlap készült, hasonlóan a kulturális örökség védelme esetében is.

A 2005-ben elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptió soron következő felülvizsgálata 2010-ben megkezdődött. A megalapozó munkarészként elkészült elemzés a területfejlesztés és a területrendezési tervezés kapcsolatának értékelése kapcsán megállapítja, hogy:

- A területi tervezésen belül korábban jól harmonizáló területfejlesztés és területrendezés szervezeti, felügyeleti és pénzügyi háttere, valamint a tervkészítés országos és térségi szintű folyamata a Tftv. hatására elkülönült, mindezzel párhuzamosan egyre nehezebb, nem egyszer ellenérdekelt lett a fejlesztés és rendezés közötti tartalmi átjárhatóság és megfelelés biztosítása. A kétféle tevékenység szétválasztása okozta problémát megoldó tervtörvény előkészítése megkezdődött, de azután abbamaradt. A két tervfajta közötti elkülönülést a fogalmak összhangjának hiánya, vagy nem azonos tartalmú használata is súlyosbítja. Az Országos Területrendezési Terv felülvizsgálata során például ez a körülmény hiúsította meg alapvetően a szorosabb együttműködést fejlesztés és rendezés között.
- Ellentmondás érzékelhető a rugalmasan változtatható fejlesztési koncepciók és programok, és az ahhoz képest statikusnak tekinthető rendezési tervek között. A területfejlesztési koncepció elhatárolásainak megvalósítását sokszor tágan lehet értelmezni, és a tágan értelmezett lehetőségek közül konkrét vizsgálatok nélkül, önkényesen lehet a konkrét megoldásokat kiválasztani. Az Országos Területfejlesztési Konceptió általánosan megfogalmazott céljaitól induló, az OTrT nagyon is konkrét, kézzel fogható tartalmához vezető utat csak áttételesen lehet megtalálni. A két rögzített végpont (területfejlesztési koncepció és területrendezési terv) között a területfejlesztési célok elérésére szóba jöhető lehetőségek megfogalmazására és a variációk vizsgálatára a jelenlegi tervezési rendszerben nincsen elfogadott tervfajta, így mód sem.
- A szükséges vizsgálatok tartalmi követelményeit a 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet 1. melléklete ugyan már jelenleg is rögzíti, de a közös tervkészítés egyéb meghatározó feltételeire semmiféle jogi szabályozás nincs érvényben.
- A területrendezési terv érvényesülésének lehetőségei a jelenlegi tervezési gyakorlatban igen szűkre szabottak, mert a különböző szakágak nagyon konkrét elképzeléseinek csak alig lehet a területi szempontok alapján változtatni, inkább csak a különböző szakágak között keletkező konfliktusok koordinálására van lehetőség, így a lehetőségek optimalizálására, a területi folyamatok orientálására nincsenek megfelelő eszközök.
- A területfejlesztési program a stratégiai és operatív programjain keresztül elhatározhatja, ütemezheti a konkrét területrendezési tartalom megvalósulását, megjelölheti a szükséges forrásokat. Jelenleg a területfejlesztési program és a területrendezési terv között ilyen irányú kapcsolat nincsen, márpedig a különböző szintű területrendezési tervek megvalósíthatósága („komolysága”) hozzárendelt források nélkül nem elképzelhető.

ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAM (2007-2013)

A program átfogó célja a régió gazdasági versenyképességének javítása, miközben mérséklődnek a régióon belüli területi, társadalmi-gazdasági különbségek.

Az operatív program prioritásai közé tartozik a régióban:

- versenyképes helyi gazdaság megteremtése,
- turisztikai potenciál erősítése,
- településfejlesztés,
- humán közösségi infrastruktúra fejlesztése,
- térségi közlekedés fejlesztése.

A megyei területrendezési terv módosításának szempontjából kiemelt a térségi közlekedés fejlesztése. Így a célkitűzések közé tartozik a kistérségi központok, főutak közötti, illetve tömegközlekedéssel való elérhetőségének javítása, különös tekintettel a kistelepülések munkahelyhez, közszolgáltatásokhoz való jobb hozzáférésére.

Az Európai Unió Új-Magyarország Fejlesztési Terve, a közlekedésfejlesztés keretében az alábbiakat részesíti támogatásban:

- kerékpárforgalmi hálózat fejlesztése, és a
- közösségi közlekedés infrastrukturális fejlesztése.

Ezzel azt kívánják elérni, hogy a jövőben különösen az elmaradott kistérségekben, a kistérségi központok elérhetősége javuljon, ami segíti a lakosság munkába járását, a közszolgáltatásokhoz való gyorsabb hozzáférést, illetve elősegíti a vonzóbb üzleti környezet kialakítását.

ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ TURIZMUSFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA (2007-2013)

Az Észak-Magyarország Régió turizmusfejlesztési stratégiájának feladata, hogy a 2000-ben készített regionális turizmusfejlesztési koncepció és stratégiai program óta eltelt idő eredményei alapján helyzetértékelést adjon, megfogalmazza a régió aktuális szakmai turizmusfejlesztési céljait, a célok elérését biztosító stratégiai megoldásokat és az alkalmazandó eszköz, intézkedésrendszert, mely segítője, vezérfonala lehet a turizmus fejlődésében érintett közösségi, és vállalkozói aktivitásnak, kooperatív cselekvésnek.

A stratégia készítése két lépésben történt. Először a régió turisztikai helyzetének, lehetőségeinek felmérése alapján fogalmazták meg a jövőképet, a stratégiai célokat, és kijelölték a fő fejlesztési irányokat, prioritásokat. Ezt követően a stratégiai programok, intézkedések részleteinek, a realizálás és ellenőrzés feltételeinek a kidolgozására került sor.

A régió Magyarország határozott arculattal, sokoldalú kínálattal rendelkező, célpiacain ismert és elismert, az ország második leglátogatottabb régiója. A régió turizmusában domináns szerepet (70%) a belföldi turizmus játszik, ugyanakkor jelentősen nő nemzetközi ismertsége, láthatósága, s egyre erősödik a külföldi turisták régióköltődése.

A versenyképesség növelésének célját a régió turisztikai piaci kínálatának fejlesztésével lehet elérni, melynek érdekében több ún. funkcionális területen kell beavatkozni, úgymint

- fogadóképesség javítása,
- versenyképes termékkínálat, és
- hatékony desztináció menedzsment rendszer kialakítása.

A Fejlesztési Stratégia illeszkedik a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában megfogalmazott országos, s az Észak-Magyarország Régió fejlesztési koncepciójában és operatív programjában (ROP) megjelenő regionális törekvésekhez.

MAGYAR - SZLOVÁK HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM (2007-2013)

Magyarország határ menti térségei – az észak-nyugati országrész kivételével – többnyire az ország elmaradott, alacsony társadalmi-gazdasági státuszú területei.

Ezeknek a perifériális helyzetben lévő térségeknek sajátos elhelyezkedésük, az ártértékelődő szerepű országhatár jelenléte kitörési pont lehet, amennyiben ennek lehetőségeit, mint erőforrást ki tudják használni. Ártértékelődnek a lehetőségek az ország ún. uniós határai, illetve a többi határszakasz mentén is.

A megyei területrendezési terv módosításának szempontjából a magyar-szlovák határ menti együttműködési programra kell kitérni.

A pályázat során elsősorban a fenntartható gazdasági fejlődés, a turizmus, a humán erőforrás fejlesztés, oktatás, kulturális együttműködések, a környezetvédelem, valamint az infrastruktúrafejlesztés terén megvalósuló magyar-szlovák együttműködések támogatására nyílik lehetőség.

Az alapvető cél, hogy a felértékelődő határmentiségből, a határ szerepének megváltozásából adódó előnyöket – úgy, mint hídszerep, fejlesztési többletforrások, nemzetköziségből adódó lokális szinergiák, gazdasági-kereskedelmi lehetőségek – a térségek a megújulás erőforrásaként kamatoztatva tudják fejlődésük motorjává formálni.

Részcélok közé tartozik:

- az elérhetőség javítása határon átnyúló fő- és mellékút-hálózati fejlesztésekkel, ill. tömegközlekedés kialakításával, fejlesztésével;
- a határon átnyúló kapcsolatok zavartalan működéséhez határátkelőhelyek létesítése az átkelő hiányos szakaszokon;
- összehangolt turisztikai termékrendszer kialakítása;
- határon átnyúló természet- és környezetvédelmi, ökológiai gazdálkodási rendszerek kiépítése (pl. natúrparkok), valamint a katasztrófavédelmi tevékenységek összehangolása;
- a közszolgáltatások szervezésének (hulladékgazdálkodás, szennyvízkezelés, egészségügy, stb.) határon átnyúló megoldásainak ösztönzése;
- a határ mentén élők egészségügyi ellátásának összehangolása, az egészségturizmus közös programokban történő fejlesztése;
- a vonzáskörzeti kapcsolatok újjáélesztése / kialakítása;
- speciális kereskedelmi előnyök hasznosítása;
- az átmenő határforgalommal kapcsolatos logisztikai szolgáltatások kiépítése;
- közös befektetés-ösztönzés, gazdaságfejlesztés;
- a munkaerő piaci és a képzési rendszerek összehangolása;
- közös területi tervezés, közös regionális programok, az interregionális és transz regionális együttműködések hazai támogatásának biztosítása;
- tapasztalatok átadása és az együttes programozásban érintett országokkal közös intézményi struktúra továbbfejlesztése;
- a határon túli magyarok szervezeteivel, intézményeivel való együttműködés erősítése, a közös nyelv, illetve kultúra kínálta előnyök hasznosítása;
- a határ menti együttműködéseknek ki kell terjednie a Víz Keretirányelv által előírt vízgyűjtő-gazdálkodási tervek elkészítésére, a víztestek jó ökológiai állapotának eléréséhez szükséges intézkedési programok meghatározására, a szennyezések kialakulásának megelőzésére közös monitoring programok, továbbá riasztási rendszer működtetésére.

2. 2. Rendezési típusú dokumentumok

AZ ORSZÁGOS TERÜLETRENDEZÉSI TERV FELÜLVIZSGÁLATA

Az Országos Területrendezési Tervet (OTrT) a Parlament 2003-ban fogadta el (7. sz. ábra). Az OTrT 29. §-a előírja, hogy a terv felülvizsgálatára legalább ötvenente kerüljön sor. Ezen túlmenően a törvény 2003. évi elfogadása, illetve az azt megalapozó tervjavaslatok kidolgozása óta a különböző területi szinteken és területi mélységben kidolgozott területrendezési tervek és hatásvizsgálatok készítése során rengeteg metodikai és gyakorlati tapasztalat gyűlt össze, amely az egyéb, a tervezést érintő változásokkal együtt felvetette és megalapozta az eddig elkészült területrendezési tervek, mindenekelőtt az OTrT felülvizsgálatának aktualitását. A felülvizsgálat során kidolgozott javaslat az előkészítő munkafázis illetve a tervezés közben felszínre került igények alapján három kiemelt cél mentén fogalmazódott meg:

- erősödjön és legyen átjárhatóbb a terület- és településrendezési tervek közötti hierarchikus kapcsolat,
- legyen hatékonyabb a területi és ágazati tervezés közötti integráció,
- a közös kapcsolódási pontokon keresztül kerüljön közelebb a területrendezési- és területfejlesztési tervezés elméleti háttére és gyakorlata.

A felülvizsgálat során az OTrT eredeti célrendszere, felépítése, szerkezete megmaradt, a hangsúly elsősorban a tartalmi és szabályozási elemek megújításán és kibővítésén volt, ami viszont az eredeti törvény bekezdéseinek és mellékleteinek szinte mindegyikét érintette. A legfontosabb változások a következők voltak:

Az Ország Szerkezeti Terve (8. sz. ábra)

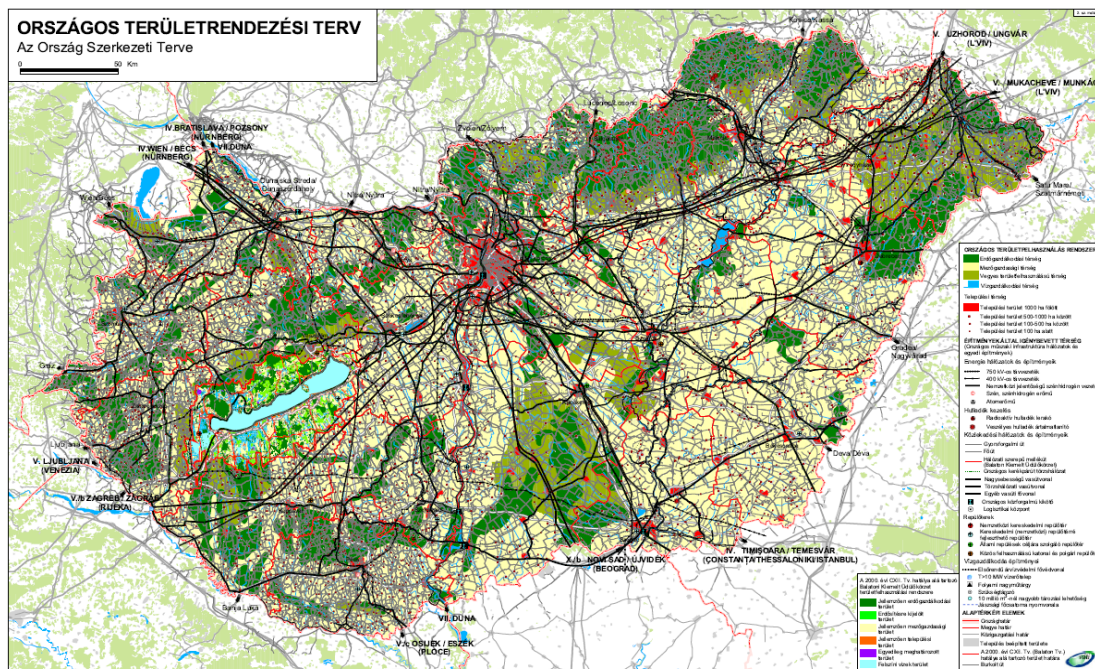
- A felülvizsgálat során az *országos területfelhasználási kategóriák* rendszere alapvetően nem változott, módosult viszont (ágazati megalapozó javaslatok alapján) néhány esetben az ábrázolható terület minimális nagyságrendje és a lehatárolás pontossága.
- Az országos műszaki infrastruktúra-hálózatok és egyedi építmények közül a *közúthálózat fő elemei* kisebb mértékben változtak, a hálózat korrekcióját elsősorban az Európai Unió kibővülése és az azzal járó forgalomáramlási átrendeződés indokolta. Számos elem megtartotta gyorsforgalmi úti szerepét (pl. M85, M86), de néhány elemről a közlekedési tárcá úgy döntött, hogy hálózati szerepét gyorsforgalmi út helyett főúti paraméterekkel is betöltheti, így

gyorsforgalmi útként való további szerepeltetése felesleges (M62, M65, M75, M81). Az időközben kijelölt új európai közlekedési irányok függvényében viszont új elemek beiktatása is szükségessé vált (M11, M87).

A főúthálózat elemei a gyorsforgalmi hálózat változásait követték, jól használható hálózattá kiegészítve azt.

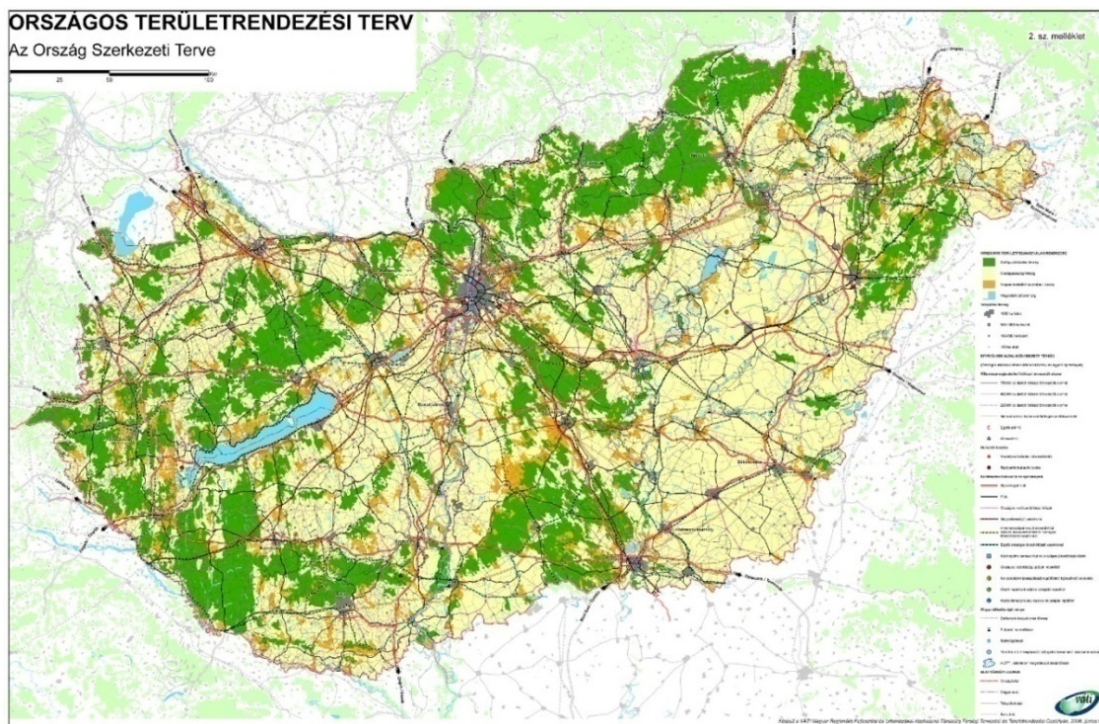
- A *vasúti törzshálózaton* belül a nagysebességű vasútvonalak négy ága közül három – a Gyékényes térsége – Budapest viszonylat kivételével – az időközben elkészült hatástanulmányok alapján pontosodott. A meglévő országos vasúti fővonalak kategorizálása pedig a vasúti közlekedésről szóló 2005. évi CLXXXIII. törvény szerint került módosításra.
- Az *országos kerékpárút törzshálózat* a felülvizsgálat során az OTrT-ben eredetileg szereplő hálózathoz képest alapvetően megváltozott, amennyiben az új hálózat kialakítását elsősorban a potenciális országos kerékpáros turisztikai célpontok determinálták.
- A *repülőterek kategóriarendszere némiképp* módosult, amennyiben a nemzetközi kereskedelmi repülőterek kategória elnevezése országos jelentőségű polgári repülőterekre változott. A különböző kategóriájú repülőterek besorolása az elemszámot tekintve kismértékben változott.
- Az *országos energia hálózatok és építményeken* belül az *erőművek* korábbi, primer energiahordozó felhasználása alapján megkülönböztetett feltüntetése a felülvizsgálatnál elhagyásra került. Országos erőműként az 50 MW, illetve annál nagyobb teljesítményű meglévő, vagy tervezett villamosenergia-termelő létesítmény került definiálásra és beillesztésre.
- *Villamosenergia* hálózati nyomvonalként az iparág átviteli hálózataként nyilvántartott távvezeték elemei és azok tervezett fejlesztései kerültek rögzítésre (a 750 és 400 kV-os hálózatok kiegészítve a 220 kV-os hálózatokkal).
- *Szénhidrogén* hálózatok vonatkozásában a módosítás eredményeként a korábbi nemzetközi jelentőségű hálózat kiegészült a hazai jelentőségű szállítózvezetékkel.
- A *vízi utak* osztályozásában nem volt változás, megnevezésükben megjelentek viszont az EU-ba történt belépésünkre utaló kiegészítések. Felsorolásra kerülnek továbbá a Dunán (Mohács), a Tiszán (Záhony, Tiszabecs és Szeged) és a Dráván (Drávaszabolcs) létesítendő *schengeni határikikötők*.
- A *nemzetközi és országos jelentőségű kikötői hálózat* a Dunán Moháccsal, a Tiszán pedig Tiszaújvárossal és Szolnokkal bővült.

7. sz. ábra: Az Ország Szerkezeti Terve (2003)

Forrás: VATI Nonprofit Kht.

8. sz. ábra: Az Ország Szerkezeti Terve (2008)

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

Országos övezetek

Az OTrT módosítása során egy korábbi országos övezet megszüntetésre, öt aktualizálva megtartásra, és további hat bevezetésre került.

- *Megszűnő országos övezet:* kiemelten fontos érzékeny természeti terület.
- *Továbbélő (tartalmilag változó) övezetek:* országos ökológiai hálózat, kiváló termőhelyi adottságú szántóterület, országos komplex tájrehabilitációt igénylő terület, kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség-védelmi terület, felszíni vizek vízminőség-védelmi vízgyűjtő területe.
- *Új országos övezetek:* kiváló termőhelyi adottságú erdőterület, országos jelentőségű tájképvédelmi terület, kulturális örökség szempontjából kiemelten kezelendő terület, ásványi nyersanyag-gazdálkodási terület, együtt tervezhető térségek, kiemelt fontosságú meglévő honvédelmi terület.

Az OTrT annak érdekében, hogy erősítse a környezeti szempontok érvényesítését, a kiemelt térségi és megyei szinten lehatárolandó védelmi övezetek körét is bővítette. Fentiek alapján érintettség esetén a megyei területrendezési tervek módosításakor maximum 24 országos és megyei övezet lehatárolására van lehetőség, a korábbi 18-cal szemben.

A hatályos területrendezési tervek érvényesítésében meghatározó szerepe van az Országos Területrendezési Tervnek, miután a léptéknek megfelelő mélységben az ország egészére határozza meg a területhasználatra és az infrastruktúra-hálózatok térbeli rendjére vonatkozó jövőképet, és annak érvényesítését szolgáló szabályokat. Az országos szinten, illetve országos érdekből meghatározott szabályok megszabják a kiemelt térségek és megyék területrendezési terveinek, és így közvetve a települések településrendezési eszközeinek mozgásterét is.

Fentiek érvényesítése érdekében a módosított OTrT törvény úgy rendelkezett, hogy a megyei területrendezési terveket 2010. december 31.-ig (majd törvénymódosítással ezt egy évvel meghosszabbítva) a törvénnyel összhangba kell hozni, a megyei területrendezési tervvel nem rendelkező megyei önkormányzatoknak pedig 2011. december 31.-ig a megye területrendezési tervét el kell készíteniük.

A törvény rendelkezésének megfelelően indult el 2010-ben Nógrád megye területrendezési terve módosításának előkészítése is, hogy annak közgyűlési elfogadása a törvényben előírt határidőre megtörténhessen.

A HATÁLYOS MEGYEI TERÜLETRENDEZÉSI TERV HATÁSAINAK ÁTFOGÓ ÉRTÉKELÉSE

Nógrád megye területrendezési tervét a Közgyűlés 29/2005. (XII. 01.) számú rendeletével fogadta el. Ezzel a megye területére az elfogadás időpontjától 2008. június 9.-ig, az OTrT módosításának Parlamenti elfogadásáig elvileg megteremtődtek a tervi feltételei a különböző szintű terület- és településrendezési tervek közötti tervhierarchia biztosításának.

A megyei területrendezési terv hatása alapvetően három területi szinten értelmezhető.

- 1) *Az Országos Területrendezési Terv és a megyei területrendezési terv összefüggésében az OTrT felülvizsgálata során több lehetőség is volt a megyei javaslatok megfogalmazására, elfogadásuk esetén pedig azok országos szintű érvényesítésére.*

Nógrád Megye Közgyűlése élve ezzel a lehetőséggel a megye területrendezési tervéhez kapcsolódó, 115/2005. (XI. 24.) sz. határozatával elfogadott Intézkedési javaslatban az OTrT következő módosítása során érvényesítendő megyei javaslatokat a következőkben rögzítette:

Az Ország Szerkezeti Terve vonatkozásában:

- az országos területfelhasználási kategóriák területi lehatárolása és a területfelhasználási szabályok közötti összhang biztosítását (városias települési térség kijelölhetőségét Balassagyarmat, Pásztó, Rétság, Szécsény esetében);
- közlekedési kérdésekben létrejövő államközi megállapodások eredményeinek megfelelően a Nógrád megyét érintő észak-déli közlekedési nyomvonalak és határmetszési pontok módosítását;
- a Rétság - Gyöngyös között tervezett főút északi vonalvezetésű (Romhány - Bercel térségi) nyomvonalának szerepeltetését a közeljövőben elkészülő megvalósíthatósági tanulmány által javasolt nyomvonalnak megfelelően pontosítva;
- további főútkorrekciókat a 22. sz. főút esetében Endrefalván, valamint Szalmatercs és Kishartyán között;
- Balassagyarmat területén a 2204. j. út főúttá történő átsorolását a 22. sz. főút és az országhatár között.
- az országos kerékpárút-törzshálózat megyei területrendezési tervben javasolt nyomvonalvezetését Salgótarján - Somoskőújfalu térségében;

A térségi övezetek és övezeti szabályok vonatkozásában:

- a csúszásveszélyes és a vízerózióknak kitett terület övezetének lehatárolása és az övezeti szabályok közötti összhang megteremtését;
- az épített környezeti értékek védelme érdekében kulturális örökségvédelmi övezet lehatárolását;
- az ásványi nyersanyagvagyon védelmét biztosító térségi övezet és övezeti szabályozás meghatározását, mivel a megye e fontos természeti kincse a megyei területrendezési tervben – a természeti értékekhez hasonló – védelmi célként nem, csak a bányászat okozta tájsebek rehabilitációja szintjén jelenik meg;
- a térségi hulladéklerakó hely kijelöléséhez vizsgálat alá vonható területek övezetének lehatárolásakor alapvető szempontként a földtani érzékenység, kizáró feltételként a régészeti területek figyelembevételét.

Az OTrT módosításának szakmai előkészítése során kidolgozott javaslattevő fázis anyaga 2007. év februárjában került egyeztetésre kiküldésre. A Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének Költségvetési, Gazdasági, Területfejlesztési és EU Bizottsága megtárgyalta az OTrT törvény módosítására készült egyeztetési anyagot és az abban foglaltakkal kapcsolatban az alábbiakat állapította meg:

- A módosítás során többségében elfogadásra és beépítésre kerültek a Nógrád Megyei Területrendezési Terv kidolgozása során tett ajánlások, amelyek eredményeként az elfogadásra javasolt törvény jól szolgálhatja a megye periférikus elhelyezkedéséből adódó hátrányok ellensúlyozását, különösen a közlekedési kapcsolatok javítása útján.
- Továbbra is kezdeményezi, hogy a 21. sz. főközlekedési út, továbbá a 81. sz. vasútvonal Hatvan és Somoskőújfalu között M21 jelű gyorsforgalmi út, illetve Hatvan - Somoskőújfalu vasútvonal a transz-európai vasúti áruszállítási hálózat részeként működő országos törzshálózati vasútvonalak részeként szerepeltetését.
- Javasolja a Salgótarján-Somoskőújfalu át Szlovákiával összekötő és a „Karancs - Mátra – Tisza-tó” kerékpárút Cered - Pétervására - Eger kerékpárutak törzshálózati elemként való feltüntetését.

- Támogatja a főutak településselkerülő szakaszai között a 22. sz. főutat érintően Érsekvadkert, Balassagyarmat, Órhalom, Szécsény, Endrefalva, Szalmatercs, Karancsság, Ságújfalu, Kishartyán kijelölését.
- Elfogadja a 23. sz. és 24. sz. főutak korábban mellékút kapcsolata helyett főúti kapcsolat létesítését Mátraterenye - Recsk térsége között.

Fenti megyei javaslatok az OTrT módosításáról szóló törvényben végül is nem kerültek érvényesítésre, mert azokkal az illetékes szaktárca különböző indokok miatt nem értett egyet.

- 2) *A megyei területrendezési terv megyei szintű érvényesülése* elsősorban a megyei önkormányzat területrendezéssel összefüggő, vagy ahhoz kapcsolódó feladatai teljesítésének tükrében értelmezhető. Az érvényesülés esélyeit a megye véleménye szerint jelentősen rontja, hogy a megyei specifikumok érvényesítésére, a rendelettel elfogadható tervi tartalom megjelenítésének törvényi legalizálására a jelenlegi jogszabályok nem adnak kellő teret. Ezért jóval tágabb lehetőséget kellene biztosítani a megyei tervben a megyei sajátosságok érvényre juttatásában, mivel a terv jelenleg „csak” az OTrT területi pontosítására szorítkozhat. Ez egyaránt vonatkozik a térségi területfelhasználási kategóriák és övezetek kijelölésére, valamint a szabályozásra is.

- 3) A különböző szintű rendezési tervek egymásra épülésének *a megyei területrendezési terv és a településrendezési tervek viszonylatában* van a legnagyobb jelentősége, miután a hierarchia legutolsó láncszeme a településrendezési terv, amelynek az OTrT mellett a kiemelt térség és a megye területrendezési tervével is összhangban kell lennie. A területrendezési tervek közötti hierarchia akkor működik, illetve kérhető számon maradéktalanul, ha a hierarchikus szinteknek megfelelő tervek felülről lefelé időben egymást követve (esetleg párhuzamosan, de a magasabb hierarchikus szinthez igazítva) kerülnek kidolgozásra és elfogadásra. Nógrád megye esetében ez azt jelenti, hogy a településrendezési tervek kidolgozásához vagy módosításához a 2003-ban elfogadott OTrT alapján kidolgozott megyei területrendezési terv 2005 novemberében történt hatálybalépése óta biztosított volt a tervhierarchia betartásának tervi feltétele.

Ezen időpont után készült, vagy módosult településrendezési terveknél a tervhierarchia követelménye maradéktalanul számon is kérhető.

A tervhierarchia követelményének érvényesítésekor a megyében – de más megyében is – a településrendezési eszközök készítése során felmerül néhány probléma az egyes országos és megyei szintű területrendezési tartalmi elemek jogszabályban rögzített pontosítási szabályainak érvényesítésekor. Az országos és térségi jelentőségű műszaki infrastruktúra-hálózatok és egyedi építmények helyét a településrendezési tervek általában figyelembe veszik és ábrázolják. A +/- 5 %, jogszabályban rögzített eltérés települési szinten elégségesnek látszik a nyomvonalak biztosításának pontosítására. Problémát azon nyomvonalak jelentik, melyekre nem készült tanulmányterv, így csak közelítően, a térségre vetítve lehet a helyét meghatározni.

Településrendezési szinten is gondot jelent továbbá a megfelelőség ellenőrzésének eszköztelensége, különösen azokban az esetben, amikor a településrendezési terv nem digitális formában készül. Alapvető probléma, hogy a kiemelt térségi és megyei területrendezési terveknek nincs településekre bontott területi mérlege, ezért a beépítésre szánt területek kijelölésének százalékos számítása bonyolult, és teljes körűen nem is ellenőrizhető le.

HATÁROS MEGYÉK MÓDOSÍTOTT TERÜLETRENDEZÉSI TERVEIVEL VALÓ ÖSSZHANG

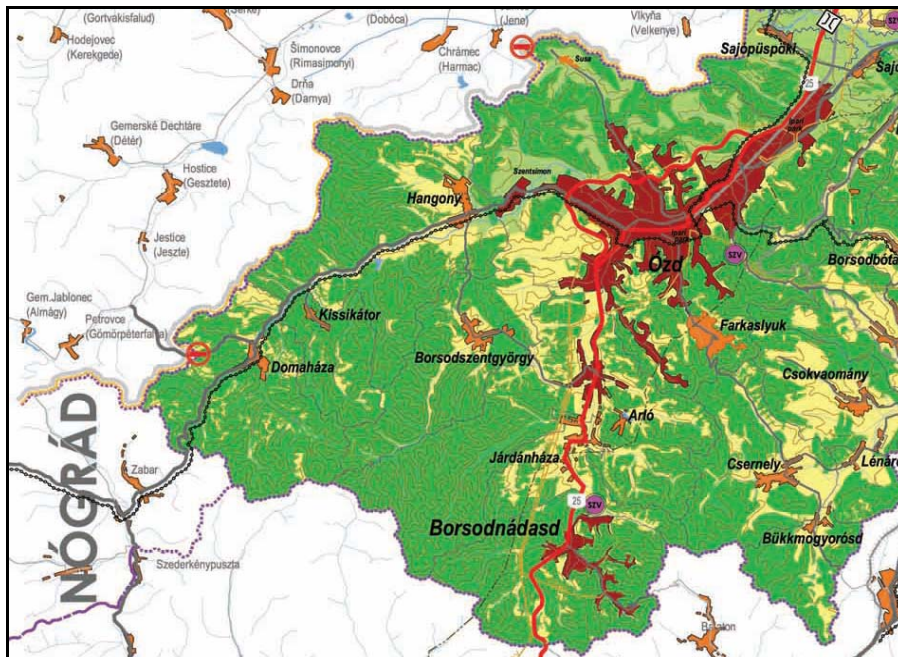
Nógrád megye Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékkel határos. A módosított OTrT törvény azon rendelkezésének, miszerint a megyei területrendezési terveket 2011. december 31.-ig a törvénnyel összhangba kell hozni, a két utóbbi megye már eleget tett.

Nógrád megye területrendezési tervének módosítása során tehát figyelemmel kell lenni Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék módosított területrendezési terveivel való összhang biztosítására, mely igény elsősorban a közös megyehatárokon átmenő, tervezett országos és térségi infrastruktúra-hálózatok csatlakozási pontjainál jelentkezik.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye esetében a közös megyehatár mindössze 6 km hosszúságú, ahol a következő elem összehangolását kell biztosítani:

- *Északkeleti határmente kerékpárút 2. A szakaszán* Domaháza (BAZ) és Zabar (Nógrád) között.

9. sz. ábra: Borsod-Abaúj-Zemplén megye térségi szerkezeti terve, 2009 (részlet)

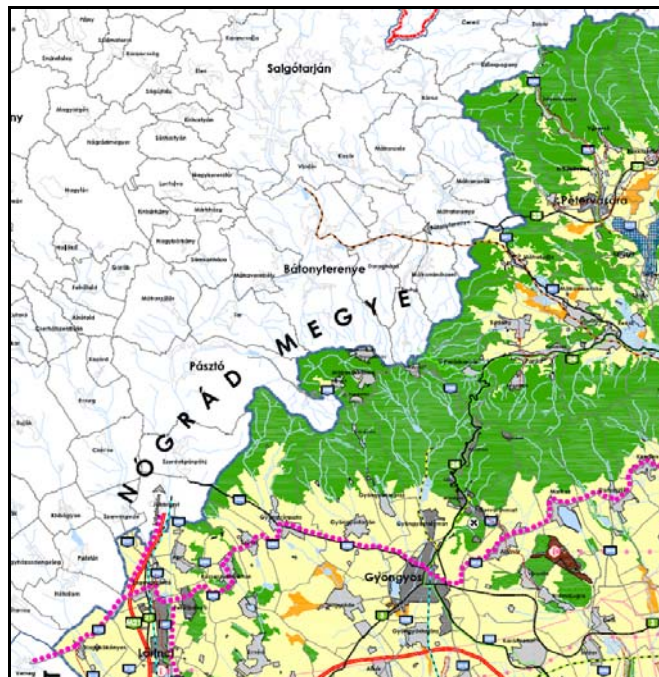

Forrás: Város-Teampannon Kft.

Heves megye esetében a közös megyehatár 115 km hosszúságú, ahol a következő elemek összehangolását kell biztosítani:

- M21 gyorsforgalmi út Zagyvaszántó (Heves) és Jobbágyi (Nógrád) között,
- Rétság térsége (2. sz. főút) – Jobbágyi – Szurdokpüspöki térsége – Gyöngyös (24. sz. főút) új főúton Gyöngyöspata (Heves) és Szurdokpüspöki (Nógrád) között,
- Mátraterenye térsége (23. sz. főút) – Recsk térsége (24. sz. főút) új főút Mátraballa (Heves) és Mátraterenye (Nógrád) között,
- 21. Palócok földje kerékpárút: Szécsény – Hollókő – Pásztó – Jobbágyi – Zagyvaszántó szakaszán Zagyvaszántó (Heves) és Jobbágyi (Nógrád) között.

10. sz. ábra: Heves megye térségi szerkezeti terve, 2010 (részlet)

Forrás: Régió Kft.

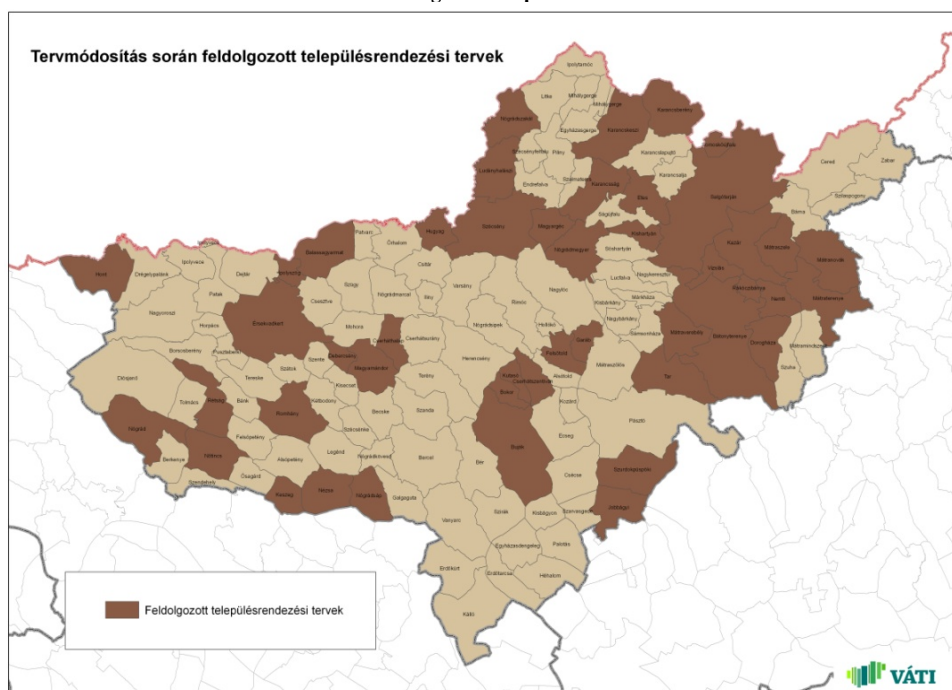
A 2004 ÓTA KÉSZÜLT, VAGY MÓDOSÍTOTT TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVEK ÉRTÉKELÉSE

A tervhierarchiának a fentről lefelé való érvényesítés mellett van egy másik olvasata is. Miután településrendezési eszközeiket az egyes települési önkormányzatok rendelettel fogadják el, azok a továbbiakban jogszabályként funkcionálnak. Ezért a hierarchiában magasabb szinten álló területrendezési tervek készítésekor a *hatályos településrendezési tervek* előirányzatait az egyes területfelhasználási kategóriák megállapításakor figyelembe kell venni. Ennek jelentősége mindenekelőtt a települési térségek (amelybe az OTTrT fogalommagyarázata szerint a település belterülete, valamint az ahhoz csatlakozó beépítésre szánt területek tartoznak), illetve az erdőtelepítésre javasolt területek kijelölésekor van, de a területrendezési tervekben piktogrammal ábrázolt tartalmi elemeinek (pl. kiserőmű, térségi hulladéklerakó) pontos elhelyezéséhez is támpontul szolgálnak.

Ez az elv már az OTTrT felülvizsgálatakor is alkalmazásra került, amennyiben az Ország Szerkezeti Tervén 1000 ha feletti, folthatárasan ábrázolt települési térségként Nógrád megyéből Salgótarján az érvényes településrendezési terv alapján került kijelölésre.

A településrendezési tervek elhatárolásainak figyelembe vétele fentiek értelmében Nógrád megye területrendezési tervének felülvizsgálatakor is a munka egyik fontos komponense. Ennek érdekében került sor a hatályos megyei területrendezési terv vizsgálati munkarészének lezárása (2004) óta készített, vagy módosított településrendezési tervek feldolgozására és értékelésére elsősorban azért, hogy az említett megyei tervi tartalmi elemek kijelöléséhez támpontot szolgáltatassanak.

11. sz. ábra: Feldolgozott településrendezési tervek

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ, települési önkormányzatok

A megyei területrendezési terv felülvizsgálata során fenti szempontok alapján Nógrád megye 131 települése közül 47-nek a zömében 2004 óta készült, vagy módosított rendezési terve került feldolgozásra. A feldolgozott településrendezési tervek egy része a VÁTI Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ Tervtárában (ahová a vonatkozó Korm. rendelet szerint az egyes települések kötelesek elfogadott településrendezési tervük egy példányát megküldeni) állt rendelkezésre, a továbbiakat pedig megkeresésre az egyes érintett települések biztosították.

A településrendezési tervek feldolgozása és érvényesíthetősége szempontjából kedvezőtlen tényadat, hogy a vizsgált 47, tervből mindössze 7 (15%) került digitális formában is dokumentálásra. A papíralapú terveket ezért felhasználás előtt szkennelni és georeferálni kellett, ami jelentős idő- és anyagi ráfordítást igényel.

A feldolgozott településrendezési tervek hozadéka leginkább a megye térségi szerkezeti tervének módosításakor a városias és a hagyományosan vidéki települési térségek kijelölésénél mutatkozik meg, de számos országos és térségi jelentőségű tervezett műszaki-infrastrukturális elem területi elhelyezését is elősegítették.

3. TÉRSZERKEZET ALAKULÁSA, A TERÜLETFELHASZNÁLÁS VÁLTOZÁSAI

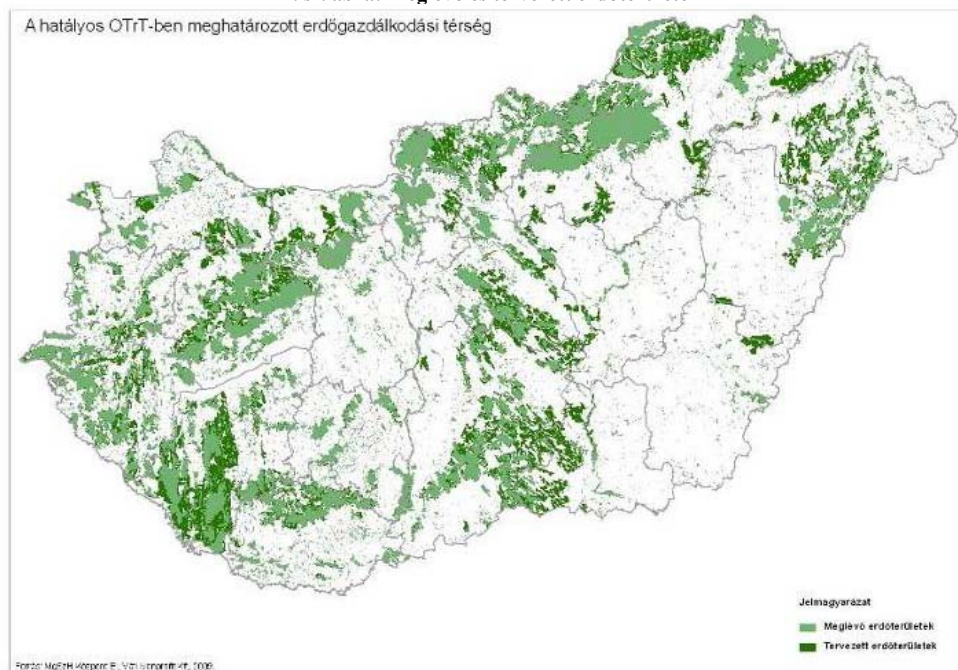
3. 1. Térségi területfelhasználás

Az Országos Területrendezési Terv, valamint a kiemelt térségek és az egyes megyék – köztük Nógrád megye – területrendezési terveinek kidolgozása és elfogadása jelentős előrelépés volt a szabályozott területfelhasználás megteremtése érdekében. Ezek a tervek és megalapozó munkarészeik hozzájárultak a területfelhasználás szerkezeti átalakulásának folyamatához, illetve a negatív tendenciák lassításához. Meg kell azonban jegyezni, hogy a területfelhasználás változása még a területrendezési tervek időtávjához (nagyáv) képest is lassú folyamat, a kívánatos területi arányok kialakulása reálisan csak az azon túli időben (legalább 50 év) várható, ezért az elmúlt öt-hat év változásait ennek tükrében indokolt csak minősíteni.

A 2000-2008-as időszakban a KSH adatai szerint Nógrád megyében – az országos tendenciával egyezően – a *mezőgazdasági területek nagyságrendje* kismértékben csökkent, aminek egyik oka a települési területek, valamint a műszaki-infrastruktúra hálózatok és egyedi építmények által igénybevett területek terjeszkedése, másik oka az erdőterületek hazai és EU-s támogatások eredményeként bekövetkezett növekedése volt. Ez utóbbi azonban mértékét tekintve kevésbé jelentős. Legnagyobb mértékben a szőlőművelési ág területe változott, a csökkenés mértéke megközelítette az 50%-ot. Szintén csökkentek a szántóterületek is, bár ennek mértéke csekély volt (2,5%). Míg a konyhakert művelési ág területe a vizsgált időszakban stagnált, addig a gyümölcsösök esetében mintegy 15 %-os növekedés következett be.

Az *erdőgazdálkodási terület* a megyében 2004 és 2008 között a Nemzeti Erdőtelepítési Programmal összhangban valamelyest növekedett (a Nemzeti Erdőtelepítési Program mintegy 35-50 éves program, amelynek következetes megvalósításával az ország erdősültségének 27%-ra történő növelése érhető el).

12. sz. ábra: Meglévő és tervezett erdőterületek

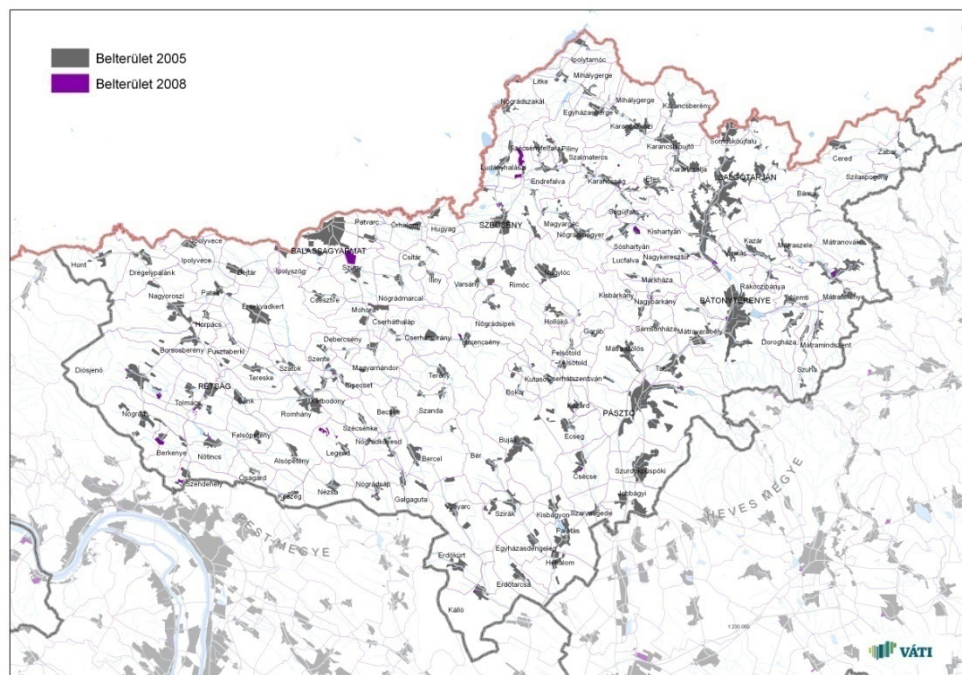
Forrás: Országos Területrendezési Terv

Az OTRT elfogadása (2003) óta 2008-ig országosan közelítőleg 60 000 ha (aminek egy része még befejezetlen) új erdőt telepítettek – a területek közel felénél őshonos fafajokat –, amelyet elsősorban a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv „mezőgazdasági területek erdősítése” című intézkedés keretében finanszíroztak. Nógrád megyére vonatkozóan a 2008 és 2009-es évekre állnak rendelkezésre adatok. E két évben az erdősített területek nagysága mindössze 253 ha volt, viszont a telepítés alá vont területek nagyságrendje megközelíti a 2300 ha-t.

A *települési területek* változását a 2005-2008-as időszakban elsősorban a központi belterületek alapján lehet értékelni.

A települési területek kiterjedése Nógrád megyében 2005-ben 20 244 ha volt, ami 2008-ra 21 019 ha-ra növekedett (mintegy 4 %).

13. sz. ábra: Települési területek (belterületek) változása (2005-2008)

Forrás: FÖMI, VÁTI Nonprofit Kft.

3.2. Műszaki infrastruktúra-hálózatok és egyedi létesítmények

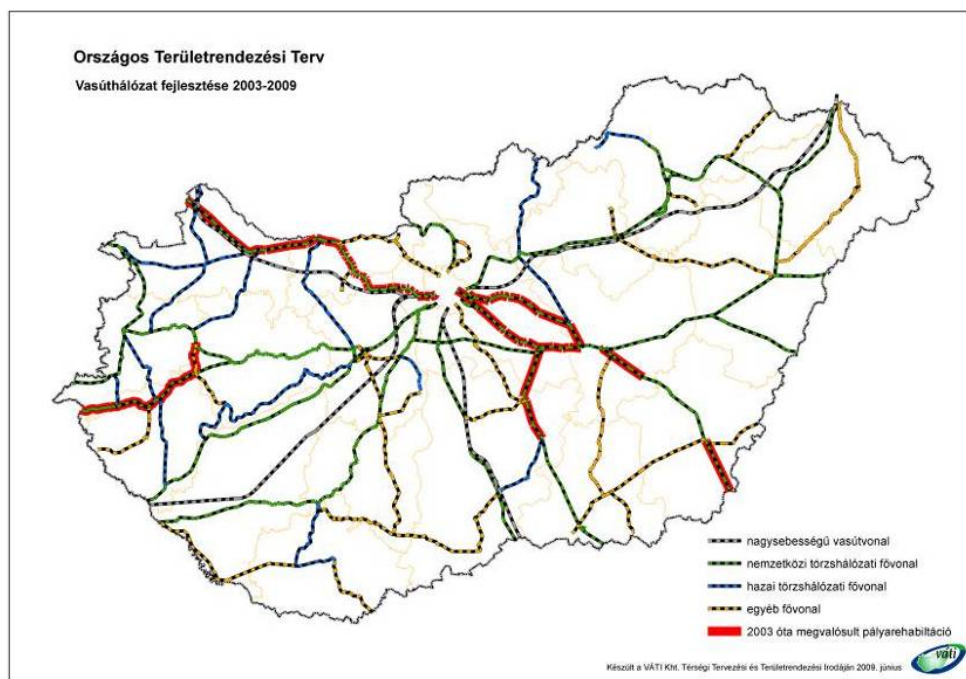
A közúti közlekedésen belül a *gyorsforgalmi úthálózat* meglévő szakaszainak hossza 2003-ban országosan 590 km volt, ami a 2009-ig átadott 485 km-nyi új hálózattal 1075 km-re bővült (14. sz. ábra).

Nógrád megyében gyorsforgalmi úthálózati elem eddig nem épült, csak a 21. sz. főút egyes szakaszai épültek ki 110 km/h sebességre. 2002 és 2007 között hazai és KIOP forrásból eddig négy ütemben, hat szakaszon valósult meg a fejlesztés. Az így megvalósult – jelenleg Salgótarján elérését segítő gyorsító szakaszként szolgáló – nyomvonalak később az M21 autópút részeként fognak funkcionálni.

Új főút a vizsgált időszakban országosan is alig épült, Nógrád megyében pedig egyáltalán nem. Országos szinten jelentős előrelépés volt, hogy az OTTrT 1/1 sz. mellékletében megjelölt 245 tervezett *főúti településselkerülő szakaszból* főúti elkerülésként 33, további 3 pedig távlatban gyorsforgalmi útként kiépítésre kerülő utak részeként megépült. Ezek közül Nógrád megyében a salgótarjáni tehermentesítő út valósult meg 2008-ban KIOP támogatással. A 2. sz. főút 11,5 t teherbírásra való fejlesztése Katalinpuszta és Parassapuszta között 2,9 km hosszú szakaszon 2006-ban realizálódott.

Mellékutak a vizsgált időszakban országosan hat helyen épültek (BAZ megyében kettő, további egy-egy Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Nógrád és Vas megyében). Nógrád megyében a 22. sz. főutat és az országhatárt összekötő út épült meg Balassagyarmatnál 2004-ben Phare támogatással.

14. sz. ábra: Gyorsforgalmi utak fejlesztése (2003-2009)

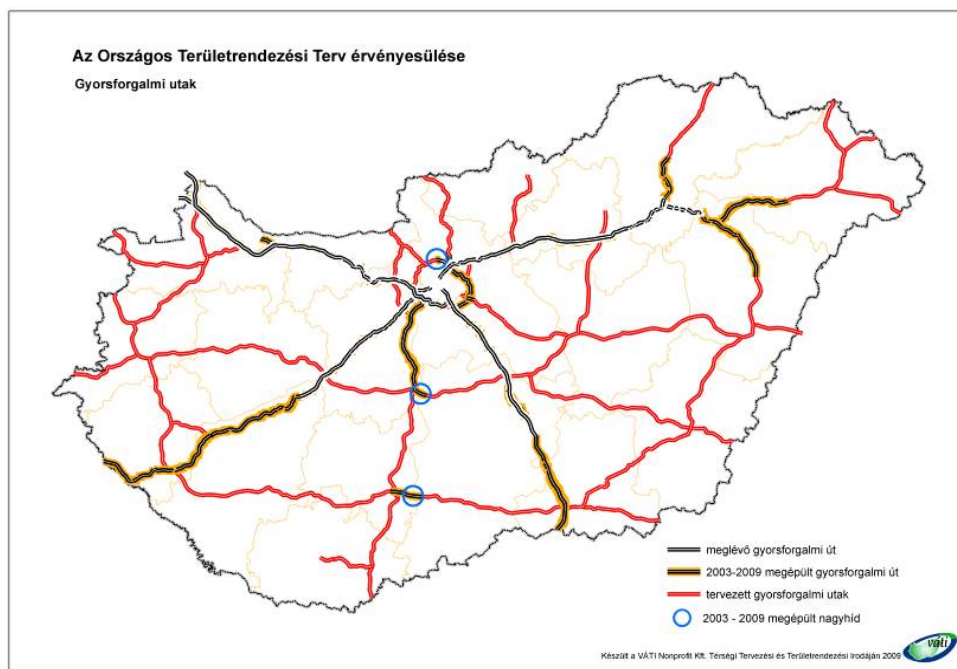

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

Az OTrT-ben tervezett nagysebességű vasútvonalak egyike sem érinti a megyét.

Országos törzshálózati vasútvonalak esetében 2003 és 2008 között új nyomvonal kiépítések sem országosan, sem a megyében nem történtek, csak a meglévő transzeurópai vasúti áruszállítási hálózat részeként működő országos törzshálózati vasútvonalak és egyéb országos törzshálózati vasútvonalak országos hálózati szerepének betöltéséhez szükséges pályarehabilitáció, de ez sem érintette Nógrád megyét (15. sz. ábra).

15. sz. ábra: Vasúthálózat fejlesztése (2003-2009)

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

A vasúti mellékvonalak kategóriában az országosan megvalósult három vágányépítés egyike sem Nógrád megyében történt.

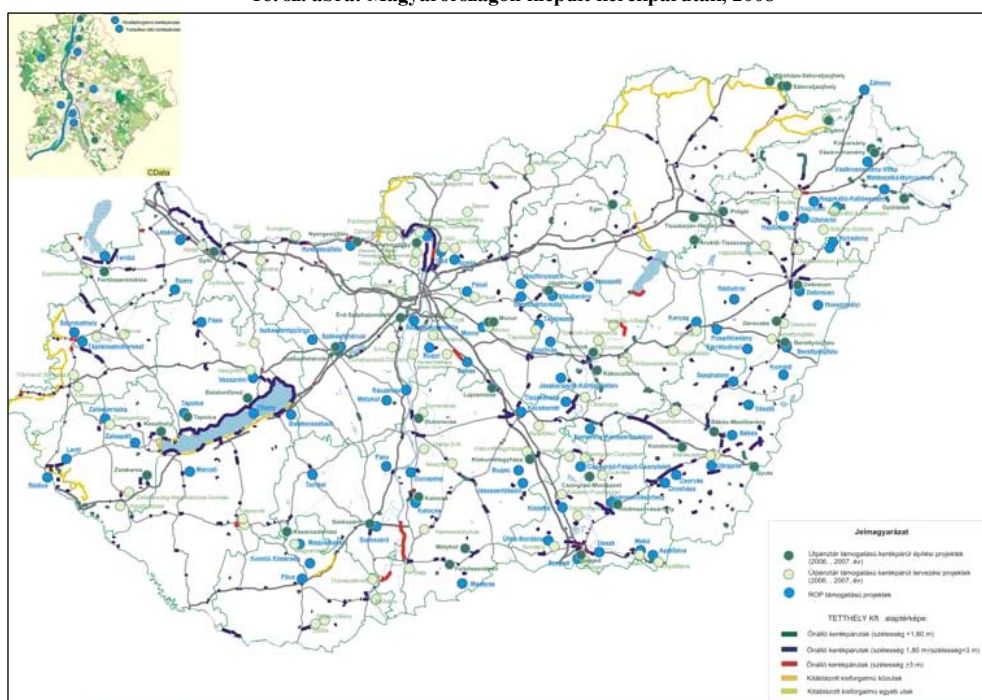
A légi közlekedésen belül *országos repülőtér* Nógrád megyében nem található, kisrepülőtér viszont kettő is: Balassagyarmaton és Bányaterenyén.

Az *országos és térségi kerékpárút-hálózattal kapcsolatban* országosan is általában jellemző, hogy az elkészült kerékpáros beruházások zömében nem alkotnak összefüggő hálózatot (16. sz. ábra). Ennek egyik oka, hogy a kerékpárutak a települési önkormányzatok megbízásából és pályázásából valósulnak meg, így hiányzik a települések közigazgatási határát túllépő, hálózatot alkotó rendszerben való gondolkodás. Másik ok, hogy a megvalósult beruházások nagy része nem a turisztikai célú, hanem a hivatásforgalmi kerékpározást szolgálja, aminek jellemzően nem a nagy hálózatok kialakítása az elsődleges célja.

Nógrád megyében négy pontszerű kerékpárút épült ki:

- Rimóc – Hollókő (8,4 km),
- Pásztó és Hasznos (0,69 km),
- 21. sz. főút mentén Salgótarjánnál (1,84 km),
- a nőtincsi tározó partján.

16. sz. ábra: Magyarországon kiépült kerékpárutak, 2008

Forrás: TETTHELY Kft.

A *térségi hulladékgazdálkodás* területén a beszámolási időszakban a legnagyobb jelentőségű beruházás Nógrádmарcaliban a Zöld Híd Program részeként megépült, európai uniós normákat is teljesítő hulladékkezelő központ volt, ahol 2010 második felétől a Nógrád megye nyugati részének 46 településéről beszállításra kerülő települési szilárd hulladékot kezelik.

4. TELEPÜLÉSRENDSZER

A történelmi Nógrád vármegye központjáról, Nógrád váráról kapta a nevét. A trianoni békeszerződés után a vármegye az északi részét (területének 42%-át) elveszítette. A megye mai határai az 1950-es megyerendezés során alakultak ki úgy, hogy az egykor Hont megyéhez tartozott települések döntő többségét (az akkori Szobi járást) Pest megyéhez csatolták, de határkiigazításra került sor Heves megye irányába is. Egyúttal a megye székhelyét Balassagyarmatról Salgótarjánba helyezték át.

Nógrád megye jelenleg az ország második legkisebb területű megyéje. Területe (2546 km²) az ország területének 2,7 %-át, 207 600 fős népessége pedig az ország lakosságának 2,08 %-át teszi ki (KSH, 2009. január 1). A megye településrendszerét 131 település alkotja (az utóbbi tíz évben a települések száma kettővel bővült, miután 2002-ben Ipolyszög, 2006-ban pedig Somosközfalu lett önálló település).

Nógrád megye alapvetően az aprófalvas megyék közé sorolandó, miután 77 olyan települése van, ahol a lakosság száma 1000 fő alatti (ez a településállomány 59 %-a).

Az *aprófalvak* elsősorban domborzati okoknál fogva Nógrád megye hegyvidéki területeire jellemzőek. Közöttük, a Cserhát völgyeiben, valamint a Karancs-Medves területén találhatók a kis területű, többnyire egyutcás apró- és törpefalvak. Ezen települések közlekedési- és humáninfrastruktúrája többségében fejletlen, a helyi szolgáltatások színvonala legtöbbször alacsony és romló, ami sokszor a rossz elérhetőséggel, az ingázás kényszerével találkozunk. Mindezekből adódóan többségük népességmegtartó ereje alacsony, esetükben a demográfiai erózió erőteljesen érvényesül, kivéve a Budapest vonzáskörzetébe tartozó néhány megyehatár menti aprófalut.

1. táblázat: A települések és a lakónépesség népességnagyság-kategóriák szerinti megoszlása, 2009.

Népesség-kategóriák (fő) (KSH)	Települések száma (db)	Ebből város	Az összes %-ában	Lakónépesség az összes %-ában	Népsűrűség, fő/km ²
0-499	31	0	23,7	4,2	25,6
500-999	46	0	35,1	15,6	48,8
1000-1999	39	0	29,8	27,4	69,7
2000-4999	10	1	7,6	12,3	69,3
5000-9999	2	2	1,5	7,5	134,3
10 000-49 999	3	3	2,3	33,0	341,1
Összesen	131	6	100	100	82,8

Forrás: KSH

A településhálózat területi elhelyezkedését tekintve elmondható, hogy a megye leglazább textúrájú, azaz a legnagyobb községhatáros és legnagyobb népességszámú településeket tartalmazó területe nyugaton a Börzsöny és a Cserhát közötti Nógrádi-medence, keleten a Cserhát és a Mátra között húzódó Zagyva-völgy.

A táblázatból kitűnik, hogy a lakosság kisebb hányada – összesen 40,5 % – él 5.000 lakosnál népesebb településeken, ami jóval kevesebb, mint az országos átlag. A táblázat alapján az is nyilvánvaló, hogy Nógrád megye községeire a települések számát tekintve az 500-1000 lakos közötti aprófalvak, a bennük élő népesség számát tekintve pedig az 1-2000 lakos közötti kisfalvak jellemzőek.

A megye az ország kevésbé urbanizált térségei közé tartozik, miután a városok népességkoncentrációja rendkívül alacsony, a nagyobb városok közül egy sem éri el az 50 000 fős lakónépességet, és van város 5000 fő alatti népességgel is.

2. sz. táblázat: Urbanizáltsági mutatók (2009)

Megye	Városok száma	Urbanizáltság foka	Városok száma népességnagyság-kategóriák szerint				
			100 000 felett	50 000–99 999	10 000–49 999	5000–9999	5000 alatt
Nógrád	6	42,0 %	–	–	3	2	1

Forrás: KSH

A városok népességszámhoz viszonyított száma és elhelyezkedése a megyében sokáig rendkívül aránytalan volt, amit fokozott, hogy a korábbi két város – Balassagyarmat és Salgótarján is – perifériális elhelyezkedésű volt. A városhálózat jelenleg területileg kiegyensúlyozottabb, mivel az elmúlt évtizedekben sor került a megye korábban városhiányos térségeiben Pásztó és Szécsény, majd Rétság és Bátorterenyre várossá nyilvánítására. Ennek következtében az egy városra jutó falvak száma 22-re változott, ami az országos átlagnak (11) még így is a kétszerese.

A városi rangú települések jogállásuk szerint ugyan ma már lefedik a megye területét, de a várossá nyilvánítási folyamat jogi oldala, illetve a tényleges városodási/városiasodási folyamatok között jelentkező divergencia miatt a jelenlegi városállomány egy része csak korlátozottan szervezőcentrumba kistérségének (Bátortereny, Rétság).

A megyében a települések hat *statisztikai kistérséget* alkotnak, központjuk minden esetben városi rangú település, de közelítően sem azonos foglalkozató és ellátó funkcióval.

17. sz. ábra: Nógrád megye statisztikai kistérségei

Forrás: KSH

Ez az adottság természetesen megmutatkozik a városi funkciókhoz kapcsolódó foglalkoztatási szerkezet anomáliáiban, és a térségi ellátó intézmények kiépítettségének hiányosságaiban is. Egy, a közelmúltban készült tanulmány (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2009.) alapján négy mutató együttesével kifejezett urbanizáltság szerint a megyék öt csoportra bonthatók. A legmarkánsabban a főváros különül el, amit Győr-Moson-Sopron megye – minden mutatóban jócskán lemaradva – követ. A magyar viszonyok között a „közepes” urbanizáltak Baranya, Csongrád, Somogy, Veszprém és Zala megyék. Az urbanizáltság negyedik fokán álló, legnépesebb megyecsoport kevésbé homogén, mint az eddigiek, de ranghelyük egyértelmű. E csoportba egy földrajzilag egybefüggő nagyobb térség: Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megye, valamint a dél-dunántúli Tolna megye tartozik.

Nógrád megye kistérségi lehatárolása *nem mindenhol egyezik* a tényleges vonzáskörzetekkel. Ez a probléma nem csak a megye sajátja, országosan is találhatók ilyen anomáliák. Kritikus pontja a hazai településhálózat működésének a településközi együttműködések gyengesége. Mindez különösen igaz a város és vidéke viszonylatokban, ahol mind a város és ellátott területe közötti kapcsolatok, mind ezek tervezettségé gyenge. Az önkormányzati rendszer rendkívüli szétaprózottsága, illetve a hosszú távú, hálózatokban gondolkodó fejlesztési megközelítés hiánya tovább erősíti e helyzet negatív hatásait.

A kistérségek rendszerét vizsgálva a „A magyar településhálózat helyzetéről és távlatairól - Értékelő jelentés” (VÁTI Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság, Nemzetközi Területpolitikai és Urbanisztika Irodáján, 2009. december) meghatározta Magyarország 113 olyan *funkcionális városi térségét (FVT)*, amelyek kialakításának alapjai a települések közötti valós munka- és lakóhelyi, közlekedési, középfokú ellátási kapcsolatok voltak. A funkcionális városi térségek a településhálózati központot és környékét foglalják magukba, ismétlés és átfedés nélkül, az ország egész területét lefedve.

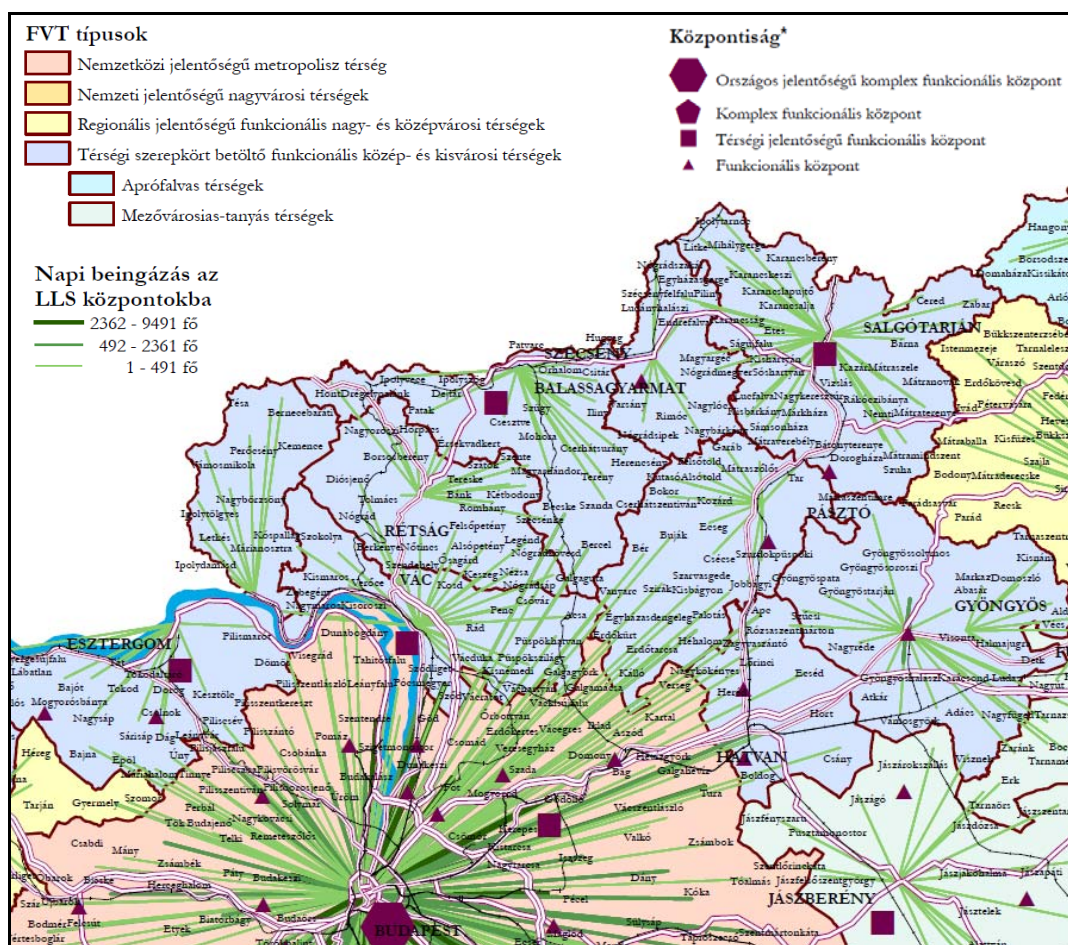
A lehatárolás eredményeként a legtöbb kistérséget országosan a Budapesti metropolisz térség fogja egybe (18), ezt a (társ)pólusok közül Székesfehérvár (6), Debrecen (5), illetve Pécs (4), Szeged, Győr, és Veszprém (3-3) követik. Miskolc FVT-je a saját kistérségen kívül csupán Szikszóét tartalmazza. Egyes megyeszékhelyek (Nyíregyháza, Eger, Nagykanizsa, Salgótarján, Szombathely, Zalaegerszeg, Kaposvár, Békéscsaba) is egészében vonzanak egy-két kistérséget. Az FVT-k többsége azonban – ahol az LLS-rendszer és a KSH-egység teljesen vagy túlnyomórészt átfedésben van egymással – egy KSH kistérségből áll.

A Nógrád megyében jelenleg hivatalos statisztikai kistérségi rendszer hat egységével szemben fenti lehatárolás alapján csak öt funkcionális vonzáskörzet állapítható meg. A Bátorfyerenyi kistérség településeit az ingázás egyértelműen a megyeszékhelyhez köti, így ezek a salgótarjáni funkcionális városi térségbe kerültek, a megye többi FVT egysége a kistérségekkel nagyjából azonos. A Rétsági kistérség déli településeiből a kistérség központ helyett Vácrá, a Szécsényi kistérség keleti településeiből Salgótarjánba, a Pásztói, Balassagyarmati kistérségek déli településeiből pedig jellemzően Budapestre ingáznak.

A funkcionális városi térségek kialakítását megalapozó vizsgálat a településeket a közigazgatási és közszolgálati *funkcióik* alapján is besorolta. Az egyes funkcionális városi térség típusát a komplex vizsgálatok után meghatározott településhierarchiában elfoglalt hely („központiség”), a munkaerő-piaci szerep („gazdasági potenciál”), és egy sokváltozós klaszteranalízis szintézise határozta meg. A besorolás alapjául több mint 60 különböző közigazgatási és közszolgálati funkció szolgált, többek között egészségügyi, kereskedelmi, közoktatási, rendvédelmi, építésügyi, kulturális, szociális, munkaügyi intézmény jelenlétét súlyozott vizsgálatával meghatározott központiség mutató által. Ezek:

1. országos jelentőségű komplex funkcionális központ (csak Budapest),
2. komplex funkcionális központ (Pécs, Székesfehérvár, Miskolc, Debrecen, Szeged),
3. térségi jelentőségű funkcionális központ (31 város),
4. funkcionális központ (170 település),
5. részleges központi funkcióval rendelkező település,
6. központi funkcióval nem rendelkező település.

18. sz. ábra: A magyar településhálózat funkcionális városi térségei Nógrád megyében

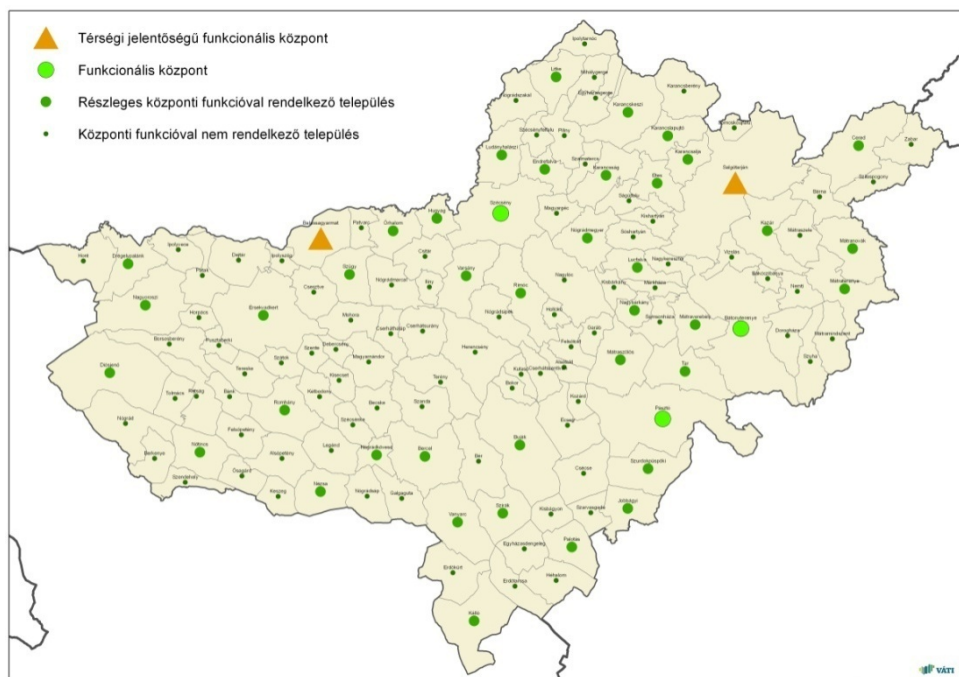

Forrás: A magyar településhálózat helyzetéről és távlatairól (VATI Nonprofit Kft., 2009.)

A vizsgálat alapján Nógrád megye valamennyi funkcionális városi térsége a *Térségi szerepkört betöltő funkcionális közép- és kisvárosi térség* kategóriába tartozik.

Nógrád megye két városa – Salgótarján és Balassagyarmat – a *térségi jelentőségű funkcionális központ* kategóriába sorolódott. Ezzel a megye jelentősen nem tér el Magyarországon többi megyéjétől, hiszen azok is nagyrészt csak két jelentősebb funkcionális központtal rendelkeznek (1-3. kategória). A *funkcionális központ* kategóriában azonban már csak három település szerepel a megyében – Szécsény, Pásztó, Bátorfyerenye –, ami a többi megyéhez képest kedvezőtlenebb képet mutat. A felsorolt települések egyben kistérség központok is, ám a megye hatodik kistérségének központja – Rétság – csak az *részleges központi funkcióval rendelkező település* kategóriába került a megye 41 településével együtt. Ebben valószínűleg jelentős része van a közeli Vác (3. kategória) szerepének.

19. sz. ábra: Települések központi szerepköre

Forrás: A magyar településhálózat helyzetéről és távlatairól (VÁTI Nonprofit Kft., 2009.)

Fenti közigazgatási-közfunkcionális funkció elérhetőségén alapszik a települések *hálózati potenciálját* meghatározó besorolása is, aminek kategóriái:

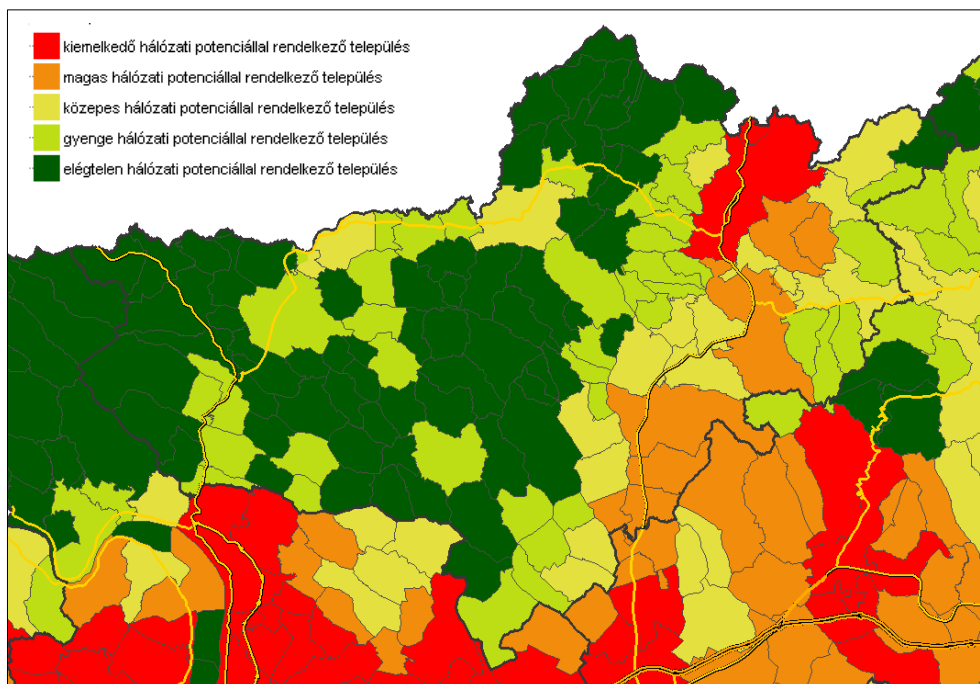
1. kiemelkedő hálózati potenciállal rendelkező település,
2. magas hálózati potenciállal rendelkező település,
3. közepes hálózati potenciállal rendelkező település,
4. gyenge hálózati potenciállal rendelkező település,
5. elégtelen hálózati potenciállal rendelkező település.

A besorolás a komplex hálózati potenciál-mutató alapján történt, ami azt fejezi ki, hogy a településből a közfunkció igénybevétele mennyi időt vesz igénybe. A mutató valamelyest korrelál a település jogállásával és lakosságának számával, de elsősorban mégis a földrajzi fekvéstől és a közúti elérhetőségtől függ.

Nógrád megye települései fenti funkcionális besorolásnál zömében kedvezőtlen képet mutatnak, miután a településállomány jelentős része az autópályáktól és jelentős főutaktól távol esik, így kevés a felső két kategóriába tartozó (1-2.), viszont országosan tekintve is nagyon sok a legalsó (5.) kategóriába sorolt települése.

Kiemelkedő hálózati potenciállal rendelkező település egyedül Salgótarján, magas hálózati potenciállal rendelkező települések közé is csak nyolc, a 21. sz. főút mentén található település került besorolásra. A megye néhány közepes hálózati potenciállal rendelkező települése és a gyenge hálózati potenciállal rendelkező települések nagy része szintén e főút körzetében van. Ez utóbbi kategóriába a 2. sz. és a 22. sz. főutak térségében lévő néhány település is bekerült, de az országban egyedül álló módon a megye településeinek fele a legrosszabb hálózati potenciállal rendelkezők között van.

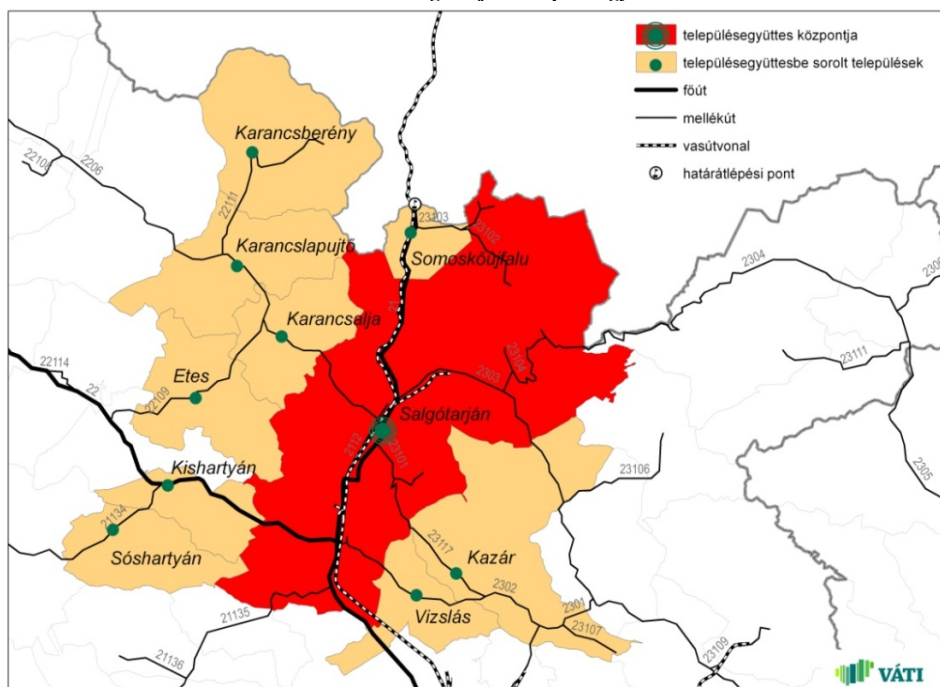
20. sz. ábra: Települések hálózati potenciálja, 2008.

Forrás: A magyar településhálózat helyzetéről és távlatairól (VÁTI Nonprofit Kft., 2009.)

Nógrád megye településhálózati szempontból speciális képződménye a *Salgótarjáni településeggyüttes*. A településeggyüttesek országos szintű lehatárolására 1996-ban, felülvizsgálatára 2003-ban került sor. A Salgótarjáni településeggyüttesbe eredetileg besorolt 19 településből a felülvizsgálat szerint a megyeszékhelyen kívül már csak 8 település tartozik, ami Somoskőújfalu későbbi önállósá válásával 9-re módosult (Karancsberény kivételével valamennyi vonzott település közvetlenül határos Salgótarjánnal).

21. sz. ábra: Salgótarjáni településeggyüttes

Forrás: KSH

A Salgótarjáni településeggyüttes területi kiterjedése alapján (a kaposvári és a soproni mellett) az ország legkisebb településeggyütteseinek közé tartozik, de hasonló a helyzet vonzott település- és a lakosság száma tekintetében is.

A településegységes kialakulási feltételrendszerének legnagyobb mértékben a Salgótarján hosszirányban átszelő 21-es főútra befutó egyéb fő- és mellékutak menti települések feleltek meg. Az úthálózat ezeket településeket Salgótarjánból könnyen elérhetővé teszi, a központból kiinduló és érkező (zömében a munkaidő kezdetéhez és végéhez igazodó) helyközi autóbusz járatok a településegységes minden településére eljutnak. Ezen belül azok a települések vannak kedvezőbb helyzetben, amelyek főközlekedési utak mellett vannak, ezeknél ugyanis az átlagos napi járatsűrűség jóval magasabb, mint a többi település esetében (Kishartyán, Karancsalja, Karancslapujtő).

Salgótarján központi szerepköre közvetlen környezetével elsősorban a lakóhely-munkahely kapcsolatokban mutatkozik meg. A településegységes 2008-ban működő vállalkozásainak 85%-a volt a megyeszékhelyen bejegyezve, a vonzott települések eljáróinak pedig mintegy háromnegyede a városba jár dolgozni.

A *határon túli települési kapcsolatokat* tekintve Szlovákia irányába elsősorban Balassagyarmatnak és Salgótarjánnak van érintettsége. A gyengébb gazdasági fejlettség miatt jelentős munkaügyi ingázás a két oldal között ugyan nem tapasztalható (Balassagyarmaton létezik, csak nem a nyugati szakaszhoz mérhető számban és intenzitásban), de bevásárlási, szolgáltatási igénybevételi céllal sok szlovák állampolgár keresi fel ezeket a településeket (ez a mozgás is azonban inkább csak az árak különbségén alapul). A szlovák oldalon Nagykürtös, Losonc, Rimaszombat hasonló fejlettségű központok, így a magyar oldal vonzereje kisebb, mint a nyugati szakaszon.

Gazdasági szempontból napjainkban Losonc, Fülek sikerebbnek mondható, mint a magyar oldal kisvárosai, e szigetek körül azonban szlovák oldalon kevésbé fejlett járáások, települések találhatók. Úgy tűnik, a városok kapcsolattartásában is érződik, hogy távolabbi, fejlettebb partnert keresnek, így Salgótarján pl. Besztercebányával ápol jelentős kapcsolatokat, mint megyeszékhely a kerületi székhellyel.

5. DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

Magyarország lakossága 2009. év végén 10 millió 14 ezer 324 fő volt, ami 0,83%-kal volt alacsonyabb, mint 2004-ben. Ezen időszak alatt a régiók közül egyedül Közép-Magyarország, a megyék közül pedig Pest és Győr-Moson-Sopron megyék népessége nőtt. A többi régió közül az egyik legnagyobb népességsökkenést éppen Észak-Magyarország szenvedte el (-4,9%), ezen belül azonban Nógrád megye népessége még a régiós átlagot is jelentősen meghaladó mértékben csökkent (-5,4%).

3. sz. táblázat: Népesség, népmozgalom Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Népesség, népmozgalom						
Lakónépesség az év végén	221 605	214 824	213 030	210 182	207 637	204 917
Élveszületés	2 146	1 914	1 961	1 863	1 814	1 779
Halálozás	3 345	3 230	3 107	3 122	3 004	3 090
Természetes szaporodás, fogyás	-1 199	-1 316	-1 146	-1 259	-1 190	-1 311
Belföldi vándorlási különbözet	319	-308	-792	-1 586	-1 498	-1 523
Nemzetközi vándorlási különbözet	85	-53	144	-3	143	114
Népmozgalom ezer lakosra						
Élveszületés	9,7	8,9	9,2	8,8	8,7	8,6
Halálozás	15,1	15,0	14,5	14,8	14,4	15,0
Természetes szaporodás, fogyás	-5,4	-6,1	-5,4	-5,9	-5,7	-6,4
Belföldi vándorlási különbözet	1,4	-1,4	-3,7	-7,5	-7,2	-7,4

Forrás: KSH

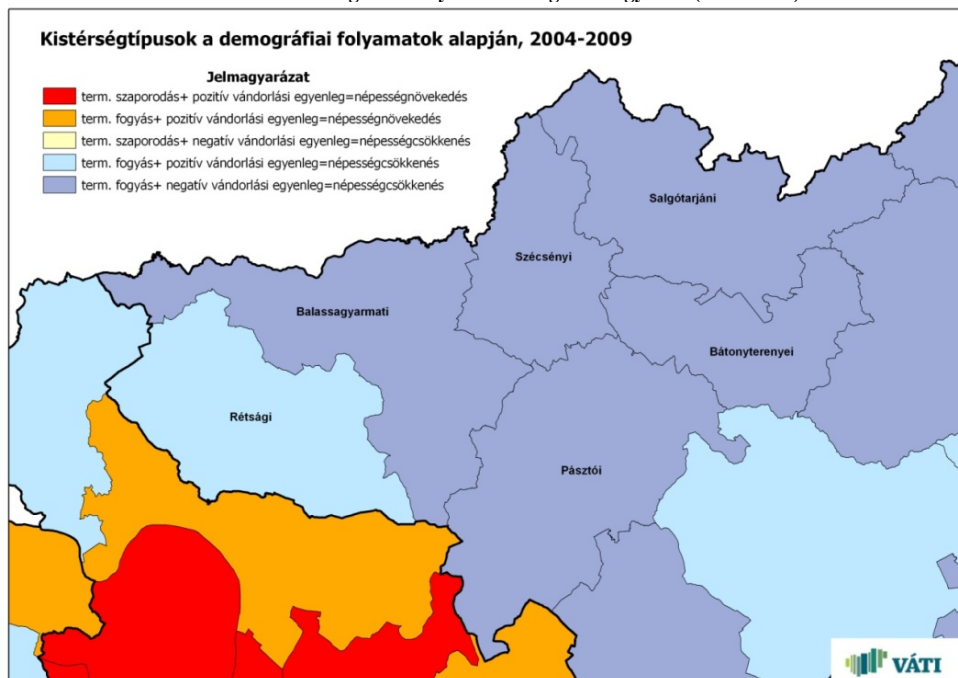
A megye demográfiai helyzetére a folyamatos népességfogyás és az előregedés jellemző. Ennek oka, hogy a születések számát a halálozások száma tartósan meghaladja, valamint, hogy az elköltözők száma is tartósan magasabb a beköltözőkénél (a természetes szaporodás a megyében 1990-ig visszamenőleg minden évben negatív volt, a vándorlásnál 2000 és 2002 között volt három pozitív egyenlegű év, de azóta a folyamat tendenciózusan szintén negatív előjelű). A nemzetközi vándorlás Nógrád megyét elenyésző számban érinti, és elsősorban a szomszédos szlovák területek relációjában értelmezhető. A megyében tartózkodó külföldiek aránya nemzetközi összehasonlításban nem tekinthető jelentősnek, az alacsony megyei átlaghoz képest területileg kissé kiemelkedik a Rétsági kistérség.

Ezek az okok játszottak tehát közre abban, hogy Nógrád megye lakónépessége az elmúlt öt évben jelentősen, mintegy tízezer fővel fogyott (és nagyjából ugyanennyit az ezt megelőző öt éves ciklusban is!).

A demográfiai depresszió a megye valamennyi *statisztikai kistérségét* jellemezte. Kistérségenként az elmúlt öt évben együtt vizsgálva a természetes fogyás/szaporodás és a belföldi vándorlások egyenlegét (22. sz. ábra)

megállapítható, hogy a megyében egy kivétellel homogén térségtípusok fordulnak elő, amennyiben a hat kistérség közül ötben a természetes fogyás vándorlási veszteséggel párosulva erősítette fel a népesség csökkenését. A megyében egyedül a Rétsági kistérség az, ahol a népességvesztés negatív természetes fogyás és pozitív vándorlási egyenleg eredményeként következett be, köszönhetően elsősorban a főváros és a Budapesti Agglomeráció közelségének.

22. sz. ábra: Demográfiai folyamatok Nógrád megyében (2004-2009)

Forrás: KSH

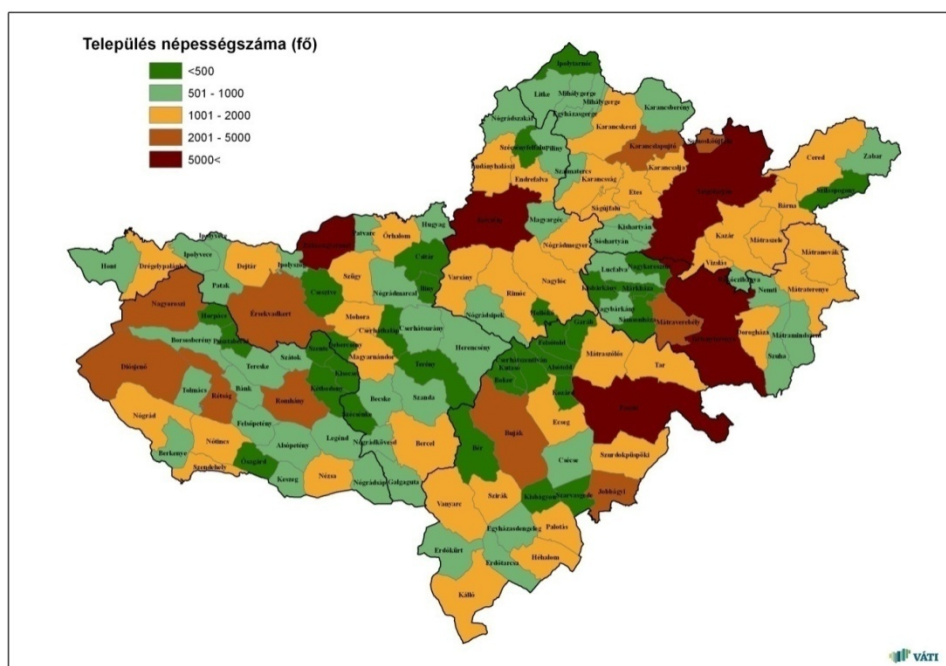
A népességszám változást *települési népesség-nagyság kategóriák* szerint vizsgálva (23. sz. ábra) megállapítható, hogy azt a településnagyság és a térszerkezeti pozíció nem determinálta markánsan (4. sz. táblázat).

4. sz. táblázat: Települések népességszám változása nagyságrendi kategóriák szerint (2004-2009)

		Települési népesség-nagyság kategória					
		< 500	500 - 999	1000 - 1999	2000 - 4999	5000<	Összesen
Népességszám -változás	10%-ot meghaladó csökkenés	4	2	0	0	0	6
	2 - 10% csökkenés	20	30	20	6	5	81
	stagnálás (98 - 102%)	4	10	16	2	0	32
	2 - 10% növekedés	1	3	3	1	0	8
	10%-ot meghaladó növekedés	2	0	0	0	0	2
	Összesen	31	45	39	9	5	129*

Forrás: KSH

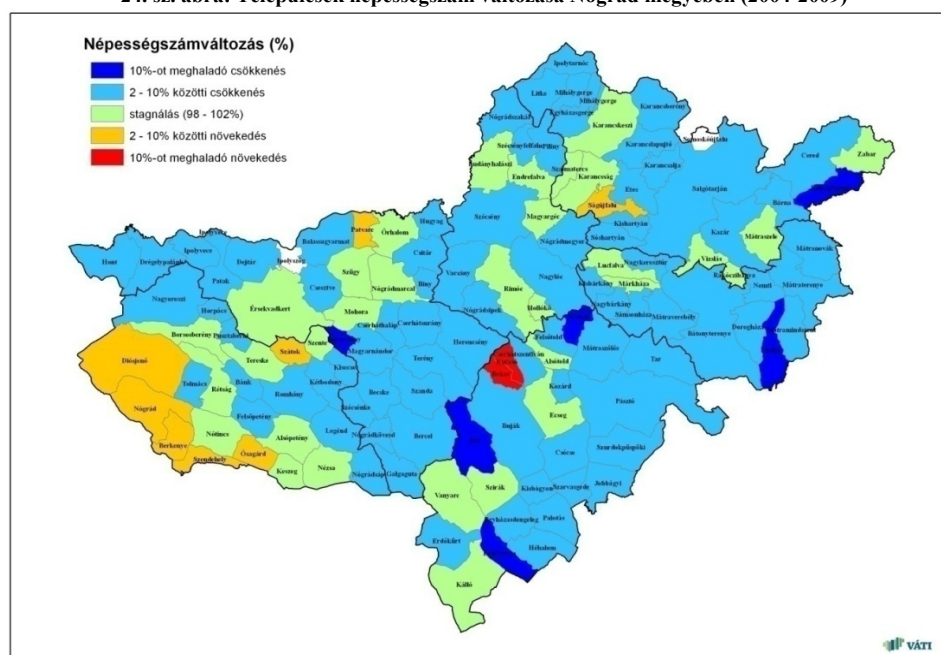
23. sz. ábra: Települési népesség-nagyság kategóriák Nógrád megyében (2009)

Forrás: KSH

*A táblázat nem tartalmazza: Ipolyszög és Somoskőújfalu településeket, mert 2002-ben, ill. 2006-ban váltak önálló településsé, így a 2001-es népszámlálásból továbbvezetett TEIR adatokban nem szerepelnek.

24. sz. ábra: Települések népességszám változása Nógrád megyében (2004-2009)

Forrás: KSH

Nógrád megye felszíni adottságai következtében a többi megyéhez viszonyítva a sűrűbb elrendezésű térségek közé sorolódik (100 km²-re 5,1 település jut, míg országosan ez szám 3,4), ezen adottsága pedig értelemszerűen a kisebb lakosszámú települések számbeli túlsúlyával párosul.

Kedvezőtlen tendencia, hogy a népességvesztés által országosan is leginkább veszélyeztetett 1000 fő alatti települések lakosszáma Nógrád megyében a kategóriába tartozó (és a településállomány 60%-át kitevő) falvak mintegy háromnegyedénél (összesen 56 település) csökkent 2%-ot meghaladó mértékben, 14-ben stagnált, és csak 6 aprófaluban növekedett. A kategórián belül a fogyó népességű aprófalvak zömében a Cserhát és a

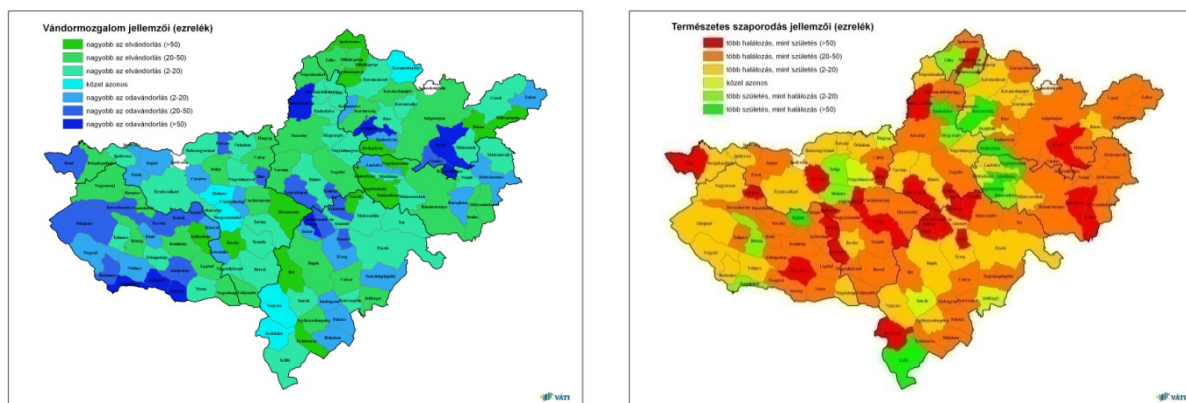
Karancs-Medves erősen tagolt hegyvidékein a keskeny völgyekben, a törpefalvak pedig főleg a Cserhát nyugati részén helyezkednek el. Az 1000 fő alatti népességszámú kategóriában a vizsgált időszakban lakosainak számát növelni képes falvak közül Berkenye zömében a Budapestről, Patvarc pedig a Balassagyarmatról kiköltözőknek, míg Szátok pozitív természetes szaporodásának köszönhetette a megyében kivételes pozícióját. Míg ezek a falvak a megyében szigetszerűen helyezkednek el, addig a további három – Bokor, Cserhátszentiván és Kutasó – növekvő lakosszámú törpefaluk egymással határos, és pozitív vándorlási nyereséggel növelték lakosaik számát (amit vélhetően az adottságaikat kihasználó tudatos településfejlesztéssel és közös körjegyzőségbe tömörüléssel tudtak elérni).

Az 1000 és 1999 fő közötti lakosszámú településeken 10%-ot meghaladó népességcsökkenés sehol sem fordult elő, de a településkör több mint felénél 2-10% közötti volt a népességvesztés. A többi település zömében stagnálnak mondható, és mindössze 3 településen nőtt a lakosszám (területileg a már említett, Pest megyével határos településsávban).

A 2000 és 1999 közötti lakossal rendelkező települések (ilyen a megyében mindössze 9 található, és közöttük van Rétság is, ami népessége alapján országosan a 20 legkisebb város között szerepel) zöme az elmúlt öt évben 2-10% közötti népességvesztést produkált. A népesség két településen (Rétság és Érsekújvár) stagnált, Diósjenőn pedig növekedett.

Az 5000 főnél nagyobb lakosszámú öt településen (kivételem nélkül mind városok) a népesség egyöntetűen 2-10% között csökkent. Nógrád megyében a városi rangú települések átlagos népességszáma Salgótarján nélkül nem éri el a 10 000 főt, de a megyeszékhelynél kisebb hasonló funkciójú település is csak egy van az országban (Szekszárd). Figyelemre méltó, hogy a városok népességének csökkenése (egy kivétellel) természetes fogyás és vándorlási veszteség együttes hatására következett be.

25. sz. ábra: Természetes szaporodás és vándorlás jellemzői Nógrád megyében (2004-2009)

Forrás: KSH

A *térszerkezeti pozíció* a megyében nem tükröződik vissza látványosan a demográfiai folyamatokban, kivéve a Rétsági kistérség Pest megyével közvetlenül határos településsávját. Itt település nagyságrendi kategóriától függetlenül a Diósjenőtől Ósagárdig tartó egybefüggő területen vándorlási nyereség következtében nőtt a lakosság száma (amit az új lakásépítések is visszaigazolnak), köszönhetően a főváros és környéke kedvező foglalkoztatási és elérhetőségi lehetőségeinek.

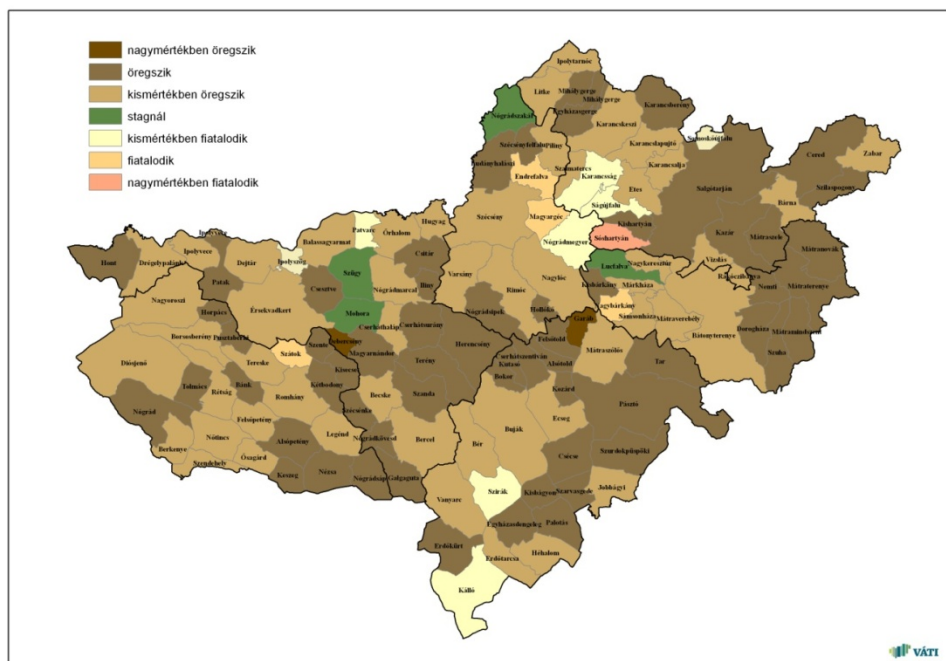
A megye egyéb külső (M3 autópálya), és belső (hosszirányban a 2. és 21. sz. főutak, keresztirányban pedig a 22. és 23. sz. főutak) térszerkezeti tengelyei mentén fekvő települések demográfiai viszonyaiban a viszonylag kedvezőbb térszerkezeti pozíció más településekhez viszonyítva nem indukált kitapinthatóan markáns területi különbségeket.

Speciális településformáció a megyében a *Salgótarjáni településeggyüttes*, ami a KSH 2003. évi lehatárolása alapján a megyeszékhelyen kívül további 9 környező települést foglal magába. A településeggyüttes lakosszáma 2009-ben 53 800 fő volt, aminek mintegy ötöde lakott a vonzott falvakban. A vizsgált 5 év adatai alapján a településeggyüttes egészére jellemző volt a népesség számának csökkenése, ami természetes fogyás és vándorlási veszteség együttes hatásaként következett be. Az átlagtól csak néhány esetben volt eltérés, amennyiben Sósartyán természetes szaporodás, Kazár és Vizslás pedig pozitív vándorlási egyenleg mellett veszített népességéből.

A demográfiai folyamatok természetesen befolyásolták a megye népességének *korszerkezetét* is (26. sz. ábra). A népesség öregedése az elmúlt öt évben is folytatódott, sőt az előregedés a megyében gyorsabb, mint az országos átlag. Ezt jól mutatja az öregedési index (100 gyermekkorúra jutó idősokorú), ami 2009-ben Nógrád megyében már 118,9, a régióban 105,8, országosan pedig 109,9 volt.

A megyei átlag természetesen területileg némiképp differenciált képet mutat (26. sz. ábra)

26. sz. ábra: A korstruktúra változásának jellemzői Nógrád megyében 2004-2009

Forrás: OGY jelentés, 2009

A *nemek közti arányok* időben nagyon lassan változnak, a területi differenciák sem jelentősek, és szinte állandónak tekinthetők. 2009-ben Nógrád megyében a 100 férfira jutó nők száma 109 volt (az országban legmagasabb Budapesten, ahol a mutató 117).

A *városlakók arányát* általában részben a várossá nyilvánítások, részben a városok átlagosnál általában kedvezőbb népességváltozása módosítja. Miután Nógrád megyében ezek közül egyik sem következett be, így 2004-2009 között a *városlakók aránya* az össznépességben belül érezhetően nem változott, minden évben 43-44% között volt.

Egy 2007-től 2021-ig vonatkozó *demográfiai előrejelzés* alapján (Hablicsek László, 2007) Nógrád megye nyugati településeinek többségében viszonylag lassú csökkenést, illetve több településen is növekedést (ennek oka lehet a jobb közlekedés-földrajzi helyzet, fővároshoz való relatív közelség), míg a keleti részen erőteljesebb csökkenést prognosztizálható (pl. Bátorfyerényei kistérség), kevés településen várható növekedés. Ezzel együtt a megye lakosságának nagy része mindig a keleti kistérségekben fog koncentrálni, köszönhetően annak, hogy itt található a megyeszékhely, Salgótarján.

6. KÖRNYEZETI ELEMELK ÁLLAPOTA, SZENNYEZETT TERÜLETEK

6. 1. Környezeti elemek állapota

A *talajtípusok* közül Nógrád megyében a legnagyobb területen agyagbemosódásos barna erdőtalaj található, ez a Cserhát, a Börzsöny, valamint a Mátravidék jellemző talaja. Jelentős emellett a barnaföldek kiterjedése is, amelyek ezeknek a tájegységeknek a lejtőit foglalja el általában, de az Észak-magyarországi medencék területén, így a Nógrádi-medence, Medves-vidék és a Zagyva-völgy térségeiben is megtalálhatók. A réti- és öntés jellegű talajok a folyók, patakok mentén, völgytalpakon fordulnak elő, jellemzően az Ipoly, a Zagyva, a Galga és egyéb vízfolyások környezetében. Jó minőségű csernozjom barna erdőtalaj Cserhátján és kisebb foltot alkotva a Nógrádi-medencében lelhető föl. Homokos szövetű talajok a megyében csekély kiterjedésben fordulnak elő, főként a Középső-Ipoly-völgyben képződött humuszos homok és kovárányos barna erdőtalajok. A Cserhát és a Mátta tájegységekben jellemzőek az erózió által pusztított köves és földes kopárok.

Nógrád megye jelentős területe a közepes víznyelésű és vízvezető képességű, nagy vízraktározó képességű, jó víztartó talajokhoz tartozik. Sok helyen a szűkségtelenné vált ásott kutakat szennyvíz elszivárogtatásra használták, illetve használják, amely hozzájárult a talajvízkészlet szinte teljes elszennyeződéséhez, amelynek felszámolása alapvető vízvédelmi érdek. A nitráterhelés és a nem természetes eredetű diffúz mikroszennyezés a

talaj további szennyeződését okozza, hiszen a talajból jelentős mennyiségű szennyező anyag mosódhat be a talajvízbe, vízfolyásokba, tározókba.

Az ipari tevékenységhez fűződő talajszennyezések általában lokálisak, és általában akkor kerülnek csak nyilvánosságra, ha a közelben lakók személyes érdekeit veszélyeztetik. A helyzet vélhetőleg javulni fog, mivel a cégek számára a piacon maradáshoz szükséges nemzetközi auditáláshoz talajmintákra, észlelő kutakra és akkreditált laborban való elemzésekre van szükség.

Domborzati adottságai folytán Nógrád megyében az országos átlagnál lényegesen nagyobb az erózióveszély. A szabdalt relief és a viszonylag nagy völgyhálózat-sűrűség miatt a lejtőkön hatékony az erózió. A meglévő vízmosások hossza nő és új vízmosások kialakulása is tapasztalható. Az erózióveszély összességében több, mint 100 ezer ha-t érint a megyében.

A *felszíni vizek* minősége a megyében az elmúlt időszakban javult, de ez döntően nem a szennyvíztisztítás mértékének növekedése miatt következett be, hanem a szennyezőanyag-kibocsátás csökkenése miatt. Az új üzemek szennyezőanyag-kibocsátása ugyanis általában megfelelő, határérték alatti.

Az ipari és mezőgazdasági pontszerű szennyezések közül az Ipoly vízgyűjtőterületén 3 db egységes környezethasználati engedéllyel (IPPC) működő cég található: Nógrádmargaliban a térségi hulladéklerakó, Rétságon egy alumínium feldolgozó üzem, Romhányban pedig egy kerámia termékgyártó üzem működik. Az Ipoly-vízgyűjtőjén a diffúz szennyezések meghatározó jelentőségűek a vízfolyások minőségében. Sótartalomtól és hőterheléstől adódó terhelés a térségben nem jellemző, veszélyes anyagokkal kapcsolatos probléma is csak egy helyen ipari szennyvíz bevezetéséből adódik.

Mezőgazdasági eredetű diffúz szennyezések közül nitrátérzékenység szempontjából a terület nagy része nem veszélyeztetett, kivéve Litke, Patvarc, Dejtár környékét. Az Ipoly vízgyűjtőterületen néhány nagyobb szarvasmarha és sertéstelep (Csitár, Érsekvadkert, Karancsság) található, valamint számos kisebb, magánszemélyek háztartási igényeit kielégítő állattartás is jellemző. A kisebb volumenű állattartás és növénytermesztés okozta mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezés jellemzően a felszín alatti vizek felső részét érinti. A területen az állattartáshoz kapcsolódóan előfordul nyárfás hígtrágya elhelyezés (Érsekvadkert).

A leggyakoribb probléma a Zagyva vízgazdálkodási tervezési alegységen, hogy az egymást tápláló víztestek miatt a tápanyag, szervesanyag terhelés átadódó hatásként érvényesül. A megfelelő szennyvízkezelési technológiával nem rendelkező települések és a mezőgazdaságból származó diffúz terhelés és a felszín alatti vízzel érkező terhelés tovább rontja a víztestek kémiai állapotát.

A legfontosabbnak tartott problémákat az alegységen a nagyszámú vízkivétel, vízelvezetés, vízbevezetés okozza, melyek miatt jelentős mértékű a beavatkozás a víztestek természetes vízjárásába. A vízfolyásokat szegélyező pufferzóna és zónáció hiánya, valamint a sokszor egyenes, szabályozott meder állapota sem kedvez a megfelelő vízminőségnek.

A szennyvíztisztítók nem kielégítő működése következtében a befogadók magas foszforterhelést kapnak, amit tovább súlyosbít a mezőgazdasági művelés alatt álló területek trágyáztatása, illetve az állattartó telepek kibocsátásai is. A vízfolyások állapotát, a vízminőségét, a feliszapolódást kedvezőtlenül befolyásolják a vízfolyásokba bevezetett nem kellően tisztított, vagy tisztítatlan ipari, mezőgazdasági és kommunális szennyvizek. Kisvízi időszakban – kellő hígítás hiányában – nagy a szennyvízből eredő lerakódás a medrekben. A mederbe lerakódott szennyvíziszap csökkenti a meder vízszállítását, rontja a vízminőségét. A szennyvíztisztítók által kibocsátott, tisztított szennyvizek – a mellékvízfolyásokon keresztül – a Zagyvába kerülnek.

A kisebb (300-500 m³/nap alatti) szennyvíztisztító telepeken az őszi-téli alacsony hőmérséklet okozta nem megfelelő tisztítási hatásfok miatt magas a befogadók foszforterhelése. A Zagyva vízgyűjtő területen engedélyezett települési folyékony hulladék (TFH) leürítés a Tápió-vidék területén, műszaki védelem nélküli földkaszottába történik. Az engedély nélküli leürítőhelyek (Nógrád megyében Salgótarján-Kotyházpuszta, Mátranovák) felszámolására az illetékes felügyelőség intézkedéseket tesz, de legális leürítő hely illetve csatornázottság hiányában ez nem mindig bizonyul hatékonynak.

Megoldandó, jövőbeni feladat a Tarján-pataki tározó nehézfémekkel szennyezett iszapjának kezelése. A tározó 1978-80 között épült árvízvédelmi célból, illetve Salgótarján felől érkező szenny- és használtvizek minimum 30 napos tározására, ülepítés és vízminőség javítás céljából. A '90-es években bekövetkezett szerkezetváltás következtében megszűnt az ipari kibocsátás, így a tározó a szennyvíz tározási funkcióját elvesztette. Évek alatt az iszapban felhalmozódott nehézfém szennyezés mértékének felmérése napjainkban folyik, az iszapkezelés ennek tükrében realizálható.

Egyes víztesteken az időnként jelentkező vízhiányos állapot is hozzájárul a nem megfelelő ökológiai potenciál kialakulásához. A Hasznosi-tározó ivóvíz tározási és árvízvédelmi célokat lát el a Kövicses-patakon. A Kövicses-patak és a tározó ökológiai és kémiai állapota jónak mondható. A Hasznosi-tározó a regionális ivóvízellátást szolgálja, annak vízminősége rendszeresen bevizsgált, kifogástalan minőségű.

A felszín alatti vizeket megye egyes részein talajvízszint süllyedés, minőségileg pedig a kommunális eredetű szennyezés fenyegeti egyre nagyobb mértékben.

Ehhez járul hozzá, hogy a megye közel háromnegyedét sekély termőrétegű, erodált talajok borítják, amelyek könnyítik a beszivárgást a talaj mélyebb rétegeibe.

Az emberi tevékenységek nagy része a felszín alatti első, sekély mélységű víztestet érinti. A sekély mélységű víztestekbe történő legjelentősebb mennyiségi beavatkozás a vízkitermelés, amelyen belül megkülönböztethető a főleg felszíni vízből utánpótlódó (partiszűrűsű), valamint a csak talajvízből utánpótlódó vízkivételi hely. A felszín alatti víztestek érzékenyek az emberi tevékenységekre, az ember által okozott beavatkozások hatására elszennyeződhetnek, következtében az ivóvíz ihatatlanná válik. Néhol a kitermelt vizet még meg lehet tisztítani ivóvíz minőségűre, de vannak helyek, ahol a víztermelőhely feladását eredményezi az elszennyeződés. A parti szűrűsű vízbázisok, helyzetüknél fogva, a legérzékenyebbek az emberi beavatkozásokra, ezért a sérülékeny vízbázisok közé tartoznak.

Nógrád megyében az Ipoly vízgyűjtőterületen problémát okoz a sok kis települési hulladéklerakó, amelyekben a hulladék lerakása megfelelő műszaki védelem nélküli, illetve ugyanezen lerakók nagy többségében a települési folyékony hulladékot a műszaki védelem nélküli kazettákban helyezik el. Ugyancsak problémát okoznak a területen korábban felhagyott bányák, melyek feltöltésére sok esetben hulladékot használtak.

Felszín alatti vízminőség szempontjából kockázatos helyszín a Szécsény mellett található horgásztó. A hajdan volt bányató ma rekreációs célokat, horgászat és üdülést szolgál. Nyaranta viszont jelentős vízminőség romlás tapasztalható a felhalmozódott iszap miatt.

A Bányaterenyi vízbázis esetében forrásfoglalások, tavakkal dúsított talajvízkutak, és a Zagyvából történő felszíni vízkivétel adja a nagyon összetett és sérülékeny vízbázist. A város közelsége, mozaikszerű elhelyezkedése a vízbázis körül potenciális szennyezőforrást jelent. A Zagyva körzetében mangánproblémák jelentkeztek az utóbbi években, amit vízkezeléssel és a vízkivételi rendszer átalakításának tervezetével kívánt az üzemeltető orvosolni. A vízbázis diagnosztikai munkái 2004 júniusában elkészültek, a védőterület kijelölése folyamatban van. Az alegység területén a felszín alatti vízkészletek mennyiségi állapotába történő legjelentősebb beavatkozásnak a vízkivételek tartoznak. A vízkivételek túlnyomó része fűtő kutakból történik, az egyéb víznyerő objektumok aránya elenyésző. A jelentősebb vízkivételek környezetében komolyabb depressziók feltételezhetők. Az ivóvízellátáshoz viszonyítva az egyéb (ipari, energetikai, mezőgazdasági) vízkivételek jelentősége csekélyebb. A területen bányászati célú vízkivétel nincs.

A megyében jellemző aprófalvas településszerkezet következtében sok faluban hiányzik a szennyvízhálózat. A csatornázott településeken is alacsony a csatlakozási arány. Feltételezhető, hogy a csatornahálózatba nem kerülő szennyvizek jelentős mennyisége nem kerül szennyvíztisztító telepre és a környezetet (elsősorban a talajvizet és az ivóvizet) szennyező módon kerül elhelyezésre. A szennyvíztisztítóban keletkező szennyvíziszap elhelyezése, hasznosítása is egyre nagyobb probléma. A mezőgazdasági elhelyezés a magas nehézfém és egyéb szennyezőanyag koncentrációk miatt kockázatos.

A szennyvízelhelyezés következtében a felszín alatti vizeket érő terhelések közül települési folyékony hulladék (TFH) leürítés földmedrű leürítőbe Bánkon történik. Nyárfás öntöző nincs a területen.

Légszennyezettség szempontjából Nógrád megye területének jelentős része ma már az ország kevésbé terhelte területei közé tartozik. A légszennyezettség elsősorban a városokban és a fő közlekedési útvonalak környezetében jelentősebb. A közvetlen szennyező források által nem érintett települések levegőminősége megfelelő, jelentős területeken pedig kifogástalan. A városok fő szennyező forrásai a közúti közlekedés, a lakossági-közüintézményi fűtés-energiafelhasználás és az ipari, szolgáltatási kibocsátások.

A 4/2002.(X.7.) KvVM rendelet az ország területén légszennyezettségi agglomerációkat és zónákat jelöl ki. Nógrád megye területe a „10. Az ország többi területe” nevű zónába van sorolva. Salgótarján város külön csoportba tartozik, a „11. Kijelölt városok” közé. *Salgótarjánban* a légszennyezettség a nitrogén oxidok és a szálló por tekintetében a felső vizsgálati küszöb és a légszennyezettségi határérték között van.

Szennyező anyagokénti besorolásuk az A-tól F-ig (csökkenő sorrendben) terjedő skálán az alábbi:

5. sz. táblázat: A 4/2002. KvVM rendelet szerinti, Nógrád megyét érintő besorolás

	kén-dioxid	nitrogén-dioxid	szén-monoxid	szilárd (PM ₁₀)	benzol	ózon
10. zóna	F	F	F	E	F	B
11. Salgótarján	F	D	E	D	F	B

Az A, B és C besorolás a levegőszennyezettség egészségügyi határértékeit meghaladó koncentrációt jelent, ahol további terhelés nem engedhető meg. A jogszabály az E és F besorolási kategóriákban nem ír elő rendszeres mérési kötelezettséget. A talajközeli ózon minősítése regionális-kontinentális jellege miatt az egész országra vonatkozik.

6. sz. táblázat: Nógrád megyében kibocsátott szennyezőanyag mennyisége

Szennyezőanyag (kg)	2005	2006	2007	2008
Kén-oxidok (SO ₂ és SO ₃) mint SO ₂	22 698	1 250	3 646	6 663
Szén-monoxid	108 838	87 358	44 503	46 106
Nitrogén oxidok (NO és NO ₂) mint NO ₂	231 466	180 387	192 200	187 633
Szilárd anyag	46 839	35 555	28 322	23 544
Szén-dioxid	17 433 375	43 012 967	155 664 349	27 630 210

Forrás: LAIR adatbázis

A főbb szennyezőanyagok tekintetében általánosságban elmondható, hogy 2005. óta a megye területére is a csökkenő tendencia volt jellemző. Kén-oxidok esetében 2005-öt követően nagyarányú – közel 95 %-os – visszaesés figyelhető meg, majd 2006-tól újra emelkedni kezdett a kibocsátás mennyisége, de a 2008-ban regisztrált érték is csak a 2005-ös adat 30 %-át éri el.

Az üvegházhatású gázok közül a kibocsátott szén-dioxid mennyisége nőtt a megye területén. Kiemelkedő év volt 2007., amikor a megelőző év adataihoz képest 3,5-szörös növekedést – összesen 155 664 tonna – regisztráltak.

Az utóbbi években az ipari eredetű emisszió csökkenő tendenciát mutat. Ez várhatóan tovább fog javulni, az integrált szennyezés megelőző és ellenőrző rendszer követelményei miatt a még itt működő, mára már elavult technológiájú cégekre 2008-ig érvényesülő szigorodó elvárások, illetve a legjobb elérhető technológiák engedélyezése eredményeként.

Ezzel szemben a közlekedésből származó komponensek egyre nagyobb mértékben kerülnek a légterbe, a térség tranzitjellegéből adódó nagyfokú igénybevétele és az országos átlagot meghaladó gépjárműsűrűség miatt.

Nógrád megye területén az észak-déli tranzit forgalom okoz jelentősebb terhelést. A 2. sz. főúton a Pest megyéből érkező szakaszon és Rétság térségében, a 21. sz. főúton pedig Bátonyterenye-Salgótarján között, és e településeken belül képződik. Jelentős a forgalom a 2. és 21. sz. főutak egyéb szakaszain, a 22. sz. főút Balassagyarmatig tartó és a Balassagyarmattól délre tartó mellékút (2108. j.) kezdeti szakaszán. A 22. sz. főút egyéb szakaszain, a 23. sz. főút Bátonyterenyéhez közeli szakaszán, az eddig nem említett Salgótarjánhoz közeli utakon és a Hollókő északi megközelítésén is meghatározó forgalom jelentkezik.

A lakossági- intézményi fűtés nagyobb hányada földgázzal üzemel, a megye csaknem minden települése be van kapcsolva a gázellátásba. A gázhasználat fő szennyező anyagai a nitrogén-oxidok. A téli időszakban a városok levegőjének nitrozus gáz terhelését jelentős mértékben növeli a földgáz használata. A gáz, mint leginkább használt energiahordozó mellett újra egyre népszerűbb az olcsóbb, de szennyezőbb szén- és fatüzelés.

A *zajhatások* közül az *ipari zajártalom* a megyében a korábbi időszakhoz képest csökkent, ám a lakosság egyre érzékenyebb a meglévő zajterhelésre. A közelmúlt ipartelepítési koncepciójának megfelelően kialakított ipari parkokban az újonnan megvalósuló vállalkozások már az előírásoknak megfelelően működnek.

A *közlekedési zajártalom* a nagyarányú átmenő nehézgépjármű forgalom miatt különösen a 2., 21., 22. és 23. sz. főutak egyes szakaszai mentén jelentős. A települések közül Salgótarjánban, Rétságon és Balassagyarmaton tapasztalható számottevő zajterhelés. A lakosságot leginkább a tranzitforgalom jelentős részét adó nehéz tehergépjárművek, kamionok zavarják.

A rendszeres *hulladékgyűjtés* Nógrád megyében 2008-ra a települések mindegyikén megszervezésre került, a statisztikai adatok szerint a lakásállomány közel 90 %-a került a szolgáltatásba bevonásra. A keletkező települési szilárd hulladék mennyisége kis mértékben csökkent az elmúlt években, azonban az össz mennyiségben belül a lakossági eredetű hulladék aránya a fogyasztói szokások folyamatos változásának köszönhetően növekedett. 2008-ban a keletkezett települési szilárd hulladék 82,2 %-a került a lakosságtól elszállításra.

A keletkező települési szilárd hulladék gyakorlatilag teljes mennyiségben lerakással kerül ártalmatlanításra. A települési szilárd hulladékok újrahasznosítása csak nagyon minimális mértékben valósult meg, az is elsősorban az egyes alkotók szelektív gyűjtésének bevezetésével, vagy hulladékgyűjtő szigetek felállításával.

2009. július 16-áig valamennyi olyan, környezetszennyező hulladéklerakó bezárt, amelyek működése a légkörre, a vizekre és az emberi egészségre is káros lehet. A bezárások után is legfeljebb 50 km-en belül elérhetőek azok a hulladéklerakók, amelyek modern technológiák alkalmazásával, elegendő kapacitással biztosítják a környezet magasabb fokú kímélését. A nem megfelelő műszaki védelemmel rendelkező hulladék-lerakók bezárását uniós irányelv alapján a hulladékgazdálkodási törvény írta elő.

7. sz. táblázat: Hulladék gyűjtése, ártalmatlanítása Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Hulladékgyűjtés					
Hulladékgyűjtésbe bevont település	122	129	129	131	131
Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakás és üdülő	79 328	80 354	80 543	81 242	80 633
Ebből: lakás	77 719	79 088	79 390	79 886	79 192
Szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakás és üdülő	..	..	..	176	5 010
Ebből: lakás	..	..	..	171	4 457
Elszállított települési szilárd hulladék, ezer t	..	..	75,0	74,3	74,2
Ebből: lakosságtól	..	..	58,4	58,7	61,0
ezen belül: szelektív hulladékgyűjtésben	..	..	..	..	0,1
Elszállított folyékony települési hulladék, ezer m ³	81,9	40,9	33,2	30,1	34,4
Ebből: lakossági tárolókból	21,9	12,8	9,6	9,5	11,9
Hulladékhasznosítás, ártalmatlanítás					
Újrafeldolgozással hasznosított, ezer t	..	..	..	0,5	0,6
Energiahasznosítással történő égetéssel hasznosított, ezer t	..	..	..	–	–
Energiahasznosítás nélküli égetéssel ártalmatlanított, ezer t	..	..	..	–	–
Lerakással ártalmatlanított, ezer t	..	..	..	73,8	73,6
Összesen	..	..	..	74,3	74,2
Üzemelő lerakóhelyek száma	23	13	12	12	11

Forrás: KSH

Nógrád megyében jelenleg 4 térségi jelentőségű szilárd hulladéklerakó üzemel Salgótarján (29 település, 73 000 lakos), Bányaterenyén (10 település, 35 000 lakos), Jobbágyi (23 település, 20 000 lakos) és Nógrádmárcal (45 település, 58 000 lakos) településeken.

Nógrádmárcal az Észak-kelet Pest és Nógrád Megyei Regionális Hulladékgazdálkodási Projekt (Zöld Híd Program) része, amely összesen 106 településre terjed ki a Börzsöny (Nyugat-Nógrád), az északi Cserhát, valamint a Galga-mente területén, közel 280 ezer lakosnak nyújtva komplex, modern hulladékgazdálkodást. A projekt keretében a szelektív gyűjtőegységeken kívül két hulladékkezelő központ is kialakításra került, az egyik Nógrádmárcalban, a másik a Pest megyei Kerepesen, az Ökörtelek-völgyben. A Zöld Híd Programban összesen 486 új gyűjtőszigetet alakítottak ki, amelyek alapépítményei az érintett 106 településen még 2009-ben elkészültek. Az országban az elsők között működik majd ilyen műszaki színvonalú hulladékfeldolgozó és – kezelő rendszer, mivel a kezelőközpontokban a vegyesen gyűjtött települési szilárd hulladék mechanikai és biológiai előkezeléséről is gondoskodni fognak. Ennek során a hulladékból a szerves anyagot és a könnyű frakciót is leválasztják, az előbbi a komposztálótelepeken dolgozzák fel, míg az utóbbi frakciót energetikai hasznosításra továbbadják egy külső partnernek. Így csupán a hulladék megmaradt, hasznosíthatatlan hányada kerül a szigetelt hulladéklerakókba.

A kerepesi kezelőközpontban a szelektív hulladékgyűjtésből származó haszonanyagok válogatására szolgáló üzem is megépült, így lehetőség lesz a gyűjtőszigetek és a hulladékudvarokban összegyűlt, anyagában hasznosítható frakciók előkezelésére is. Hulladékudvarból 9 létesül, elsősorban a térség nagyobb településein. Ezek közül kettő már készen (Balassagyarmaton és Rétság) van, míg a többi létesítmény az év során készülhet el, engedélyezésük elhúzódása, az eljárások lassúsága miatt.

A korszerűtlen, környezetszennyező települési lerakók felszámolásával megszűnt a lehetőség a lakossági egyéni hulladékelhelyezésre, ami az engedély nélküli lerakások számának növekedéséhez vezet. Az illegális kommunális hulladék, építési törmelék stb. lerakók számos településen problémát okoznak.

6. 2. Szennyezett területek

Magyarországon a hátrahagyott környezeti károk nyilvántartásba vétele, felmérése, kármentesítése, illetve monitorozása az Országos Környezeti Kármentesítési Program (OKKP), illetve annak Alprogramjai keretében valósulnak meg. Az OKKP célja a felszíni,- a felszínalatti víz,- a földtani közeg,- a természeti értékek veszélyeztetésének, szennyezettségének, károsodásának megismerése, nyilvántartásba vétele, valamint a

szennyezettség kockázatának csökkentése, és a szennyezettség csökkentésének vagy megszüntetésének elősegítése.

A környezetbiztonság szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a talajok kármentesítése, a földtani közeg és a felszín alatti vizek szennyezésektől való megóvása, illetve a már szennyezett területek rehabilitációja, a károk felszámolása és mérséklése. A Vidékfejlesztési Minisztérium által koordinált Országos Számbavétel az ország egész területére kiterjedően, különböző szintű és mélységű adatokat gyűjt és dolgoz fel a pontszerű szennyező források, elszennyezett területek szennyezettségére vonatkozóan. Az Országos Számbavétel eredményei a KARINFO programrendszer felhasználói kívül egyelőre a környezetvédelmi ágazat belső, intranetes oldalán érhető el.

Az adatokra támaszkodva, a kármentesítés különböző szakaszaira, előzetes egyszerűsített relatív kockázatbecslésre támaszkodó prioritási számok alapján összeállított Nemzeti Kármentesítési Prioritási Listák (NKPL-I. II. és III.) generálhatóak. A prioritási szám kifejezi a szennyezett, károsodott terület környezeti kockázatát, a kármentesítés sürgősségét.

A FAVI-KARINFO alrendszer folyamatosan bővülő adattartalmának megfelelően a rendszerbe rögzített tényfeltárás előtti adatok adatlapja (B1), a tényfeltárás utáni adatok adatlapja (B2), és a műszaki beavatkozás utáni adatok adatlapja (B3) alapján tartalmaz információkat az adott területről, melyekre vonatkozóan igény és szükség szerint futtathatók le a prioritási számítások.

A B1 tényfeltárás előtti adatok adatlapja alapvetően helyszíni bejárás és háttéradatbázisok felhasználásával közelítő adatokat és műszaki becsléseket tartalmaz.

A B2 tényfeltárás utáni adatok adatlapja már a tényfeltárás során mért, analizált és modellezéssel megállapított adatokat tartalmaz hasonlóan a B3 műszaki beavatkozás utáni adatok adatlapjához.

A legtöbb nyilvántartott veszélyforrás a keleti országrészben az Alföldön, míg a legkevesebb Csongrád, *Nógrád* és Tolna megyében van. *Nógrád* megyében az Ipoly vízgyűjtőterületén jelenleg 6 db kármentesítési eljárás van folyamatban, amelyek majd mindegyike Balassagyarmat ipari területeit érinti.

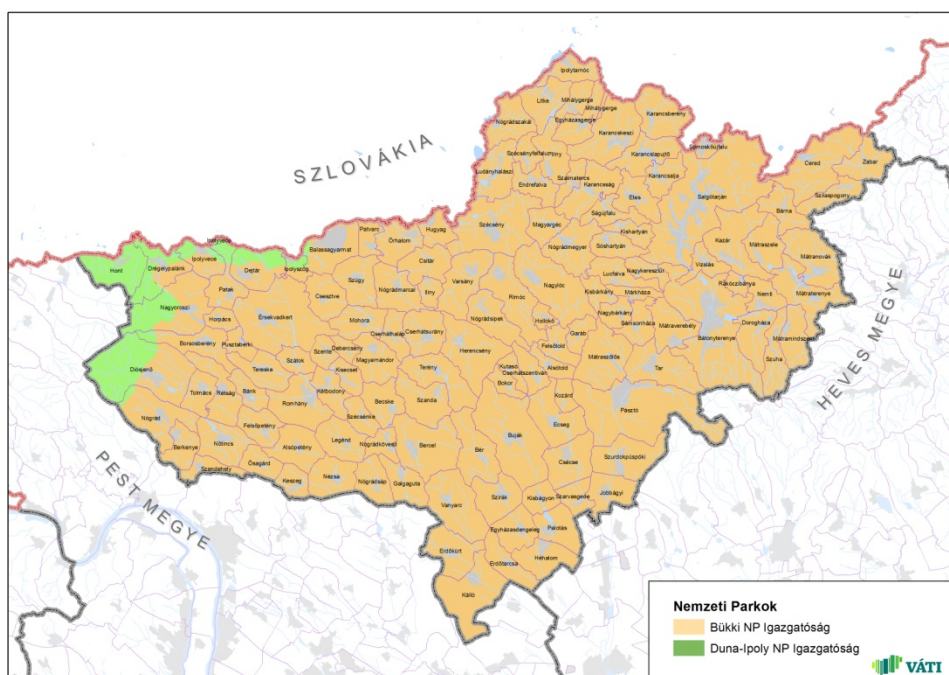
7. TERMÉSZET- ÉS TÁJVÉDELEM

A megye természeti, tájképi értékei a Cserhát szelíd dombjaitól a Karancs-Medves vulkáni rögein át a Mátra hegység tölgyes-bükkös erdeig terjednek az Ipoly menti Nógrádi-medence lankáival tarkítottan. A természeti, táji értékek és kultúrtörténeti értékek közül kiemelkedőek a hazai és nemzetközi viszonylatban is védetté nyilvánított területek, képződmények, valamint a növény- és állatfajok.

A megyében az országos jelentőségű védett természeti értékeket túlnyomórészt a *Bükki Nemzeti Park Igazgatóság*, kisebb részben a *Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság* kezeli. Az elsőfokú természetvédelmi hatóság az Közép-Dunavölgyi Környezetvédelmi Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség.

Civil kezdeményezés eredményeként a Cserhát Natúrpark 2005-ben és a Nógrád-Novohrad Geopark 2010-ben alakult meg a megyében, amely összefogás célja a védendő természeti és kultúrtörténeti értékek oltalma, valamint a természetkímélő turizmus partnerségi fejlesztésén keresztül a térség komplex fenntartható fejlesztése. Az ökoturisztikai fejlesztésekben a két nemzeti park igazgatóság és a civil szervezetek mellett az Ipoly Erdő Zrt. is részt vesz, Balassagyarmaton, Hollókőn, Diósjenőn és Szendehelyen látogatóközpontot, tanösvényt, vadsparkot és erdei játszótér épít ki. A táji értékeket méltóképpen emeli a világörökség címet kapott, és legújabbán Territoria Europe díjat is kiérdemlő Hollókő (1987, 2010), és az Európa Diplomás Ipolytarnóci Ósmaradványok Természetvédelmi Terület (A megye védett természeti értékeinek táblázatai az 1- 6. sz. függelékben található.) A helyi jelentőségű védett értékekért a települési önkormányzatok felelnek.

27. sz. ábra: Nógrád megyében működő Nemzeti Park Igazgatóságok

Forrás: DINPI, BNPI, 2010

ORSZÁGOS JELENTŐSÉGŰ VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK ÉS EMLÉKEK

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény alapján az országos jelentőségű védett természeti területeknek két alapvető típusa különíthető el. A *nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek és a természetvédelmi területek* védeltsége egyedi jogszabállyal, miniszteri rendelettel kerül kihirdetésre, míg az ún. *ex lege védett területek* a törvény erejénél fogva állnak védelem alatt. Az ex lege védett természeti területek esetében az illetékes természetvédelmi hatóság határozatban állapítja meg, hogy az adott terület megfelel a törvény által megadott feltételeknek és így védelem alatt áll.

EGYEDI JOGSZABÁLYAL KIHIRDETETT VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK

A megyében egy nemzeti park, négy tájvédelmi körzet és három természetvédelmi terület összesen 26719 hektár kiterjedéssel került eddig egyedi jogszabállyal országos védelem alá. Ez az országos érték 10,5 % -a. E területek 3,7 %-a fokozottan védett pl. Csarnavölgy – Sasfészek-bérc, Poros-hegy – Hosszú-bérc.

8. sz. táblázat: Nógrád megyei egyedi jogszabállyal kihirdetett védett természeti területek

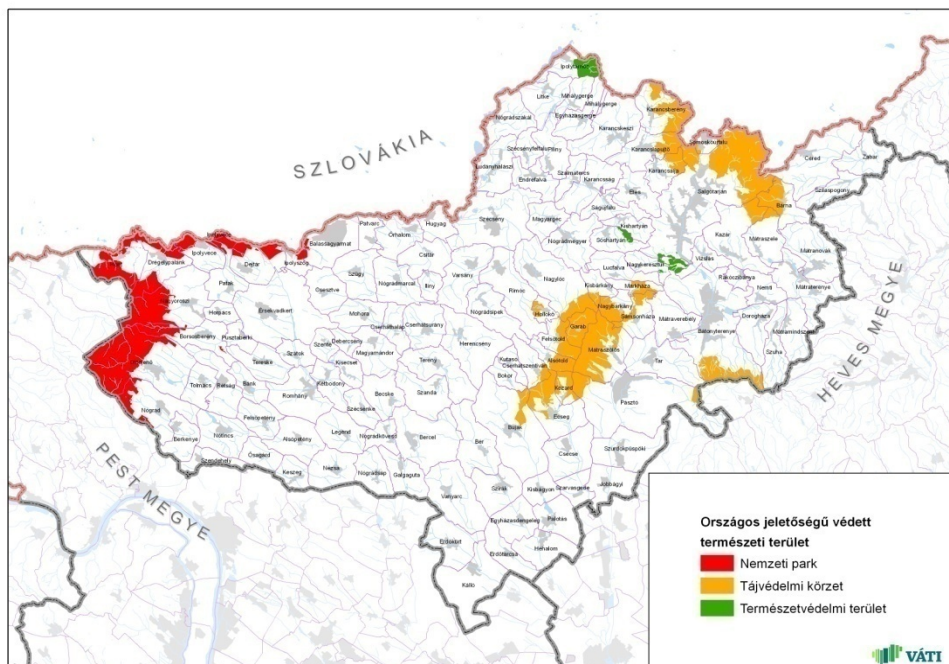
Illetékességi terület	Védett terület neve	Határozatszám	Összes /megyei terület (ha)	Érintett megyei település
DINPI	Duna-Ipoly Nemzeti Park Börzsönyi Tájegység Módosítás	34/1997 (XI.20.) KTM rendelet 1/1998 (VIII.15.) KÖM rendelet	60675,96 /11222,19	Balassagyarmat, Borsosberény, Dejtár, Diósjenő, Drégelypalánk, Hont, Ipolyvece, Nagyoroszi, Nógrád, Patak
BNPI	Mátrai TK	5/1985 (XI.22.) OKTH rek.	11841/ 693, 4	Pásztó, Bányatereny
BNPI	Karancs-Medves TK	9/1989.(VIII.24.) KVM rendelet	6619/6619	Salgótarján, Bárna, Mátraszele, Kazár, Karancsalja, Karancslapujtő, Karancsberény
BNPI	Kelet-Cserhát TK	9/1989.(VIII.24.) KVM rendelet	7425/7425	Sámsónháza, Márkháza, Nagybárcány, Kisbárcány, Nagylóc, Garáb, Mátraszőlős, Felsőtold, Alsótold, Pásztó, Ecseg, Kozárd, Buják, Cserhátszentiván.
BNPI	Hollókői TK	2/1977 (TK 13.) ÖtvH	141,2/141,2	Hollókő
BNPI	Ipolytarnóci Ósamaradványok TT bővítés	3/1977 (TK 13) ÖtvH 9/1987 (XI.4.) OKTH	513/513	Ipolytarnóc

BNPI	Sóshartyáni Hencse-hegy TT	13/2004. (VII.21.) KvVM rendelet	104,7 / 104,7	Sóshartyán
BNPI	Márházapusztai fás legelő TT	19/2007 (VI. 1.) KvVM rendelet	273/273	Bátonyterenye, Nagykeresztúr, Salgótarján

Forrás: BNPI, DINPI, 2010

(A megye egyedi jogszabályban kihirdetett országos jelentőségű védett természeti területeinek részletesebb táblázatát a 1.sz. függelék tartalmazza.)

28. sz. ábra: Nógrád megye egyedi jogszabályban kihirdetett országos jelentőségű védett természeti területei

Forrás: DINPI, BNPI 2010

Duna-Ipoly Nemzeti Park

A Duna-Ipoly Nemzeti Park 1997-ben alakult, területe 60 676 hektár. Az igen változatos táji, geomorfológiai, geológiai, hidrológiai, botanikai, zoológiai és kultúrtörténeti értékekben bővelkedő védett területből Nógrád megyéhez csak a Börzsöny keleti pereme tartozik.

A Börzsöny hegység vulkáni eredetű kőzetekből épül fel, benne különleges sziklaalakzatok, kőzetüregek és egykori földvárak maradványai rejlenek. A kővárak ma is látható romjai a térség kultúrtörténeti emlékei közé tartoznak és turisztikai vonzerővel rendelkeznek.

A táj meghatározó eleme a zárt erdőtakaró, melyet a Börzsönyben közforgalmú út nem szel át és a települések is csak a peremeken sorakoznak. Természetközeli állapotú erdők elsősorban a magasabb fekvésű, zárt területeken fordulnak elő magas fűvű rétekkel és kaszálókkal tarkítva.

A vízföldrajzi értékek közül kiemelendők a források és patakok, az Ipoly-völgy mocsarai, morotvái. Az Ipoly folyó mentén található a legértékesebb és legnagyobb kiterjedésű vizes élőhelyek, a lápok, láprétek, nádasok és magassásosok társulásai.

Az állatvilágában igen értékes puhatestű-, egyenesszárnyú- és lepkefajok élnek. A hüllők közül kiemelendő a pannongyík jelenléte.

A nemzeti park területén sok az erdei énekes- és ragadozó madár, a folyók mentén vízi-, parti- és gázlómadar fajok egyedei figyelhetők meg. A Duna és az Ipoly fontos madárvonuló helyek.

A barlangok, elhagyott bányajáratok népes denevérkolóniáknak adnak helyet, a vizek mentén előfordul a vidra, a háborítatlan erdőkben pedig időnként feltűnik a hiúz is.

A kultúrtörténeti értékek körében a visegrádi palota romjai, a Fellegvár és Drégely várának romjai nevezeteseek. A nemzeti park területén bronzkori települések maradványai és jelentős számú római korú építészeti-régészeti emlék látható.

Hollókői Tájvédelmi Körzet

A 141 ha területű TK a Cserhát dombjai közé zárt Hollókő község és környéke építészeti, gazdálkodási és kulturális hagyományainak megővésére 1977-ben alakult. A tájvédelmi körzet a Cserhát élő falumúzeumát,

természeti környezetét: a hagyásfás legelőt, a középkori vármaradvánnyal és a keskenyparcellás öreg szőlőket foglalja magába.

A hollókői Várhegy alatt elterülő Ófalu megőrizte egykori település szerkezetét és a műemléki védettség következtében a régi palóc házak sora élő „falumúzeumot” alkot. A szépségekben gazdag tájba települt kisközség szerkezete speciális észak-magyarországi, nem található hasonló a Kárpát-medencében.

Az Ófalut körülölelő dombok visszatükrözik az itt élő emberek életmódját, birtokviszonyait, gazdálkodási szokásait, természetismeretét, szeretetét. A lakosság palócnak vallja magát. Művészetük, életmódjuk egyedi, mégis szervesen illeszkednek a magyarság múltjába, jelenébe.

A falu fölül magasodó várról Nógrád megye számos középkori vára közül a legkisebb, de a legépebben megmaradt. A hollókői vár szabálytalan alaprajzú, belsőtoronyos, amelyet a 262 méter magasságú andezit sziklacsúcsra (Szarhegy) építettek, több szakaszban legnagyobb részben a tatárjárás után a Kacsics nemzetség idején a XIII. század végén. Az Ófalu helyreállítása, a zártkertek hagyományos kisparcellás művelési módjainak fenntartása kimagasló nemzetközi megítélést kapott és a települést 1987-ben felvették az UNESCO „Világ Kulturális Öröksége” listájára.

Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet

A Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzet nagyrészt a Központi-Cserhát, kisebb részben a Cserhátalja és a Zagyva-völgy területén fekszik, Nógrád megye délkeleti részén. A 7425 hektár kiterjedésű védett természeti terület alacsony hegyvidéki, illetve dombsági táj, illetve a hegylábakon lefutó néhány patak völgy.

Mikroklimája dombsági – alacsonyhegységi jellegű, mérsékelt hűvös – mérsékelt száraz. A tájvédelmi körzet felszíni vizekben nem túl gazdag.

Vízgyűjtője a Zagyva, patakjai szélsőséges vízjárásúak. A területen számos, de kis vízhozamú forrás fakad.

A tájvédelmi körzet legidősebb felszínén is megjelenő geológiai képződménye a Miocén kor kárpáti korszakából származik (Garábi Slír Formáció).

A legjellemzőbb, természetvédelmi szempontból kiemelkedő fontosságú kőzetek az andezit összlet (Mátrai Vulkanit Formáció csoport), valamint a lajtamészko összlet (Rákosi Mészko Formáció).

A természetvédelmi szempontból legértékesebb élőhelytípusok a természetközeli erdők (középhegységi bükkösök és gyertyános-tölgyesek, cseres-tölgyesek, melegkedvelő tölgyesek, andezit bokorerdők, égerligetek, fűzligetek és törmelékeltő-erdők), a természetközeli gyepek (lejtősztyep-rétek, sziklagyepek), valamint féltermészetes gyepek (fűszáraz gyepek, legelők). A régi erdőgazdálkodás és a mészégetés egyes területeken az erdőket kiirtotta és helyükön legelőket alakított ki. A déli oldalak mészköves területein hagyományos szőlőművelés folyt, melynek felhagyása után a természetes szukcesszió fűszáraz gyepeket hozott létre. Ezek a gyepek a tájvédelmi körzet talán legértékesebb növényzeti típusai.

Több nemzetközi szinten is jelentős, fokozottan védett állatfaj él a területen.

A tájvédelmi körzet 14 település (ebből egy város, a többi község) közigazgatási területén fekszik. Garáb belterülete is, a többi községnek csak külterületi földrészei tartoznak a tájvédelmi körzetbe.

Kultúrtörténeti értékei közül a várromok, kápolnák, régészeti emlékek emelendők ki.

A természetvédelmi kezelés fő célkitűzése a biodiverzitás megőrzése, növelése, a természetes folyamatok érvényesülésének vagy a legkedvezőbb állapotnak a fenntartása.

Ennek érdekében a természetközeli élőhelyeken a beavatkozások minimalizása, illetve a legkevésbé károsító gazdálkodási módszerek bevezetése, féltermészetes élőhelyeken az extenzív gazdálkodás, illetve a szukcesszió más módszerekkel való fékezése a cél. Nagyon fontos a tájidegen fajok (főleg akác) visszaszorítása. Aktív természetvédelmi beavatkozással, fajvédelmi programok keretében egyes állatfajok (pl. ragadozómadarak, denevérek) állományainak növelése a cél.

Általános kezelési cél a környezeti állapot javítása, valamint az élettelen és élő természeti értékek károsítás nélküli bemutatása.

Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet

Az országhatár mellett, Salgótarján északi irányból körülölelő Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet 1989-ben létesült. A területbe akkor olvadt be az országos jelentőségű Salgó-vár, a Szilvaskő, a Kercseg-völgy, a zagyvarónai Várhegy, a Gortva-völgy, a Bárna-patak és a Zagyva-folyó eredő forrása, mint helyi jelentőségű védett terület. Területe 6619 ha, ebből 519 ha fokozottan védett.

A Nógrádi-medence legszebb formájú vulkáni képződményét meredek gerincek és mély völgyek tagolják. Keletkezésében a szubvulkáni működés volt a meghatározó, amelynél az andezitláva nem ömlött a felszínre, hanem megemelte az alatta lévő kőzetrétegeket. A Medves létrejöttében a többszörös bazaltömléssel járó vulkánkitörések sorozata játszott fontos szerepet. A feltörő lávából keletkeztek a nevezetes bazaltcsúcsok, mint például a Szilvaskő, ahol úgy állnak a bazalt oszlopok függőleges sorokba rendezve, mint egy katedrális orgonájának sípjai.

A területen 67 védett növényfajt, 247 védett állatfajt tartanak nyilván. Természetközeli élőhelynek minősíthető a terület közel 65 %-a. A növénytakasúások közül különösen értékesek a szubmontán bükkösök és tölgyesek, a molyhostölgyes bokorerdők, és a sziklagyepek még megmaradt foltjai. A geológiai értékek közül a Salgó, a Kis-Salgó vagy Boszorkánykő, a Szilvaskő környéki bányák feltárásai és másodlagos barlangrendszere, valamint az eresztvényi bányák feltárásai feltétlenül kiemelést érdemelnek. A terület eszmei értékét növeli, hogy itt található a Zagyva-folyó eredő forrása.

A tájvédelmi körzet erdőségeinek látképét gyakran bontják meg sziklaképződmények. Ezek a mostoha életfeltételeket nyújtó sziklák azonban nem csupaszak, számos érdekes, ritka növény telepedik itt meg.

A táj fő vonzerejét a rétekkel, tisztásokkal, legelőkkel tagolt erdőszegélyek jelentik, amelyekben sétálva szép kilátás nyílik a Mátrára, a magasabb csúcsokról, tiszta időben pedig a Kárpátok hegyvonulataira.

A történeti emlékek rendkívül széles skálán mozognak. Ezen értékek az országhatár közelében fekvő Karancsberény, Karancslapujtő, Karancsalja, Salgótarján, Mátraszele, Kazár és Bárna települések közigazgatási határában találhatók, és csatlakoznak a Szlovák Köztársaságban lévő Cerová Vrchovina tájvédelmi körzet 16 278 ha-os területéhez.

Az 1989-es megalakulás óta egységes szemléletben folyó kezelés célkitűzéseit közösen fogalmazták meg az északi irányból kapcsolódó Cerová Vrchovina tájvédelmi körzettel. Mivel a terület jelentős része (közel 80%) erdő, így az erdőgazdálkodás és a természetvédelem „összehangolása”, új módszerek kidolgozása, ennek gyakorlati megvalósítása és az eredmények feldolgozása a további kezelési terveket alapozhatja meg.

A történeti múlt emlékeinek ápolása és az értékek bemutatása jól társul az oktató, nevelő munkával. Ehhez kapcsolódik a somoskői Magyarbányán kialakított kőtár; a Boszorkánykőn és a Szilvaskőn található geológiai tanösvény.

Mátrai Tájvédelmi Körzet

A tájvédelmi körzet Nógrád megyébe 693 hektáron nyúlik át Pásztó és Bátorfyerénye közigazgatási területén.

Az Ágasvár északi oldalán Bec-kútig elnyúló területen értékes közephegységi bükkösök és gyertyános-tölgyesek találhatók. A patakok mentén és az összefutó vizekből létrejövő kis tavak mellett égerligetek és magas köris állományok élnek. Ezekben néhány védett növényfaj találja meg életfeltételeit.

Ipolytarnóci Ősmaradványok Természetvédelmi Terület

A védett terület Ipolytarnóc község határában helyezkedik el. A miocén földtörténeti korból származó, mintegy 22 millió évvel ezelőtti életteret bizonyító, az őselet számos emlékével rendelkezik (kövült fatörzs, ősemzősök lábnyomai, cápafoágak).

A terület egy részét 1954-ben nyilvánították védetté, 1995-ben az Európa Tanács szakértői csoportja Európa Diplomával jutalmazta.

Jelenleg kedvező körülmények között, a védelem teljes biztosításával, tanösvényeken látogatható szakvezetéssel a terület.

Sóshartyáni Hencse-hegy Természetvédelmi Terület

A Salgótarján környéki homokkőterületek természetvédelmi szempontból egyik legértékesebb területére azt követően irányult rá a tudományos figyelem, hogy a fokozottan védett főtí (zefír) boglárka életerős populációját megtalálták a kutatók. A védettség célja a homokkő sziklagyepek, sztyepprétek és pusztai cserjések és a hozzájuk kötődő életközösségek fenntartása, megőrzése.

A terület flórája és növényzete az alföldi homokpuszta-gyepekkel mutat nagyfokú rokonságot, amit a szubmediterrán eredetű növényfajok jelenléte bizonyít. A terület állatvilága – a növényzethez hasonlóan – védett fajokban bővelkedik.

Márházapusztai fás legelő Természetvédelmi Terület

A 273 hektáros, 100%-ban BNPI vagyónkezelésű területen a természetvédelmi kezelési cél az erdők – fás legelők – gyepek mozaikjának megőrzése, visszaállítása.

Az 53 hektár erdő részben természetközeli cseres-tölgyes, gyertyános-tölgyes és patakparti ligeterdő állomány, valamint másik részében tájidegen akácok.

A gyepterületek részben a korábbi fás legelők különböző szukcessziós állapotban lévő maradványai, illetve felhagyott legelők, parlagterületek.

Folyamatban lévő és tervezett védetté nyilvánítások

A Bükk Nemzeti Park Igazgatóság működési területén jelenleg hat védetté nyilvánítási eljárás (országos jelentőségű) van folyamatban. Ezek közül egy meglévő országos jelentőségű védett természeti terület bővítésére, öt pedig új természetvédelmi terület kialakítására irányul. Közülük legjelentősebb területnövekménnyel a Kelet-cserhádi TK bővítése, és az Ipoly menti TK létrehozása jár.

9. sz. táblázat: Folyamatban lévő és tervezett védetté nyilvánítások

Illetékes nemzeti park	Terület neve	Területe (ha)	Érintett település
BNPI	Etesi Fás-legelő Természetvédelmi Terület	67,01	Etes, Ságújfalu, Nagybárcány
BNPI	Ipoly menti Tájvédelmi Körzet	3963,63	Balassagyarmat, Hugyag, Patvarc, Órhalom, Szécsény, Ludányhalászi, Nógrádszakál, Litke, Ipolytarnóc
BNPI	Mátraverebélyi Kőszirt-hegy és Meszes-tető Természetvédelmi Terület	869,86	Mátraverebély, Bátortereny, Sámsonháza
BNPI	Maconkai-rét Természetvédelmi Terület	59,95	Bátortereny
BNPI	Nagylóci Kő-hegy Természetvédelmi Terület	172,62	Nagylóc, Rimóc, Szécsény
BNPI	Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet bővítése	533,24	Alsótold, Bér, Buják, Csécse, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Jobbágyi, Karancslapujtó, Kisbárcány, Kozárd, Márkháza, Mátraszőlős, Nagybárcány, Nagykeresztúr, Salgótarján, Szarvasgede

Forrás: BNPI 2010

EX LEGE VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK

Lápok

Az ex lege védett lápok jegyzéke a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva védett lápok jegyzékéről szóló 8005/2001. (MK. 156.) KöM tájékoztatóban jelent meg. A tájékoztató jegyzék megjelenése óta megtalált lápokról a természetvédelmi hatóság egyedi határozatban rendelkezett a Tvt. módosításának megfelelően. Az ex lege lápok ellenőrzése, felülvizsgálata folyamatosan történik. A megyében védett lápok Etes, Ipolytarnóc, Karancslapujtó, Litke, Nógrádszakál, Pásztó, Patvarc, Zabar településeken a BNPI területén fordulnak elő 8005/2001.(MK.156.) KÖM tájékoztató szerint. Digitális feldolgozásuk nem történt még meg.

Szikes tavak

A megyében védett szikes tó 8006/2001.(MK.156.) KÖM tájékoztató szerint nincs. Szép számmal fordulnak elő azonban eutrofizálódó tavak (kb.10 db), melyek védelme a jövőben megalapozottnak tekinthető.

EX LEGE VÉDETT TERMÉSZETI EMLÉKEK

Barlangok

A megyében lévő természetes és a fontosabb mesterséges üregek száma a barlangkataszter alapján 104 db. A barlangok felmérését és dokumentálását a KvVM Barlangtani és Földtani Osztálya végezte el (3. sz. függelék).

Víznyelők

A Bükk Nemzeti Park Igazgatósága megyét érintő területén fordulnak elő víznyelők, digitálisan viszont még nem kerültek azonosításra.

Források

Az ex lege források felmérése és pontosítása jelenleg is folyamatban van, de az előzetes adatok alapján (VUTUKI Kft.) a DINPI megyét érintő működési területén 56 db ex lege védett forrás található. Ezek az egyedi jogszabállyal kihirdetett védett természeti területen, a Duna-Ipoly Nemzeti Parkban kerültek beazonosításra.

29. sz. ábra: Nógrád megye ex lege védett forrásai

Forrás: DINPI 2010

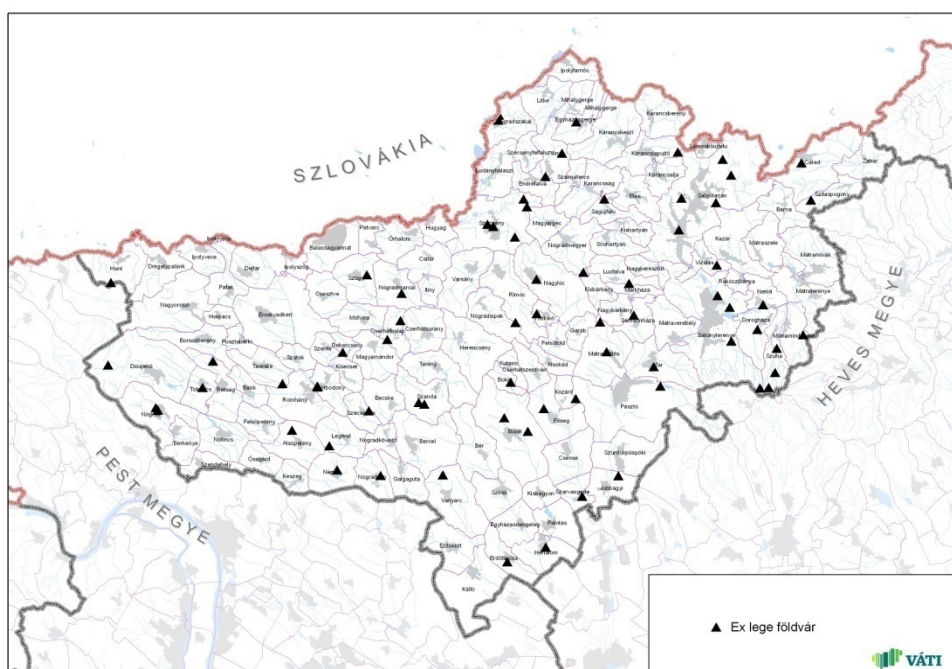
Kunhalmok

A megye területén a jelenlegi ismeretek szerint kunhalom nem található.

Földvárak

A Duna-Ipoly és a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal együttműködésében elkészült a működési területen található földvárak jegyzéke, de a kihirdető miniszteri jegyzék még nem jelent meg. Az adatbázis feltöltése és az egyes földvárak természetvédelmi, illetve örökségvédelmi felmérése folyamatosan történik. Jelenleg 53 földvárat azonosítottak. (4. sz. függelék). Egyéb szakvélemények alapján a földműveket és a kővárakat is ide lehet sorolni.

30. sz. ábra: Nógrád megye ex lege védett földvárjai

Forrás: DINPI, BNPI 2010

HELYI JELENTŐSÉGŰ VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK ÉS EMLÉKEK

Nógrád megyében jelenleg 77 helyi jelentőségű védett természeti terület és természeti emlék található. A helyi jelentőségű védett természeti területek többnyire ültetett fák, fasorok, létrehozott kertek, parkok. Digitálisan jelenleg még nem került feldolgozásra. A felmérési és ellenőrzési feladatot a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és az Igazgatóság szakemberei az érintett települések jegyzőivel közösen végzik. (5. sz. függelék)

ERDŐREZERVÁTUM

Az erdőrezervátumok a természetes, vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvását, a természetes folyamatok szabad érvényesülését, továbbá a kutatások folytatását szolgáló erdőterületek.

A megyében a 14/2000. (VI.26.) KöM rendelet szerint erdőrezervátumnak minősül a Duna-Ipoly Nemzeti Park területéhez tartozó Diósjenő közigazgatási területén a Pogány rózsás területe. Kémence (Pest megye) közigazgatási területére eső résszel együtt egyúttal 396,4 ha. Ebből magterület Diósjenőn 91,3 ha.

A Büki Nemzeti Park Igazgatóság megyét érintő területén nem található erdőrezervátum.

10. sz. táblázat: Erdőrezervátum

Illetékességi terület	Védett terület neve	Határozatszám	Összes /megyei terület (ha)	Érintett megyei település
DINPI	Pogány-rózsás Erdőrezervátum	14/2000 (VI.26) KöM rendelet	396,4	Diósjenő

Forrás: DINPI 2010

31. sz. ábra: Erdőrezervátum

Forrás: DINPI 2010

EURÓPAI KÖZÖSSÉGI JELENTŐSÉGŰ TERÜLETEK (NATURA 2000 TERÜLETEK)

Magyarországon az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet szabályozza a magyarországi Natura 2000 területek kijelölési eljárását, a területekre vonatkozó előírásokat. A rendelet 5. sz. mellékletében kerültek felsorolásra a különleges madárvédelmi területek, a 11-12. sz. mellékletben pedig a jóváhagyott különleges természet-megőrzési és jóváhagyott kiemelt jelentőségű különleges természet-megőrzési területeket.

A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság működési területén 3 különleges madárvédelmi terület és 3 kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület található, míg a Büki Nemzeti Park Igazgatóság területén 2 ill. 15. A Natura 2000 területek művelési ág szerinti megoszlása nagyon vegyes képet mutat. A legtöbb terület esetében magas az erdők aránya, ugyanakkor van olyan terület, ami szinte teljes egészében szántó, gyepek, vagy kivett terület.

11. sz. táblázat: Natura 2000 területek

Azonosító	Név	Terület (ha)	Típus
Különleges madárvédelmi területek			
HUDI10002	Börzsöny és Visegrádi-hegység	49556,83	KMT
HUDI10008	Ipoly völgye (DINPI)	6354,34	KMT
HUBN20021	Domaházi Hangony-patak völgye	1171,52	kKTT
HUDI10008	Ipoly völgye (BNPI)	3607,31	KMT
HUBN10006	Mátra	37331,39	KMT
Kiemelt jelentőségű és különleges természetmegőrzési területek			
HUBN20048	Gyöngyöstarjáni Világos-hegy és Rossz-rétek	326,71	kKTT
HUBN20049	Mátrabérc-Fallóskúti-rétek	1507,29	kKTT
HUBN20051	Nyugat-Mátra	1501,02	kKTT
HUBN20055	Szentkúti Meszes-tető	892,60	kKTT
HUBN20056	Tepke	2433,64	kKTT
HUBN20057	Bézma	835,60	kKTT
HUBN20058	Bujáki Csirke-hegy és Kántor-rét	172,55	kKTT
HUBN20059	Szandai Várhegy	33,69	kKTT
HUBN20060	Sóshartyáni Hencse-hegy	105,99	kKTT
HUBN20062	Középső-Ipoly-völgy	1687,07	KTT
HUBN20063	Karancs	881,7	kKTT
HUBN20064	Salgó	139,19	kKTT
HUBN20065	Gortva-völgy	155,32	kKTT
HUDI20008	Börzsöny	30440,05	kKTT
HUDI20038	Nyugat-Cserhát és Naszály (BNPI rész)	1084,39	kKTT
HUBN21094	Bujáki Hényeli-erdő és Alsó-rét	50,30	jkKTT
HUBN21095	Nagylóci Kőhegy	197,64	jKTT
HUDI20026	Ipoly-völgy	2936,78	KTT

(A megjelölt Natura 2000 területek egy része más nemzeti park igazgatóság működési területén található. A megadott területadatok kizárólag Nógrád megye területére vonatkoznak.

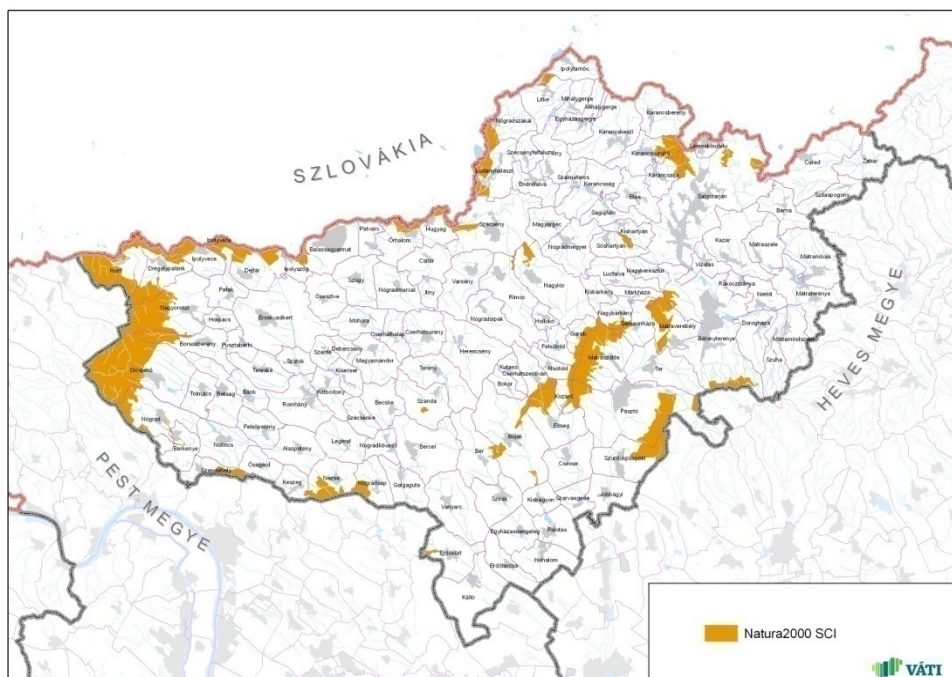
KMT = különleges madárvédelmi terület; kKTT: Különleges természetmegőrzési területnek jelölt területek jkKTT: kiemelt jelentőségű különleges természetmegőrzési területnek jelölt területek)

32. sz. ábra: Különleges madárvédelmi területek

Forrás: DINPI, BNPI 2010

33. sz. ábra: Kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek

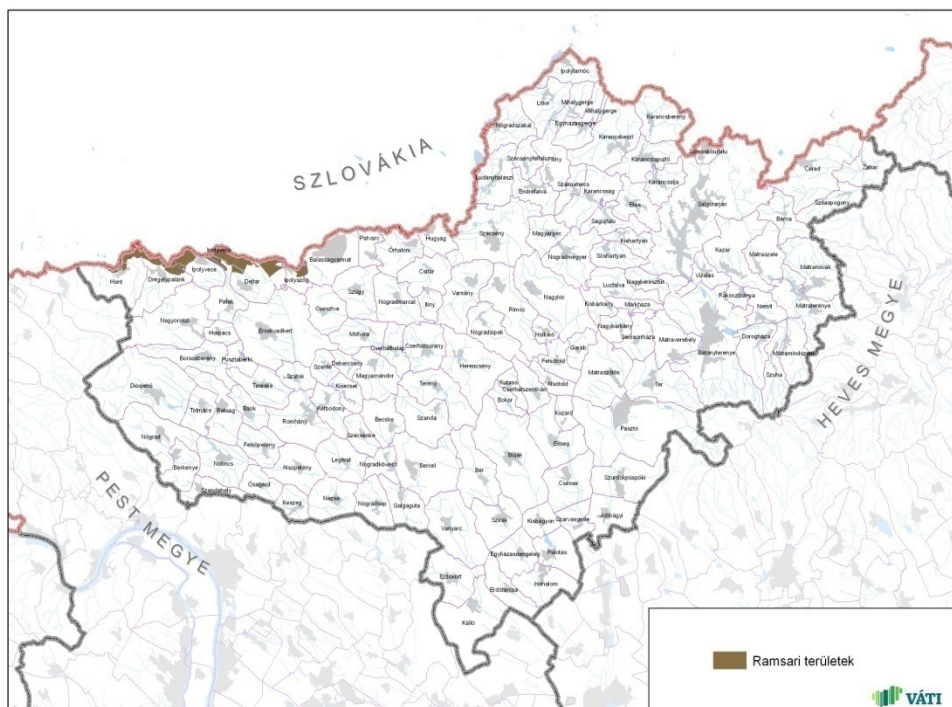
Forrás: DINPI, BNPI 2010

EGYÉB NEMZETKÖZI JOGI VÉDELEM ALATT ÁLLÓ TERÜLETEK

Ramsari területek

Ramsari területek a megyében a 8001/1997.(K. É. Ért. 4.) KTM tájékoztató szerint a Duna-Ipoly Nemzeti Park területéből az Ipoly-völgy, melynek kiterjedése 2248 ha. Érintett települések: Hont, Drégelypalánk, Ipolyvece, Dejtár, Ipolyszög, Balassagyarmat.

34. sz. ábra: Ramsari területek

Forrás: DINPI, BNPI 2010

Bioszféra rezervátum

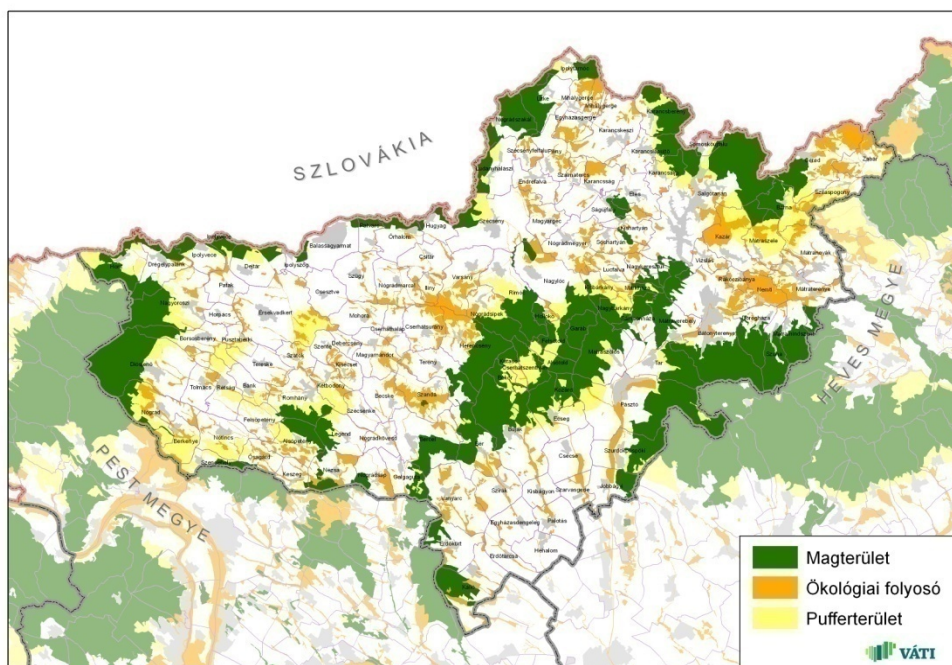
A megyében bioszféra rezervátum nem került kijelölésre.

TERÜLETRENDEZÉSI KAPCSOLÓDÁSOK – AZ ORSZÁGOS ÖKOLÓGIAI HÁLÓZAT ÖVEZETEI LEHATÁROLÁSÁNAK MEGKÖZELÍTÉSE

A bemutatott nemzetközi, európai, országos és helyi jelentőségű védett természeti területek és emlékek területrendezési szabályozása az ökológiai hálózatban elfoglalt szerepük alapján valósul meg. Az egyes elemek hálózatban betöltött funkciója alapján az országos ökológiai hálózat egyes kategóriáiba sorolódnak, amelyek között nincs átfedés. A legnagyobb természetességet, természeti közelséget mutató területek a magterületbe és az ökológiai folyosóba, valamint az ökológiai folyosónál és a magterületnél magasabb tájhasználati intenzitású, jóval alacsonyabb természetességű puffterület övezetekbe kerülnek besorolásra. Az ökológiai hálózat megyei övezetei területhasználati, természetességi szempontból homogének, így alkalmasak az egységes területhasználati szabályozásra.

Az övezetek kialakítása a tartalmi követelményrendszer előírásai alapján történik, a szabályozás keretét az Országos Területrendezési Terv adja meg.

35. sz. ábra: Nógrád megye ökológiai hálózata

Forrás: Vidékfejlesztési Minisztérium

(Nógrád megye ökológiai hálózatának lehatárolására, szabályozására és indoklására vonatkozó munkarészeket részletesen a „Javaslattevő fázis” anyaga tartalmazza).

TÁJVÉDELEM

Nógrád megye táji és tájképi adottságai a változatos természetföldrajzi adottságainak megfelelően rendkívül kedvezőek. A "nógrádi táj" sokszínűségét eredményezi, hogy eltérő karakterű, változatos domborzati adottságú tájak találkoznak a megye területén. A megyét Ny-ról, K-ról és ÉK-ról övező andezit- és bazaltvulkáni hegységek (Mátra, Börzsöny, Karancs-Medves) összefüggő hegyvidéki erdőségeivel szemben a rögzösen felépülő Cserhátnak nincs összefüggő erdőtakarója. A homokos, agyagos üledékek alkotta, szelídebb morfológiájú, mezőgazdasági művelésbe vont dombvidéki tájból emelkednek ki a mészkő- és andezit hegyek és a teléres szerkezethez igazodó, jellegzetes futású kisvízfolyásokkal tagolt völgyközi hátaik erdőborította foltjai. A mozaikos szerkezetű hegység belsejében sűrű településhálózat alakult ki. A nógrádi tájhoz hozzátartoznak a széles panorámát nyújtó hegycsúcsok kilátópontjai, gyakran műemléki értékű várakkal, várromokkal. A tájképi értékek hordozói elsődlegesen ma is a nagy kiterjedésű, változatos látványú, de hasonló tájkarakterű, jellemzően nem-települési területek.

Az ember által átformált tájarculat leginkább a települési területeket, valamint az intenzív hasznosítású mezőgazdasági térségeket érinti, míg kisebb részben az extenzíven művelt részeket. Ennek alapján jelentős átalakuláson mentek keresztül a megye dinamikusan növekedő városai és városkörnyéki területei, melynek eredménye a mennyiségi és minőségi tájarculati változás mind horizontális, mind vertikális irányban. Az egyes tájra jellemző karakter kialakításában jelentős felelősséggel bír az építészeti megformálás.

Nógrád megye igen összetett és változatos geomorfológiájú, talajú vidékein eltérő természeti tájkarakterek jöttek létre. A történelem folyamán kialakult gazdálkodás és a népi kultúra nyomán pedig az antropogén hatásokkal terhelt és módosított kultúrtáj alakult ki. Ezen élő és élettelen tájalakító tevékenységek alapján különíthetjük el a megye tájegységeit.

A tájalkotó tényezők alapján a megyében öt egységet lehet megkülönböztetni, melyek alapján a veszélyeztető tényezőket és a megóvás lehetőségeit is lehet csoportosítani.

Középhegységi táj

A *Börzsöny*, a *Mátra* és a *Karancs-Medves* jellemzően erdő borította, mezőgazdasági művelésre legkevésbé alkalmas középhegységi területek.

A Központi-Börzsöny települési belterületektől mentes, alapvetően erdőgazdálkodású térség kisebb rekreációs területekkel. A külvilágtól eléggé elzárt, gyalogutakkal jól feltárt, a természetes tájképet magában hordozó kistáj. A zárt erdőtömbök, meredek hegyoldalak és sziklakibúvások közé az emberi beavatkozás jegyei csak a nyiladékok és az ezekbe belehelyezett légvezetékek.

A Magas-Mátra és a Nyugati-Mátra megyére eső területe a Mátra hegység északi, meredekebb, idegenforgalmi szempontból kevésbé hasznosított része. A teljes erdővel való fedettséget csak a szűk völgyekben ritkán elszórt falvak, és üdülőtelepek szakítják meg, illetve az erdőgazdaság által kialakított vágásterületek, tisztások.

A Karancs és a Medves zárt erdőtömbjeit több helyen szabdalják meg a külterjes használatú magaslati rétek, legelők. A települések egyre inkább a városi kitelepülők alvó és üdülőterületeivé válnak.

A területfelhasználásban továbbra is az erdőgazdaságé marad a főszerep. A külterjes mezőgazdasági használat a területeken várhatóan nem növekszik, helyette az üdülő és idegenforgalom válik meghatározóvá. Éppen ezért a településtervezésben elsődleges szerepet kell kapnia a természet és tájvédelemmel való harmonizálásának. A területek nagy része már jelenleg is az országos jelentőségű védett természeti területek közé számítanak és a bővítésük is tervezett pl. Nyugati-Mátra.

Hegylábfelszínek

Börzsöny peremvidéke, a *Mátrahát (Mátralába)* és a *Karancs-Medves előtere* a középhegységek előterében húzódó területek, melyek átmenetet képeznek a dombvidékbe, síkságba.

A Börzsöny peremvidékéből az északi és keleti vonulatok tartoznak Nógrádhoz. Az északi rész mentén a geológiai értékek a számottevők pl. Oszlai-árok, Sárkánytörés, és magas tájképi értéket képvisel Drégely vára. A keleti oldalt továbbra is a zárt erdőségek képviselik, melyek turizmusa nem olyan jelentős, mint a központi vagy a déli részé. Berkenye, Nógrád, Diósjenő, Nagyoroszi, Drégelypalánk az aktív falusi turizmus színhelyei lehetnek.

A Mátra északi és nyugati előtere kezdetben meredeken szakad alá, majd szelíden simul bele a Zagyva völgyébe. E határt a 21. sz. és a 23. sz. főközlekedési utak is szemléletesen kirajzolják. A jellegzetesen hegylábi települések a lefutó patak völgyekben foglalnak helyet, melyek kiérve a szűk erdős völgyből szélesedő mezőgazdasági tájba futnak bele. Tipikus példája Szuha, Mátramindszent, Dorogháza, nem annyira markáns megjelenésű Nagybatony-Bátönytereny és Hasznos-Pásztó.

A Karancs és a Medves előterében húzódó települések fokozatosan ereszkednek bele a cserhádi dombokba. A 21. sz. útra felfűződő falvak és maga Salgótarján potenciális helyzete, mind tranzit szempontból mind regionális központi szerepből adódóan kedvező lehetőséget nyújt a beruházásoknak.

A külterjes mezőgazdaság további terjeszkedésével, az állattartás növelésével, a bogyós gyümölcsösök telepítésével megteremthető a hagyományos tájgazdálkodáshoz való minél közelebbi illeszkedés. A falusi és ökoturizmus feltételeinek létrejöttével a települések népszerűsíthetők. A kedvező forgalmi csomóponti jellegű, elsődlegesen városi rangú települések az ipari-szolgáltatói szektorba kívánnak befektetőket találni.

Dombvidéki, dombsági táj

A *Cserhát vidéke* erdőkkel szabdaltnak, szelíd hegyhátakkal és völgyekkel átjárt térségekből áll, melyek természetföldrajzilag tagolt, változatos tájhasználatú, tájképileg érzékeny dombsági térszínek. Erdőkkel fedett dombháti területek, eróziós völgyek és mezőgazdaságilag művelt dombsági lejtők váltakoznak, a vízfolyásokat kísérő ökológiai folyosók szép tájképi arculatával. Az erdőgazdálkodás és a mezőgazdaság csaknem egyensúlyban van. A belterjes szántóművelés csak korlátozottan egy-egy kisebb medencében jelenik meg pl.: Terény, Nógrádkövesd, Szécsény és Csesztve környékén. A központi település híján a főközelekedési utak mentén, a Cserhátot szegélyezve vannak csak nagyobb számú munkaerőt foglalkoztató városok. (Rétság, Balassagyarmat, Szécsény, Bátönyterenye, Pásztó) Ezen vonzásirányok mellett nagyon erős a főváros hatása is. A Cserhát vidékét kilátás-rálátás szempontjából értékes tájképi elemek várak, várromok tarkítják, mellyel összhangban az idegenforgalom számára kedvező lehetőségek adódnak. A feltételek minőségi biztosítása sok helyen még nem megfelelő, ezért a tájba illő építkezés és településkép megformálás alapvető feladat. Kimagasló értékű a világörökség díjas Hollókő, de emellett számos településen lehetne hasonló értékeket felmutatni, melyekre szerencsés módon van már példa (Cserhátsurány, Kazár, Nagylóc, Nádújfalu, Szandaváralja, Szúpatak).

Medencék és átmeneti tájak

Cserhátalja és a *Nógrádi-medence* a dombvidék és hegyvidék között elterülő lankás, elsődlegesen mezőgazdasági területfelhasználású táj.

A Nógrádi-medence (Börzsöny és a Cserhát között) zömmel mezőgazdasági művelésű, természetes cseres-tölgyes erdőmaradványokkal és új betelepítésű akác, nyár, fenyő telepekkel tarkítva. A déli rész tagoltsága miatt változatosabb (Erdőtárcsa környéke), míg az északi a mezőgazdasági művelés következtében egyhangúbb (Érsekivádker környéke). Az üdülőterületek egy-egy duzzasztott tó mentén sűrűsödnek.

A jövőben a belterjes szántóművelés is meghatározó marad. A tájképet pozitívan befolyásoló és a természetvédelem szempontjából élőhelyet biztosító ökofolyosók megtartása, szélesítése javasolható.

Folyóvölgyek

Az Ipoly völgye lapos, kiszélesedett, alluviális szerkezetű jellegzetesen mezőgazdasági művelésű térszínek területe.

A Középső-Ipoly-völgy Ipolyszögtől Hontig széles völgytalppal bír. A humuszos homok, a réti és réti öntéstalajú árteret rétek, legelők és kis részben szántók fedik. Ipolyszög magasságában a mentett ártéren sok tájidegen fafaj települt, Dejtárnál a kiszélesedő mentett árteret mező- és erdőgazdálkodási területek borítják. Hasonló adottságú a táj Drégelypalánk és Hont között is. A legszebb hagyásfás kaszáló Ipolyvece és Drégelypalánk között terül el, melyet a szlovákiai oldal hegykioszorúja tesz még teljesebbé.

A jövőben kívánatos lenne még több helyen a legelő- és gyepgazdálkodás „felélesztése”, mivel ezek a területek rendkívüli szerepet játszanak a térségi biodiverzitás megőrzésében. Ugyanúgy javasolt az extenzív módszerek elterjesztése, a korszerű ugaroltatás, melyek egyaránt szolgálják a természetvédelem, a vad- és a mezőgazdaság érdekeit.

8. ÉPÍTETT KÖRNYEZET ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME

Nógrád megyében a különböző korszakokból összességében jelentős számú és koncentrációjú épített környezeti objektum és kulturális örökségvédelmi érték található.

36. sz. ábra: Épített környezet és kulturális örökség

Forrás: Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

Műemlékek

A megye közepesen gazdag *műemlékekben*, jelenleg 345 objektum van országos védeltséget jelentő „műemlék” kategóriában. Ezek közül *Hollókő* Ófaluja és vára műemléki jelentőségű területként (MJT) is védett (egyben *világörökségi* terület is), továbbá területi védelemmel is rendelkezik 9 objektum, illetve műemléki együttes, „műemléki környezetként” (MK) védve. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény alapján a korábbi „műemlék jellegű” besorolás megszűnt.

Fenti törvény melléklete felsorolja az *állam kizárólagos tulajdonában tartandó*, tehát „kiemeltnek” minősülő műemlékeket és műemlékegyütteseket, amelyek Nógrád megyében a következők:

- Balassagyarmat, Madách u. 2. megyei börtön
- Drégelypalánk, várrom
- Hollókő, Kossuth u. 82. Palóc múzeum
- Hollókő, várrom
- Mátraverebély, Szentkút (Meszes tető), remetebárány
- Salgótarján, Salgó várrom
- Szécsény, Ady E. u. 7. Forgách-kastély, park és várkert

Műemléki környezetként (MK) védettek az alábbi műemlékek:

- Bátorfyerénye, Gyürky-Solymossy-kastély műemléki környezete
- Cserhátsurány, R. k. templom műemléki környezete
- Cserhátsurány, Jánossy-kastély műemléki környezete
- Keszeg, Huszár-Purgly-kastély műemléki környezete
- Nógrádsáp, Alsósápi r. k. templom műemléki környezete
- Pásztó, R. k. plébániatemplom és plébánia műemléki környezete
- Szécsény, Várfalak és várbástyák, a Ferences templom és a Forgách-kastély műemléki környezete
- Tereske R. k. templom, és a Huszár-kastély műemléki környezete

A megye 131 települése közül 105-ben található műemlék, településenként jellemzően 1-3 db. Kiugróan sok, 53 műemléki objektum (a legtöbb népi lakóház) Hollókőn áll, jelentős számú érték van még a történelmi múltú Pásztón (16), Szécsényben (14) és Nógrád megye egykori székhelyén, Balassagyarmaton (11).

A műemlékek túlnyomó része (156 db) egyházi vonatkozású (templom, kápolna, plébániaház, kereszt, szobor), lakóház (72 db, zömmel népi), 33 kúria, 24 kastély, 10 vár, illetve várrom, 50 pedig egyéb jellegű objektum (világi épület, gazdálkodási, közlekedési emlék, temető).

A műemléki védelem alatt álló *egyházi épületek, objektumok* legtöbbször a barokk és a klasszicista stílust képviselő templom, kápolna, illetve szobor, de van mintegy *húsz középkori, gótikus templom* is (Bér, Cserhátsurány, Csesztve, Egyházasgerge, Herencsény, Kishartyán, Mátraszőlős, Mátraterenye, Mátraverebély, Nagylóc, Nógrádsáp, Pásztó, Hasznos, Zagyvaróna, Szécsény, Sente, Suha, Tereske, Vizslás és Zabar településeken).

A megye – a kiemelt értékű Hollókő mellett is – gazdag *népi építészeti* értékekben, elsősorban a felvidéki, palóc lakóház típus található meg még ma is nagyon sok településen. Jelentősebb számú műemlék népi lakóház van Kazáron és Vizsláson (5-5).

A műemléki védettségű épületeken túl megbeszerte számos település őriz településképi értéket képviselő, a térségre jellemző népi építészeti hagyományokat. Egy faluképi vizsgálat (Nógrád megye településeinek faluképi vizsgálata, VÁTI 1982) szerint a megyében Hollókőn kívül mintegy két tucat település lenne sorolható a védelemre érdemes, egységes és jellegzetes településszerkezetű, faluképet őrző települések közé. Különösképpen kiemelendő Bér, Kazár, Kéthodony, Kiscset, Nagylóc, Szúpatak (Bátonyterenye településrésze) és Vizslás. A megyében általában a szalagtelkes, fésűs beépítésű út, ill. patak menti falvak morfológiai típusa jellemző, annak ellenére, hogy a palóc falvakban a nagycsaládrendszer hagyományaihoz kapcsolódva, gyakran csoportos telkekre épültek a házak. Ez a típus Hollókőn is megjelenik az utcafronton fésűs elrendezésben épült házak mögött, a telkek belső részén. Egyes falvak szerkezetében a kertes típus is felfedezhető (pl. Sámsonháza). Szirákon pedig a zártos, kisvárosias jellegű településközpont érdemel említést.

A megye épített környezetében kiemelkedő fontos műemléki értéket képviselnek a *kastélyok és kúriák*. 24 műemlék kastély és 33 műemlék kúria van a megyében (a legtöbb barokk és klasszicista épület). A többi 13 kastély és 60 nemesi kúria helyi védelem alatt áll.

A kastélyok és kúriák egy része nem csak építészeti szempontból kiemelkedő, hanem az épületeket körülvevő *kertek, parkok* is értékesek. A műemléki környezetként védelem alatt álló kertek és parkok a következők:

– Bátonyterenye–Kisterenye	Gyürki-Solymossy-kastély angolkert
– Cserhátsurány	Jánossy-kastély parkja
– Csesztve	Madách-kúria parkja
– Erdőtarcsa	Szentmiklóssy-Kubinyi-kastély parkja
– Ludányhalászi	Rádai-Pejachevich-kastély parkja
– Szécsény–Benczúrfalva	Benczúr-kastély tájképi kert
– Szécsény	Forgách-kastély tájképi kert
– Szirák	Dégenfeld-kastély parkja
– Keszeg	Huszár-Purgly kastély parkja
– Tereske	Huszár-kastély parkja

Kimondottan *történeti kertként* (amely műemléki kategória) védett park nincs a megyében, de a *Történeti Kertek Adattára* (www.historicgarden.net) a megyében nyilvántartott 111 kert és park közül 27-et térségi, ill. országos jelentőségűnek tüntet fel kerttörténeti szempontból (köztük természetesen a fent megnevezett 10-et is).

Nógrád megyében 10 *vár, ill. várrom* van műemléki védettség alatt (a bujáki, drégelypalánki, , nógrádi, hasznosi, sámsonházai és szandai várrom, a Salgó- és Hollókői vár, továbbá a tari várkastély romja, valamint a szécsényi várbástyák és várfalak). A megye területe földrajzi-geomorfológiai adottságainál fogva rendkívül alkalmas volt várépítésre. Nógrád megye a nevében is viseli a „vár” szót. A hegycsúcsokat koronázó kővárak nagy része a tatárjárás után épült. A kisebbek azonban (Ecseg, Fejérkő, Baglyaskő, Zagyvafő, Ágasvár, Óvár stb.) már a török hódoltság előtt áldozatul estek a területen pusztító harcoknak, főként a huszita háborúknak. A megye XV. századi várrendszere a török időkben jutott nagyobb szerephez, amikor a bányavárosok, valamint a Bécsből a Felvidéken át Erdélybe vezető utak védelmét szolgálva részét képezte a török ellen kialakított végvárrendszernek. Bár a nógrádi várak kisebb jelentőségű erősítések voltak, és a XVI. század második felében két évtizeden át török kézre is kerültek, a bányavárosokig azonban nem sikerült áttörni a török erőnek a nógrádi várak rendszerén. A hódoltság idején a megszállt területet a budai vilajethez tartozóan három szandzsákra osztották fel, amelyek központja Fülek, Szécsény és Nógrád vára volt. A török hódoltság után a nógrádi várak nem feleltek meg a kor hadászati követelményeinek, így történelmi szerepük megszűnt, és az idők folyamán elpusztultak. A mai megyeterületen lévő várak közül Hollókő és Salgó vára maradt meg a legépebben. A szintén jó állapotban megmaradt – és időközben felújított – Somoskő várát a trianoni határmegvonással a falutól elszakítva Szlovákiához csatolták.

Világörökség

A legtöbb műemlékkel az *UNESCO világörökség* részeként fokozott védelmet élvező *Hollókő- Ófalu és környezete* rendelkezik (a világörökségi terület 145 ha).

A Világörökség Bizottság 1987-ben a magyarországi várományos helyszínek közül Budapest mellett elsőként Hollókőt vette fel a Világörökségi Listára (kulturális kategória). Ez a terület egyben Tájvédelmi Körzet, tehát országos természeti védelem alatt is áll.

Leírása a <http://www.vilagorokseg.hu/h2.html> honlap alapján szerkesztve:

A legfontosabb világörökségi feltételnek, azaz az egyedi és egyetemes jelentőségnek Hollókő azzal tett – és tesz – eleget, hogy a XVII-XVIII. században kialakított falu a hagyományos településforma, a tradicionális építészeti, és a XX. századi mezőgazdasági forradalmat megelőző falusi élet páratlan példája, melyet sikerült eredeti állapotában megőrizni. Hollókő mindmáig élő, lakott település, melynek hagyományörző lakói az épületek egy részét jelenleg is rendeltetésszerűen használják.

A falu története a XIII. századig nyúlik vissza, mivel a tatárjárás után épült fel a Szár-hegyen a vár.

Mivel a korabeli oklevelek jobbára csak a várat említik, a faluról a középkorból pusztán az a tény ismert, hogy már a XIV. század első felében egyházas hely volt. A török hódoltság idején sok más településhez hasonlóan Hollókő is elnéptelenedett: 1715-ben mindössze három adóköteles háztartásról szólnak a vármegyei összeírások. Újratelepítése viszont hamarosan megtörténhetett, hiszen 1720-ban már nemes községként szerepelt a nyilvántartásban (ez azt jelentette, hogy lakói mentesültek az adófizetés kötelezettsége alól). A környék kedvezőtlen termőhelyi adottságai miatt hosszú időre megrekedt a település fejlődése.

A településen többször pusztított tűzvész, mivel a házakat fából építették, alapozás nélkül, és könnyen gyulladó zsúptetővel fedték, a szabad tűzhelyek felett pedig kémény helyett csak füstlyukakon szellőztettek. Az 1909-es nagy tűzvész jelentette a fordulópontot: az immár vályogfalú házakat kőalapra emelték, és szarufás tetőszerkezettel, cserépszindellyel fedték, megőrizve eredeti formájukat. Mind a századelő hangulatát, mind az ősi palóc népi építészeti stílus emlékeit magán viselő Ófalu 1911-re nyerte el mai arculatát.

Hollókő a régiót jellemző, egyutcsás falutípust képvisel, melynek alapstruktúráját a központi útra merőlegesen, keskeny szalagtelkeken elhelyezkedő házak kettős vonala jelenti. A palóc településeken a nagycsaládok szokás szerint egyetlen telekre építkeztek, és a család létszámának növekedésével az utcára néző első ház mögött egyszerűen egy újat emeltek. A falu központjában, a domb tetején kialakított "szigeten" áll a kis fatornyos, zsindellyel fedett templom, melyet 1889-ben közadakozásból építettek.

A ma nem egészen 400 lelket számláló település Ófaluja összesen 53 műemlékileg védett épületet foglal magába, melyek többnyire földszintes, kontyolt nyeregtetős parasztházak (51 db), melyek homlokfalát az utca és az udvar felől is áttört faragással díszített faoszlopos, deszkamellvédés tornácok ("hambitusok") szegélyezik. A hagyományos palóc házak többnyire három helyiségből állnak: a tornácról közvetlenül a pitvarba, azaz a konyhába lépett az érkező, ahonnan az utcafront felé a tisztaszoba nyílt, melyet a ház ura lakott családjával, hátrafelé pedig az éléskamra, melyben a gabonát tárolták, és ez volt az idősek hálólhelye is.

Nógrád megyében, *Ipolytarnócon* is található egy *világörökség várományos* helyszín. A terület felfedezése, majd tudományos vizsgálatai 1836-ban kezdődtek el. Részben már 1944 óta védett, később, a kutatások alapján, nagyobb területre terjesztették ki a védelmet. A magyar állam tulajdonában és a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság kezelésében levő 513 hektáros Ipolytarnóci Ősmaradványok Természetvédelmi Terület a földtani örökségét különleges interpretációban mutatja be látogatóinak, és a geoturizmus kedvelt kirándulólhelye. A terület 23-17 millió éves képződményeinek változatos kőületei részben az egykori különleges ösföldrajzi helyzetnek és az öskörnyezetet elpusztító, egyúttal betemető vulkáni katasztrófának, részben pedig a speciális megmaradási, konzerválódási körülményeknek köszönhetően válhattak közkinccsé. Ósvilági Pompejinek is nevezik a szakirodalomban. A területen fedett kiállítóhelyek találhatók és négy tanösvényt is kialakítottak a természeti értékek megismertetésére.

Nagy része még nem feltárt, tehát további jelentős öslénytani felfedezések várhatók.

A területet 1995-ben *Európa Diplomával* tüntették ki, ezzel is elismerve, hogy az ösleletek az összeurópai természeti örökség részét képezik. (Hazánkban még a Budai hegységben a Nagyszénás, valamint a Tihany-félsziget utóvolkáni képződményei érdemelték ki eddig az Európa Diplomát.) 2003-ban az ipolytarnóci ösleleteket – *Tarnóc őselőhely* néven – a világörökségi helyszínek listájára is felterjesztették (természeti kategóriában), döntés még nem született a listára való felvételtől.

Településtörténeti értékek, helyi értékvédelem

A megye városai közül jelentős történelmi múlttal rendelkezik *Balassagyarmat*, amely 1790-től 1950-ig a megye székhelye is volt. Védett objektumainak zöme is e ténnyel összefüggésben lévő középület.

Szécsény hasonlóan gazdag múltú település, már az 1400-as években városi rangja volt, ekkor épülhettek meg az első városfalak is. A török hódoltság alatt több ostromot is elszenvedett, a török kétszer is hosszabb időn át birtokolta. Több középkori emlékekkel rendelkezik. Fontos védett épülete az egykori vár helyén épült Forgách-kastély, valamint a ferences templom és kolostor.

A történelmi múltú városok között kiemelhető még *Pásztó* is, a Zagyva völgyében már a középkorban is jelentős bortermeléssel bíró mező-, és kereskedőváros volt. A török hódítás ugyan elpusztította régi épületei nagy részét, de azért maradtak középkori emlékek (pl. az Oskolamester háza). A bencés, majd ciszterci monostor maradványai és gótikus eredetű templom és a barokk rendház értékes műemlékek.

Salgótarján várostörténeti fejlődése nem tekint vissza hosszú múltra, városi rangot 1922-ben kapott. Felemelkedését a XIX. század utolsó harmadában a szénbányászat és erre alapozott nehézipar – vas- és üveggyártás (Salgótarjáni Kőszénbánya Rt, Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Rt, Öblösüveggyár) – fellendülésének köszönhette, ami a városképre és településszerkezetre is rányomta bélyegét. A – főleg extenzív irányú – szocialista iparfejlődés nyomán rohamosan fejlődő város (1950-től megyeszékhely) modern városközpontjának kialakítását 1968-ban *Hild-éremmel* tüntették ki.

Salgótarjánban fontos a településszerkezeti elkülönülő településrészek – Rónafalu, Zagyvaróna, Salgóbanya, Somlyóbanya, Somoskő – szerkezeti, építészeti jellegzetességeinek, településképi egységének megóvása.

A megyében a műemlékek mellett viszonylag jelentős számú *helyi védettségű* (önkormányzati rendeletben azzá nyilvánított) objektum is található, összesen 223 db. Ilyen formában mintegy 60 építmény védett Salgótarjánban, Balassagyarmaton 26, Terényben mintegy 80 (!) népi lakóházat helyezett védelem alá az önkormányzat, Pilinyben pedig 20-at.

További mintegy 15 településen vannak még helyi védelemre érdemes értékek, azonban ezek a települések eddig sajnos nem éltek a védetté nyilvánítás lehetőségével.

A kulturális örökségért felelős szaktárcától kapott adatszolgáltatás a megyében 17 települést javasol *történeti településként* kezelni. Ezek: Balassagyarmat, Bányaterény, Cserhátsurány, Csesztve, Drégelypalánk, Erdőtarcsa, Hollókő, Keszeg, Legénd, Nógrád, Nógrádsáp, Pásztó, Salgótarján, Szécsény, Szirák, Szügy, és Tereske.

Régészeti értékek

A megye területe az újkőkor óta lakott, a különböző korok népeinek megtelepedését *régészeti* leletek tanúsítják. Óskori leletek a megye számos településéről ismertek (pl. Balassagyarmat, Bánk, Bercel, Cserhátsurány, Diósjenő, Galgaguta, Hont, Jobbágyi, Mohora, Ósagárd, Pásztó, Piliny, Ságújfalu, Szécsény, Szurdokpuszpöki, Szügy, Terény). Több településen kerültek elő népvándorlás kori (pl. Balassagyarmat, Diósjenő, Jobbágyi, Mohora, Ságújfalu) és honfoglalás kori (pl. Balassagyarmat, Bercel, Cserhátsurány, Jobbágyi, Pásztó, Szécsény, Szurdokpuszpöki, Terény) leletek.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) nyilvántartása szerint a megyében a jelenleg ismert *régészeti lelőhelyek száma 1373* (ilyen 112 településen, a települések 85 %-án található), közülük *95 a védett régészeti lelőhely*.

A lelőhelyekben leggazdagabb települések: Szécsény, Pásztó, Balassagyarmat, Hont, Szurdokpuszpöki, Salgótarján, Bányaterény, Jobbágyi, Bercel.

Nem csak kővárakban, hanem *földvárakban* is gazdag a megye területe. A megye névadó vára - Novigrád (Újvár) - a későbbi Nógrád-vár is eredetileg földvár volt. A nagyobb földvárak veszély esetén az egész nemzetségnek, illetve a környező lakosságnak is menedéket nyújtottak. Jelentőségüket egészen a tatárjárásig megőrizték.

Jelenleg a felmérések összesen több mint félszáz földvárat tartanak nyilván. Ezek egy része a terepen már csak régészeti eszközökkel nyomozható, a régmúlt tanúiként azonban régészeti értékük igen nagy.

Natúrpark, tematikus utak

2009-ben, a megye középső részén - ilyen minősítésű területként hazánkban egyedülként - megalakult a *Cserhát Natúrpark*, amely 22 településen mintegy 38 ezer hektár területet foglal magában. A csatlakozó települések: Alsótold, Becske, Bér, Bokor, Buják, Cserháthaláp, Cserhátsurány, Cserhátszentiván, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Herencsény, Hollókő, Kozárd, Kutasó, Magyarándor, Nagylóc, Nógrádsipek, Rimóc, Szanda, Terény és Varsány.

A natúrpark önkormányzatok, civil szervezetek és magánszemélyek által létrehozott közhasznú alapítvány vagy egyesület keretében fenntartott terület, amelynek elsődleges célja a térség természeti, táji értékeinek megőrzése, továbbá a védelem által biztosított szép, egészséges környezet fenntartható használata és szükséges fejlesztése.

Feladataiban más, mint a nemzeti park, a natúrpark nagyobb hangsúlyt fektet a turizmusra, a hagyományos természetkímélő gazdálkodás, a falvak hagyományainak, szokásainak, kézművességének, népi építészeti értékeinek, tájképi környezetének megőrzésére. A Cserhát Natúrpark koordinációs feladatait a Cserhát Natúrpark Közhatalmú Alapítvány látja el.

A natúrpark tehát az épített környezeti, kulturális örökségi szempontból fontos értékek hatékonyabb megőrzésében illetve bemutatásában is fontos szerepet játszhat.

Említeni kell még a megyét érintő *kulturális utakat, tematikus utakat* is, mert ezek is segítik az épített és táji értékek megismertetését.

A *Palóc Út* Nógrád és Heves megye mintegy 30 települését érinti.

A *Cserhát Zöldút* a megye középső, aprófalvas részén halad.

A *Via Margaritarum (Gyöngyök Útja) zarándokút* egy folyamatosan járható, jelzett útvonal. Lelki ívét az útvonalon található *történelmi és szent helyek*, ill. *Az élet gyöngyei* elnevezésű elmélkedési füzet adják. A zarándokút mentén olyan zarándokszállások is találhatóak, amik a középkori ispotályok mintájára a keresztény vendégszeretetet helyei. A Via Margaritarum összeköti *Mátraverebély-Szentkutat* (2006-ban lett nemzeti szentéllyé nyilvánítva) és *Máriacellt*, a magyarság számára kiemelten fontos két zarándokhelyet.

Az *Északi Várak Útja* Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyéket érinti, az útvonal egyik állomása Hollókő vára.

Az Európai Kulturális Utak közül – adottságai, értékei alapján – Nógrád megye több települése is része lehetne a *Barokk Út*-nak, valamint a *Gótikus Út*-nak is. (Ez utóbbi pl. a szomszédos Szlovákiában már több éve működik).

9. MEZŐGAZDASÁG

MEZŐGAZDASÁGI FÖLDHASZNÁLAT

A mezőgazdasági földhasználat szerkezete

Nógrád megyében a mezőgazdasági területek aránya 42,4 %, amely jóval alacsonyabb, mint az országos átlag (62,2 %). A mezőgazdasági területeken belül az országos átlagnál jelentősen alacsonyabb a szántóterületek (66,55%) aránya is, bár területnagyság alapján a megyében még így is ez a földhasználati forma dominál. A második legnagyobb kiterjedésű mezőgazdasági földhasználat a gyepek, részese a megye mezőgazdasági területén belül (27,68%), ami sokkal magasabb, mint az országos részarány (17,44%). A konyhakert, a szőlő és a gyümölcsös aránya az összes mezőgazdasági területhez viszonyítva mind megyei, mind pedig országos szinten alacsony. A gyümölcsösök, de főképp a konyhakertek megyei részese viszont jelentősen meghaladja országos részarányokat.

12. sz. táblázat: Mezőgazdasági földhasználat

Mezőgazdasági földhasználat 2008	Nógrád megye		Ország	
	Területe (ezer ha)	Aránya a mezőgazdasági területen belül (%)	Területe (ezer ha)	Aránya a mezőgazdasági területen belül (%)
Szántó	79,6	66,55	4502,8	77,77
Gyep	33,1	27,68	1009,8	17,44
Konyhakert	3,9	3,26	96,1	1,66
Szőlő	0,6	0,50	82,6	1,43
Gyümölcs	2,4	2,01	98,5	1,70
Mezőgazdasági terület összesen	119,6	100,00	5789,8	100,00

Forrás: KSH 2008

Mezőgazdasági alkalmasság és környezeti érzékenység

A Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézete által készített „háromkategóriás földhasználati zónarendszer” eredményei és javaslatai alapján meghatározható (elsősorban a szántók esetében), hogy hol és milyen jellegű földhasználati változásokra van szükség, tehát hogy a jelenlegi földhasználati szerkezet hol és milyen mértékben nem felel meg a termőhelyi és táji adottságoknak. A zónarendszer a mezőgazdasági, azon belül a szántóterületeket három kategóriába sorolja. Az agrártermelési zónában a növénytermesztés szempontjából a feltételek kedvezőek és a terület környezeti érzékenysége is csak kismértékű. Ezzel szemben a környezetérzékenységi meghatározottságú zónában a termőhelyi adottságok többnyire gyengék vagy közepesek, a környezeti érzékenység viszont jelentős. A két zóna mellett meghatározásra került egy átmeneti kategória is, ahol a közepes és gyenge termőhelyi adottságok közepes mértékű környezeti érzékenységgel kombinálódnak. A zónarendszer értelmében a konfliktusok az átmeneti (kettős meghatározottságú kategóriában) és a

környezetérzékenységi övezetben jelentkeznek. Ezek egy részében a konfliktus feloldható úgy, hogy a szántóföldi hasznosítás fennmaradhat, csak a termelés intenzitását szükséges csökkenteni. A területhasználati konfliktusok nagyobb részében azonban a művelési ág megváltoztatására is szükség van.

13. sz. táblázat: A földhasználati javaslatok aránya a szántóterület százalékában

Megye	Szántó→Gyep konverziós javaslat (%)	Szántó→Erdő konverziós javaslat (%)	Konverziós javaslat összesen (%)	Szántó extenzifikációs javaslat (%)
Nógrád	21,35%	10,20%	31,55%	20,61%
Ország	10,82%	7,80%	18,62	10,46%

Saját szerkesztés a zónarendszer adatai alapján 1998

Nógrád megyében igen jelentős a konverziós javaslatokkal érintett területek aránya. A zónarendszeren alapuló vizsgálat szerint szántóterületek több, mint 20%-át kellene gyepekké alakítani, erdősíteni pedig 10%-át lenne célszerű. A szántóföldi extenzifikáció a meglévő szántóterületek 20%-át érintené. Az értékek Nógrád megye esetében minden esetben meghaladják az országos mutatókat.

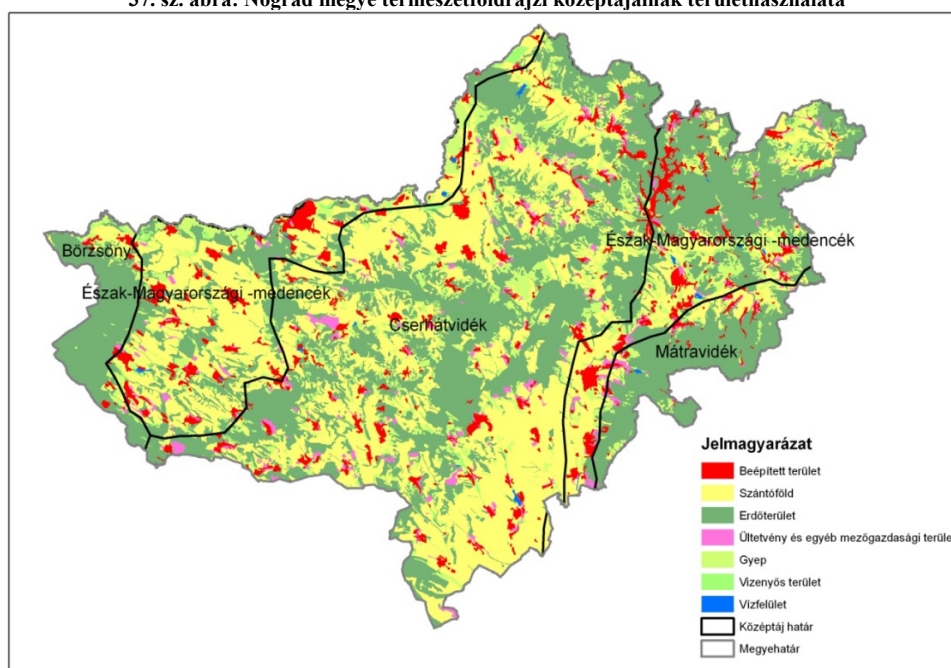
TÁJI ÉS TERMŐHELYI ADOTTSÁGOK

Nógrád megye területén négy természetföldrajzi középtáj (mezőregió) található. A hegyvidéki *Mátra* és a *Börzsöny* középtáját (illetve annak megyére eső részét) szinte teljes egészében erdők borítják, mezőgazdasági művelés legfeljebb csak a peremterületeken folyik.

A megye legnagyobb középtája a dombvidéki jellegű *Cserhátvidék*, amely az Észak-magyarországi középhegység egyik legváltozatosabb tája. Az évi csapadékmennyiség 550-600 mm között mozog, a nyári félévben a csapadék mennyisége pedig 300-330 mm. A napfénytartam összege évi 1380-1450 óra. A táj szántóként hasznosított területein jelentős az erdőtalajok, azon belül is a barnaföldek és az agyagbemosódásos erdőtalajok kiterjedése. A mezőregió déli térségeiben a kedvezőbb adottságú csernozjom barna erdőtalajok nagyobb foltjai is megtalálhatóak. A növénytermesztésben a búza mellett fontos szerepe van a zabnak, a tavaszi árpának és a borsónak.

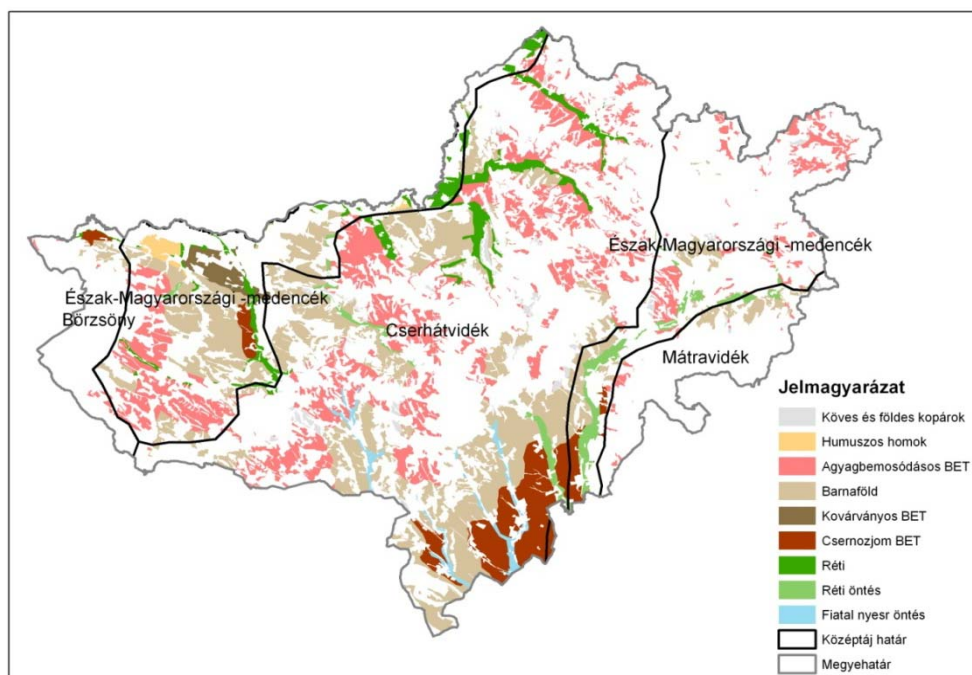
Az *Észak-magyarországi medencék* középtája a megye második legnagyobb mezőregiója. A táj a hegységperemi domboságok és a hegységközi medencék tájtipusához tartozik. Talajtakaróját főként barna erdőtalajok alkotják, de a folyóvölgyekben réti és öntéstalajok is előfordulnak. Az erdőtalajok közül ennél a tájban is az agyagbemosódásos barna erdőtalajok és barnaföldek a meghatározóak. A növénytermesztésben az őszi búza mellett a tavaszi árpa, a rozs és a burgonya játszik fontos szerepet.

37. sz. ábra: Nógrád megye természetföldrajzi középtájainak területhasználata

Forrás: CORINE (LC50 (FÖMI)), Kistáj-kataszter

38. sz. ábra: Nógrád megye szántóföldjeinek talajtípusai

Forrás: MTA-TAKI Agrotopográfiai térkép, CORINE Land Cover

Összefoglalva elmondható, hogy a megye területén a közepes és jó adottságú barna erdőtalajok a meghatározóak. Főként a domborzati viszonyok miatt azonban – ahogy arról már korábban is szó volt a – szántóterületek jelentős hányadán célszerű lenne vagy földhasználatot váltani, vagy a gazdálkodás külterjesebb módozatait előnybe részesíteni.

AZ AGRÁRÁGAZAT FONTOSABB JELLEMZŐI

Az ágazat szerepe a megye gazdaságában

A mezőgazdaság szerepe – az országos tendenciákhoz hasonlóan – az elmúlt fél évtizedben Nógrád megyében is tovább csökkent. Az agrárium 2008-ban (az erdő-, a hal- és a vadgazdálkodást is magában foglalva) 4,2%-kal (2002-ben 5,25%-kal) járult hozzá a megye gazdasági teljesítményéhez.

14. sz. táblázat: Az agrárium bruttó hozzáadott értékének változása

Terület	Az agrárium BHÉ-ének változása 2002-2007 között %
Nógrád megye	-19,2
Ország összesen	-15,0

Forrás: KSH

A mezőgazdaságban alkalmazásban állók száma is csökkenő tendenciát mutat, 2008-ban az ágazatban alkalmazottak száma már épphogy csak meghaladta az ezer főt (ez az összes alkalmazott 2,5%-a).

Egyéni gazdaságok jellemzői

Az egyéni gazdaságok esetében még erőteljesebb csökkenés ment végbe. 2003-ban még több, mint 26 000 egyéni gazdaság működött a megyében, 2007-ben a gazdaságok száma éppen csak megközelítette a 12 000-et. A megye egyéni gazdaságaira továbbra is jellemző, hogy többségük kizárólag saját fogyasztásra termel, termékeit piacon nem értékesíti.

15. sz. táblázat: Az egyéni gazdaságok számának változása a Tisza vízgyűjtőjét érintő megyékben

Terület	Egyéni gazdaságok száma			1000 lakosra jutó egyéni gazdaságok száma 2007	Egyéni gazdaságok aránya az összes gazdaságon belül 2007
	2000	2005	2007		
Nógrád megye	26 479	20 070	11 985	57,02	98,72
Ország összesen	958 534	765 608	618 651	61,5855	98,82

Forrás: KSH

Országos viszonylatban az egyéni gazdaságok átlagos birtokmérete 2007-ben 3,7 ha volt, ami valamivel magasabb, mint a 2000-es érték (2,7 ha). Ezzel szemben a gazdasági szervezetek esetében az átlagos méret jelentősen csökkent: 695,3 hektárról 504,3 hektárra. A változások iránya a megyében is hasonló volt.

16. sz. táblázat: A gazdaságok átlagos mérete a termőterület nagysága alapján

Terület	Gazdasági szervezetek ha			Egyéni gazdaságok ha		
	2000	2003	2007	2000	2003	2007
Nógrád megye	970,5	607,5	158,0	1,8	2,0	2,8
Ország összesen	695,3	535,6	504,3	2,7	3,2	3,7

Forrás: KSH

NÖVÉNYTERMESZTÉS ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉS

Nógrád megye szántóinak vetésszerkezete valamelyest eltér az országtól. Ez elsősorban abból adódik, hogy az országos viszonylatban nagy területen termesztett növények (búza, kukorica és napraforgó) megyei aránya kisebb. Különösen igaz ez a kukorica esetében, aminek oka a kedvezőtlenebb klimatikus adottságokkal magyarázható. A megye jellemző termesztett növényei a tavaszi árpa, a burgonya, a repce és a lucerna.

17. sz. táblázat: Fontosabb termesztett növények vetésterülete a szántóterület arányában

Terület	Búza %	Kukorica %	Árpa %	Napraforgó %
Nógrád megye	23,1	5,9	3,3	8,7
Ország összesen	24	25	7	11

Forrás: KSH, 2007.

A „100 hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány” mutatót használva a megyei érték valamennyi nagyobb faj (szarvasmarha, juh, sertés, baromfi) esetében az országos átlag alatti.

18. sz. táblázat: 100 hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány

Terület	Szarvasmarha (db)	Sertés (db)	Juh (db)	Baromfi (db)
Nógrád megye	10,8	27	11,7	275,6
Ország összesen	12,1	66,7	21,2	659,2

Forrás: KSH, 2007.

AGRÁR-KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁS

A természeti értékek megőrzését, a környezeti elemek védelmét szolgáló agrár-környezetgazdálkodás megjelenése a 2078/92/EK tanácsi rendelethez kapcsolódik. Mivel az agrár-környezetgazdálkodás európai agrárpolitika szerves részévé vált, így a csatlakozó országoknak – köztük Magyarországnak – is fel kellett készülniük annak gyakorlati megvalósítására. Ennek első, alapvető jelentőségű kerete és eszköze a Kormány 2253/1999 (X. 7.) számú határozatával elfogadott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) volt. Magyarország 2004-ben történő Európai Unió csatlakozását követően a NAKP fő elemei bekerültek a Nemzeti Vidékfejlesztési Tervbe (NVT), majd 2007-ben az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) agrár-környezetgazdálkodási intézkedései közé.

Bár a megyében nem találhatók magas természeti értékű területek, a földhasználat váltási és extenzifikációs javaslatok okán az agrár környezetgazdálkodási programoknak jelentős szerepe van és lehet a megye mezőgazdaságában. Az agrár-környezetgazdálkodási források továbbá elősegíthetik a megye sokszínű és változatos kultúrtájainak, valamint gazdálkodási hagyományainak fenntartását, az itt található értékek megőrzését.

AZ AGÁRGAZDASÁG ÉS A TERÜLETRENDEZÉS KAPCSOLATA

A területrendezés a mezőgazdaság termelő tevékenységét a jó minőségű földterületek intenzív beépítéssel szembeni védelmével támogatja. Erre szolgál a kiváló termőhelyi adottságú szántóterület övezetének lehatárolása és a hozzá kapcsolódó szabályozás. Az agrár-környezetgazdálkodási rendszerek működését a

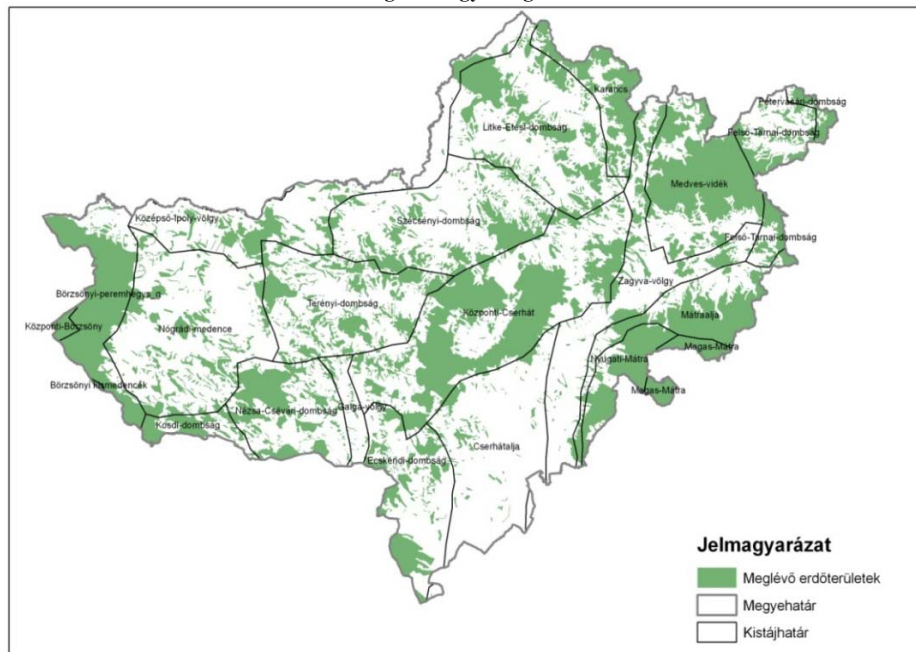
területrendezési tervek táj- és természetvédelemhez kapcsolódó övezeti lehatárolásai és rájuk vonatkozó szabályok, illetve ajánlások segítik elő. Továbbá a területrendezési tervek közvetett módon segítik a fenntartható földhasználati struktúrák létrejöttét, amely szintén az agrár-környezetgazdálkodás céljait szolgálja.

10. ERDŐGAZDÁLKODÁS

ERDŐSÜLTSG

Nógrád megye erdőterülete 2008-ban összesen 97 658 ha volt, ami 38,4%-os (2006-ban 37,76 %) erdősültségnek felel meg. Ez az érték jóval meghaladja az országos mutatót (~20%). A megyén belül különösen magas az erdősültség a Börzsöny és a Mátravidék kistájain, a Cserhát keleti részén, valamint a Karancs és Medves vidékén.

39. sz. ábra: Nógrád megye meglévő erdőterületei

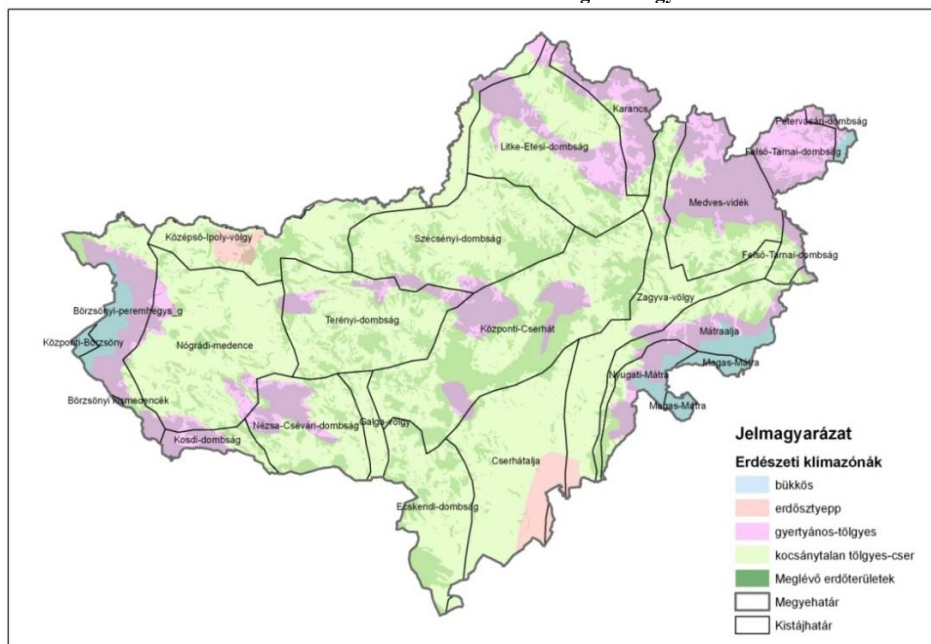

Forrás: MgSzH Központ Erdészeti Igazgatóság

TERMŐHELYI JELLEMZŐK

Nógrád megyét valamennyi erdészeti klímazóna érinti.

40. sz. ábra: Erdészeti klímazónák Nógrád megyében

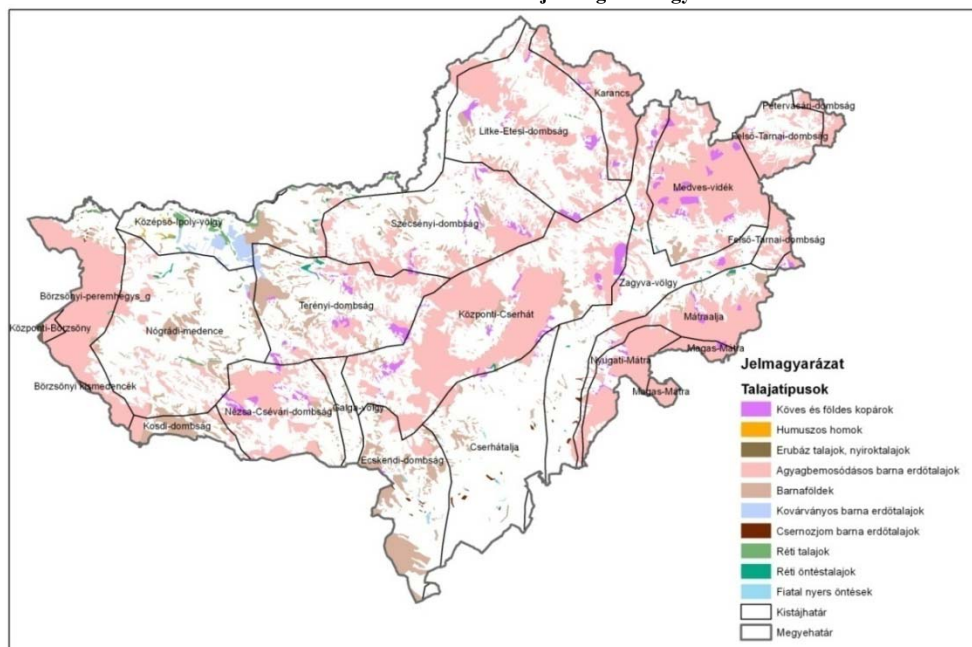

Forrás: MgSzH Központ Erdészeti Igazgatóság

A Cserhátvidék kistájainak térségében a meglévő erdőterületek nagy része a kocsánytalan tölgyes-cseres zónába (Cserhát) esik, ezzel szemben a Karancs és a Medves vidék esetében a gyertyános-tölgyes klímazóna a meghatározó. A Mátra és a Börzsöny térségében a gyertyános-tölgyes öv mellett jelentős területek a bükkös zónába esnek.

A megye erdőinek döntő többsége agyagbemosódásos barna erdőtalajokon helyezkedik el. A többi talajtípus közül egyedül a barnaföldek kiterjedése számottevő.

41. sz. ábra: Erdőterületek talajai Nógrád megyében

Forrás: Agrotopográfiai térkép, MgSzH erdészeti térkép

TULAJDONVISZONYOK

A megye erdőterületeinek több mint fele (2009-es adatok alapján) állami tulajdonban van, ami nagyjából megegyezik az országos átlaggal (55,5%). A megye jelentősebb állami erdőgazdaságai az Ipoly Erdő Zrt., (amely a Börzsöny mellett a Cserhát állami tulajdonú erdőit kezeli), és az Eger Erdő Zrt. (amely a Mátra teljes területén gazdálkodik). A magántulajdonban lévő erdők aránya 43,9%, amely szintén hasonló az országos értékhez (42,9%). A közösségi tulajdonú erdők aránya mindössze 0,2%.

ERDŐTERÜLETEK ELSŐDLEGES RENDELTETÉSE

A megye erdőterületeit elsődleges rendeltetés szerint (2008-as adatok alapján) osztályozva megállapítható, hogy legnagyobb a gazdasági erdők területi részesedése (64,53 %). A gazdasági erdők nagyobb összefüggő foltjai a Cserhát vidékén találhatók.

A védelmi erdők kiterjedése 34277 ha, így az összes erdőterület 35,17%-a szolgál elsődlegesen védelmi célokat. A védelmi erdőkön belül is meghatározó a védett erdők részesedése (mintegy 55%). A védett erdők nagyobb összefüggő foltjai a megye védett természeti területein találhatók, úgymint: a Börzsöny (Duna-Ipoly Nemzeti Park), a Cserhát (Kelet-Cserhát TK) térségében, illetve a Karancs és a Medves - vidék (Karancs - Medves TK) területén. A védő erdők közül a talajvédelmi erdők kiterjedése jelentős, ezek az összes védelmi rendeltetésű erdőterület közel 30%-át teszik ki. A közjóléti erdők aránya mindössze 0,3%.

19. sz. táblázat: Nógrád megye erdőterületeinek elsődleges rendeltetése

Erdők elsődleges rendeltetése (2008)	Aránya (%)
Védelmi	64,53
Gazdasági	35,17
Közjólét	0,30
Mindösszesen	100,00

Forrás: Mezőgazdasági szakigazgatási Hivatal Erdészeti Igazgatóság

ERDŐTELEPÍTÉSEK

Magyarország 2004. évi Európai Unió csatlakozását követően a mezőgazdasági térségek erdősítése a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) keretében kerül támogatásra. A NVT intézkedése alapján az erdőtelepítések és a telepítések ápolása kerül támogatásra, valamint a gazdálkodók legfeljebb 20 évig jövedelempótló kifizetésben részesültek(nek). A 2007-2013 közötti időszak újabb változást hozott az agrártámogatások szerkezetében, ugyanis az NVT - t felváltotta az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP), amelynek második tengelyében található „a mezőgazdasági földterület első erdősítése” mellett megjelent a „nem mezőgazdasági földterület első erdősítése”, és „az agrár-erdészeti rendszerek első létrehozása mezőgazdasági földterületeken” támogatási jogcím is. Nógrád megyére vonatkozóan 2008 és 2009-es évekre állnak rendelkezésre adatok. A két évben a tárgyévben erdősített területek nagysága mindössze 253 ha volt, a telepítés alá vont területek viszont közelítették a 2300 ha-t.

TERÜLETRENDEZÉSI KAPCSOLÓDÁSOK

A területrendezési tervek területi lehatárolásai és az azokhoz kapcsolódó szabályozás egyrészt elősegítik a meglévő erdőterületek, azon belül a kiváló termőhelyi adottságú erdőterületek intenzív beépítéstől való védelmét, másrészt – az erdőtelepítésre alkalmas területek kijelölése által – hozzájárulnak a termőhelyi adottságokhoz igazodó föld- és területhasználat kialakításához.

11. ÜDÜLÉS, IDEGENFORGALOM

11. 1. A megye üdülés-idegenforgalmi adottságai

Nógrád megye üdülés-idegenforgalmi vonzástényezőkben rendkívül gazdag, szinte valamennyi települése rendelkezik valamilyen turisztikai adottsággal. Az egyes adottságok – néhány kivételtől eltekintve – azonban önmagukban nem képeznek abszolút vonzerőt, együttes jelenlétük viszont széles körű turisztikai kínálat kialakítását tenné lehetővé. A megye sokrétű, és nem egy esetben országos vonzású adottságai azonban nincsenek megfelelően hasznosítva, de az üdülés-idegenforgalmi fogadóképesség mennyiségi és minőségi feltételei is hiányosak.

A közelmúltban kidolgozott, 2005-2013-ig szóló Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS) hazánkban a két kiemelt turisztikai vonzerő (Budapest és a Balaton Üdülőkörzet) mellett további hat célterületet jelöl meg (egy részük földrajzi tájegység, más részük területileg lehatárolható témaerület), melyek megkülönböztetett értékeket képviselnek, ezért fejlesztésük országos szinten is így kezelendő. Ezek:

- főváros és négy kiemelt üdülőkörzet (Balaton, Velencei-tó–Vértes, Tisza-tó, Dunakanyar),
- speciális természeti adottságú területek (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, kultúrtájak, natúrparkok),
- kulturális örökség attraktív helyszínei (kisvárosok, történelmi városközpontok, kulturális világörökség helyszínek, múzeumok, fesztiválok stb.),
- gyógy-és üdülőhelyek,
- rurális térségek, ezen belül vízi turizmus, kerékpáros turizmus, lovas turizmus, borturizmus, falusi turizmus,
- határmenti területek.

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia célkitűzéseinek figyelembe vételével kidolgozott, Nógrád megyét is magában foglaló Észak-Magyarországi Régió Turizmusfejlesztési Stratégia (2007-2013) is megállapítja, hogy a régió turisztikai adottságai sokrétűek, többeleműek, sőt komplexnek is nevezhetők. A vonzerők jelentős része az elmúlt öt évben még inkább felértékelődött, bővülő tartalmú turisztikai termékek alakultak(nak) ki.

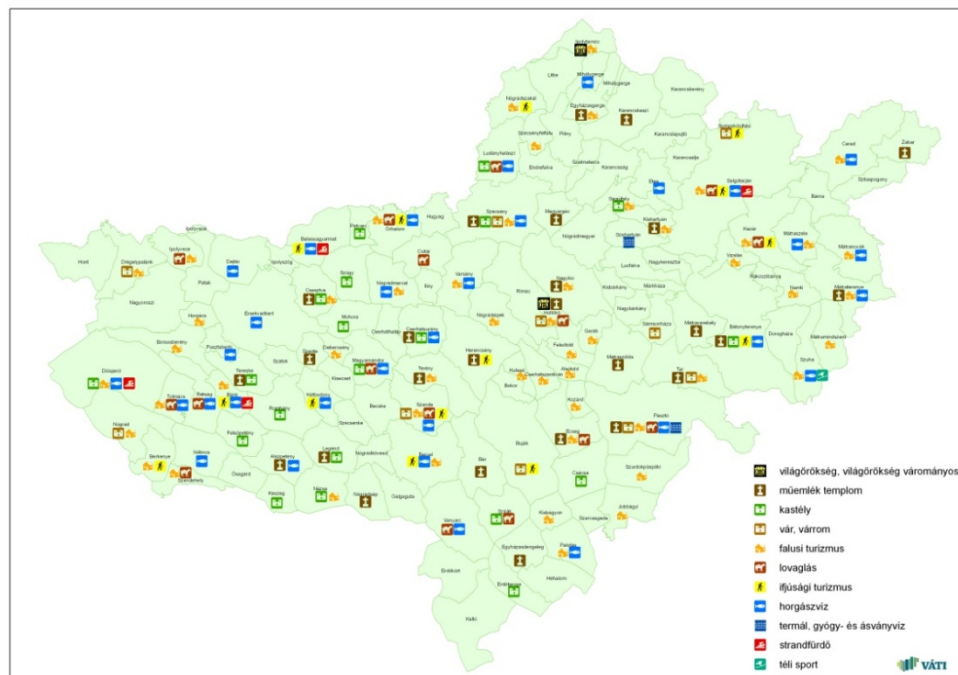
Régió szintjén az egyes vonzerők közül kiemelendők:

- a három világörökségi helyszín (Hollókő, Aggteleki cseppkőbarlang, Tokaj hegyalja)
- a borvidékek (Mátrai, Bükkaljai, Egri, Tokaj-hegyaljai)
- a történelmi városok, épített örökségek (várak, kastélyok) vallási és történelmi emlékhelyek,
- nemzeti parkok és a hegyvidékek,
- gyógy és termálfürdők, klimatikus gyógyhelyek továbbá,
- az újonnan megalakult tematikus utak, és
- az évről-évre visszatérő nemzetközi és országos rendezvények.

Nógrád megye területén úgy a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, mint az Észak-Magyarországi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája által kiemelt turisztikai adottságok túlnyomórészt megtalálhatók, kiegészülve még további speciális adottságokkal. Ezek (felhasználva az Észak-Magyarországi Régió Turizmusfejlesztési

Stratégiajához készített vonzerőleltárt, illetve Nógrád megye hatályos területrendezési terve megalapozó munkarészeként készített elemzéseket) a következőkben foglalhatók össze (42. sz. ábra):

42. sz. ábra: Nógrád megye turisztikai adottságai

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

Ökoturizmus

A megye természeti értékekben gazdag, ami az ökoturizmushoz nyújt megfelelő alapot. Nyugati részén található a magashegységi Börzsöny a középső területet magába foglaló, szelíden dombos Cserhát, melyet a Zagyva szűk völgye választ el a Mátra nyúlványaitól. Északkeleti részén, közvetlenül a magyar-szlovák országhatár mellett magasodik a Karancs, és Európa legnagyobb bazaltfennsíkját övező, vulkáni kúppal ékesített Medves-vidék. A Duna-Ipoly Nemzeti Park Európa diplomás területe az Ipolytarnóci ősmaradvány feltárás és a nemrégiben előkerült több millió éves mocsári ciprusfenyő törzsmaradványok.

Az ökoturizmus fontos elve az értékmegőrzés, a táj- és természetvédelem, ill. a turizmus terén szoros együttműködés kialakítása az érdekek összehangolásával. A védett területeken a természetvédelem igényeit szem előtt tartó irányított turizmust célszerű és lehetséges megvalósítani.

Az elmúlt öt évben a természetközeli turizmus felértékelődött, bizonyítja ezt a számos megvalósult erdei iskola és tanösvény. A látogatóforgalmat azonban jelenleg döntően a belföldi kereslet határozza meg, nagy részét a diákcsoportok jelentik, minthogy általában hiányzik a külföldi érdeklődést is vonzó komplex kínálat.

A megye területén a jelzett turistautak hossza meghaladja a 800 km-t. Az Országos Kéktúra mintegy 140 km-es szakasza vezet át a megyén Ágasvártól a Csóványosig a Központi-Mátrát a Magas-Börzsönnyel a Cserháton keresztül összekötve. A Mátra bércein keresztül lép a megye területére, Ágasvártól északi irányban ereszkedik le, és Mátraverebélynél keresztezi a Mátrát a Cserhától elválasztó Zagyva árokszerű völgyét. A Cserhátnak a keményebb kőzetekből felépülő hegyvonulatok által meghatározott, sajátos hegyes-völgyes szerkezetét követve halad keresztül a megyén, felfűzve Hollókő világörökségi területét, a Cserhát belső kismedencéit megülő, kulturális örökségi értékeket hordozó falvakat (Nógrádsípek, Cserhátsurány, Szandaváralja stb.). A hegységnek nevet adó Cser-hát csúcson áthaladva a Naszályon keresztül érkezik meg a Börzsöny területére.

A Kéktúrához csatlakozva, ill. abból kiágazva mind a Nógrádi-Mátrát, mind a Cserhátot és a Börzsönnyt, valamint a Karancs-Medves vidékét sűrűn behálózzák az egyéb jelzett turistautak, érintve a turisztikai vonzerővel rendelkező, különleges természeti értékeket (az Európa Diplomával kitüntetett ipolytarnóci őslőhely, kazári riolittufaerózió, Nógrádszakál Páris-patak völgye, Szilvás-kő, bárnai Nagy-kő, béri Nagy-hegy andezitömlése, az országhatár szlovákiai oldalán látogatható somoskői bazaltömlés stb.), a széles panorámát nyújtó kilátópontokat, várakat, váromokat és más kulturális örökségi értékeket, a tájképileg legszebb tájrészleteket stb. A megye több településén találhatók természetjárást szolgáló szálláshelyek (turistaházak és ifjúsági szálláshelyek).

Az ökoturizmus feltételeként fontos a jelzett túraútvonalak folyamatos karbantartása, és új túraútvonalak kijelölése. A pihenőhelyek, kilátók kiépítése, vagy a már meglévők felújítása, karbantartása csak kis, szinte elhanyagolható részben valósult meg.

Aktív turizmus

Az aktív turizmus részint önállóan, részint más turisztikai termékcsoporthoz részeként jelenleg is fontos elem a megye turisztikai kínálatában. Az aktív turizmus jelentőségét növeli, hogy egy része a sportolással, más elemei, vonzerői a természettel, annak pihenést, kikapcsolódást, maradandó élményt nyújtó szerepével vannak szoros összefüggésben. A régió komplex turisztikai kínálatából adódóan nagyon sok lehetőséget kínál az aktív turizmus számára.

Lovas turizmus

Nógrád megyében nincsenek hosszú múltra visszatekintő hagyományai a lótenyésztésnek, annak ellenére, hogy változatos domborzata révén a terepviszonyok lovaglásra, lovas túrára és fogatozásra egész évben egyaránt alkalmasak és kedvezőek.

A fejlesztéshez a nyári és napközis lovastáboroktól a tereplovagláson át, egészen a fogathajtó hagyományokig széles körű a lehetőségek tárháza. A Börzsöny, a Cserhát, a Karancs és a Mátra hegyvonulatai, erdői, az Ipoly völgyének rétjei nagyon szép és változatos terepet biztosítanak a lovastúrákhoz, miközben a számtalan kastély, vár és műemlék is rengeteg látnivalót kínál.

Ennek megfelelően már jelenleg is több településen – helyenként a falusi turizmushoz kapcsolódva – fejlődik a lovas turizmus. Ma már hagyománya van a lovas rendezvényeknek, díjugrató- és fogathajtó versenyeknek (pl. Rétság-Pusztaszántón, Csitár-Nógrádgárdonyban, Kazáron, Szandán, Szirákon, Salgótarjánban). Lovasbázisok a megye több turisztikai térségében is kialakultak, és jelentősen fejlődnek (összesen mintegy 15 településen; pl. Csitár-Nógrádgárdony, Magyarnándor, Órhalom, Pásztó, Rétság-Pusztaszántó, Salgótarján, Szanda, Szirák, Vanyarc-Sarlópuszta, amely a kisbéri félvér ménes legjelentősebb tenyésztőhelye a megyében).

Kerékpáros turizmus

A megyében különösen kedvezőek a *kerékpártúra*-lehetőségek elsősorban az Ipoly mentén, de a dombsági területeken is, a kiránduló célpontok felfűzésével.

Az önálló kerékpárutak kiépítettsége azonban rendkívül alacsony, egyes szakaszai a belterületeken ugyan már kiépültek, de a külterületeken kevésbé (követendő kivétel, hogy a Hollókő és Rimóc közötti kiemelkedő tájképi szépségű területen már kiépített kerékpárút vezet). Jelenleg leginkább az alsóbbrendű utak adnak lehetőséget kerékpártúrákra a Cserhát hegyes-völgyes vidékén, a Galga völgyében, az Ipoly mentén, de a Karancs-Medves vidékén, sőt a Mátra térségében is kialakíthatók kerékpárral járható túraútvonalak.

A térségben az országos kerékpárút törzshálózat regionális szakaszait követve, azzal összehangoltan különösen fontos lenne, hogy a természetvédelem alatt álló területek közelében, azok irányában épüljenek ki a kerékpárút hálózat elemei, kapcsolódási pontot jelentve más turisztikai elemekhez. A kerékpárúthálózat-fejlesztést a településközi és településen belüli helyi forgalmi és a turisztikai igények egyaránt indokolják. Az országos hálózat részeként megvalósuló megyei kerékpárutak megteremthetik a kapcsolatot a szomszédos megyék felé is. Külön figyelmet érdemel a hegyikerékpározás feltételeinek javítása a megyében, hiszen országos szinten is egyedülálló feltételek állnak rendelkezésre.

További problémát jelent a szolgáltatások terén a kerékpárkölcsonzés, valamint az információs pontok hiánya, ahol kerékpáros térképekhez és kiadványokhoz juthatna a kerékpáros túrázó.

Vadászturizmus

Nógrád megye az ország magasan erdősült megyéi közé tartozik, a Börzsöny, a Mátra és a Karancs hegyvidéki erdősegei, a Cserhát változatos hegy- és dombvidéki térszínének erdőfoltjai, az Ipoly-mente vízparti galériaerdői gazdag vadállományt adnak otthont.

A gímszarvas-állomány mintegy 3200 db-ra tehető, a kuriózumként jelenlévő dám és muflon egyedszáma pedig 200-250 közötti. Vadászterületeken ezen kívül mintegy 4000 őz és mintegy 3500 vaddisznó él. A *vadászturizmus* szempontjából az apróvadállomány nem játszik jelentős szerepet, inkább csak a vadászati lehetőségek bővítését szolgálja. A megyében ma is működnek az intenzív nagyvadtenyésztést, s ezzel együtt a garantált vadászati lehetőséget biztosító vadaskertek.

A területen több mint 40 saját vadászterülettel rendelkező vadásztársaság működik. Jelentős vadászterületek vannak a megye számos településén (Alsópetény, Bér, Diósjenő, Dorogháza, Erdőkürt, Héhalom, Karancslapujtő, Keszeg, Kisbárcány, Litke, Lucfalva, Ludányhalászi, Márkháza, Mátramindszent, Mátraszele, Mihálygerge, Nagyoroszi, Palotás, Pásztó, Rimóc, Szilaspogony, Szirák, Szuha, Vanyarc, Varsány, Zabar stb.). A vadásztársaságok többsége pihenésre, felüdülésre alkalmas, szép erdei környezetben kialakított vadászházzal is rendelkezik.

A vadászati területek a jelenlegi elvárásoknak csak részben felelnek meg, sok elemük korszerűsítésre, fejlesztésre szorulna. Az elmúlt fél évtizedben mélyreható változás nem történt ezen a területen, annak ellenére, hogy a vadászturizmushoz nagyszerűen kapcsolható lenne egyéb idegenforgalmi attrakció is.

Téli sportok

Nógrád megye domborzati adottságai a *téli sportok* lehetőségét is megteremtik, hiszen a megye szélén emelkedő Mátra és Börzsöny magasabb régióinak lejtő- és hóviszonyai ehhez kedvezőek. Mindkét hegység esetében azonban a síterek nem a Nógrád megyei területén épültek ki, és nagyrészt a fővárosból érkező regionális igényeket szolgálják ki.

A megyében a Karancs hegységben van jelenleg a helyi, hétvégi igényeket szolgáló két kisebb sípálya.

A Magas-Mátra Nógrád megyei részén a kedvező domborzati adottságok ellenére (északi lejtő, tartósabb hóborítottsággal) korábban hiányoztak a téli sportolás infrastrukturális feltételei. Jelenleg Szuha (Mátraalmás) területén található Magyarország egyetlen nemzetközi versenyek lebonyolítására is alkalmas sífutópályája.

Sporthorgászat

A *sporthorgászat* számára bőséges választékot kínálnak a vízfolyásokon megyeszerte nagy számban kialakított tározótavak, és az Ipoly folyó.

A megye domborzati adottságai kedvezőek a kisvízfolyásokon völgyzárógátas *tározók, tavak* kialakításához. Ezek zömmel vízgazdálkodási célból jöttek létre, a horgászat a legtöbb helyen járulékos hasznosítási célként szerepel. A leglátogatottabb horgászvizek közé tartozik a Maconkai-, a Hasznosi-, a Komra-völgyi-, a Ceredi-, Kétybodonai-, Palotási-tározó, a ludányhalászi tavak, a Diósjenői- és a Bánki-tó stb.

Vízparti adottságok

A vízpartokhoz kapcsolódó turisztikai adottságok szerények, a főleg tározótavas horgászati lehetőségeken kívül üdülési célra hasznosítható felszíni vizekben a megye területe szegény.

A pásztói termálfürdőn kívül csak 4 településen van strandolási lehetőség (a Bánki-tó, Balassagyarmat és Diósjenő strandfürdője, valamint a salgótarjáni Tóstrand). A megye két üdülési célra hasznosított tava a Bánki- és a Diósjenői-tó.

Extrém sportok

A Salgó-rally Nógrád megyét érintve az Országos Rally Bajnokság részeként évente kerül lebonyolításra.

Falusi turizmus

A megye népi építészetével, folklórával (kontyos házak, népviselet, és a máig élő népszokások) vonzza a turistákat, az ország egyik legszebb és legérzékenyebb néprajzi tájegysége a Palócföld. A népi építészet emlékei a megye számos községében is megtalálhatók, több falusi vendégfogadó is várja vendégeit. Kazár, Rimóc, Ludányhalászi, Dejtár, Órhalom és Buják népviseletéről híres. Sok helyen még ma is meglevenedik a népművészet. Az asszonyok maguk szövik a vásznat, melyet aztán a téli hónapokban kihímeznek, az ügyes kezű férfiak gazdag fafaragással látják el munka- és használati eszközeiket, berendezési tárgyaikat.

A megyében egyre szaporodnak a minőséget biztosító falusi szálláshelyek, ahol színvonalas elhelyezést nyernek a vendégek (jelenleg a megyében 70 településen mintegy 1650 falusi szálláshely található).

A falusi vendéglátás megteremtése és fejlesztése pótlólagos jövedelemforrást jelent a kedvezőtlenebb helyzetű települések lakosságának. Fejlesztése során az adott térség egyediségét bemutató, *sajátos arculatot kialakító* és azt megőrző, *környezetbarát* turizmusfejlesztésre kell törekedni. Az infrastrukturális és anyagi feltételeken túl (közlekedésfejlesztés, megfelelő közműellátás, kezdő tőke stb.) a fogadókészség humán feltételeinek biztosítása (vendégfogadás alapismereteinek elsajátítása, nyelvismeret, vendégszeretet stb.) és választékbővítő termékínálat kialakítása is fontos feladat.

Bor- és gasztroturizmus

A Palócföld konyhájával is méltán büszkélkedhet, ezért jó fejlesztési lehetőségei vannak a *gasztronómiai turizmusnak*. A mai palóc konyhában a burgonyából, káposztából, babból készülő ételek dominálnak. A gasztronómiai turizmus kínálatbővítő fejlesztésként mind a falusi-, mind a rendezvényturizmushoz jól kapcsolható.

A turisták számára általában vonzó attrakció a *borturizmus* is, azonban Nógrád megye területe a domborzati és éghajlati adottságoknál fogva nem tartozik a régió történelmi borvidékeihez. Jelentősebb szőlőterületek elsősorban a Mátra hegylábi lejtőin jellemzőek: Pásztó és Szurdokpüspöki közigazgatási területén, ahol szép pincék is találhatóak. A szőlőművelés a mainál nagyobb jelentőségéről több településen a népi építészeti értéket képviselő egykori pincesorok tanúskodnak (pl. Bér, Patvarc, Piliny, Szanda).

Kulturális turizmus

A Nógrád megyében található kulturális adottságok kiemelkedő helyszíne Hollókő, ami 1987 óta a világörökség részét képezi. Az alig 400 lelkes település lakói a palócok, akik különleges nyelvjárásuk mellett őrzik, ápolják hagyományaikat, színes, gazdagon díszített népviseletüket. Az Ófalu házainak jelentős részében ma is laknak, de múzeum, orvosi rendelő, posta, óvoda és étterem is működik itt.

A megye ezen kívül is bővelkedik műemlékekben, ezek között várak, kastélyok, templomok, polgári és népi épületek, szobrok és fészületek, tűztornyok, harangtornyok, bányák, stb. található, összesen mintegy 370 helyszínen.

Legrégebben – a XIII. századtól – a templomok épültek, sok helyen a román, gótikus és reneszánsz elemek ötvöződnek.

Román stílusban épültek (azóta átalakított) templomok Csesztvén, Egyházasdengelegen, Egyházasgergén, és Maconkán, Tereskén. A gótikából már többet őrzött meg Nógrádsáp, Mátraverebély, Szécsény temploma. Különlegesség a Tereskén és Egyházasgergén lévő templomok reneszánsz szentségtartó fülkéje.

A XIII. században épült kővárak a török hódoltság és a Rákóczi-szabadságharc után romokká váltak. Ilyenek – melyek műemléki védelem alatt állnak, és közülük többen már feltárást, vagy helyreállítást – Drégely, Nógrád, Hollókő, Buják és Salgó vára. A megyében ötven védett bronzkori és kis koraközépkori földvár maradványa is található. Az 1700-as években emelt legjellegzetesebb barokk épületek: a kegytemplom Szentkúton, Mohorán a Vay, Szirákon a Teleki, Szécsényben a Forgách-kastély. Szécsényben a megújult történelmi belvárosban állandó kiállítások, népművészeti termékek vására, a felújított Forgách-kastély a fő látnivaló. A kastély parkja természetvédelmi terület. A városban áll országban egyedülálló ferde Tűztorony.

Múzeumok főként a városokban kaptak helyet. Salgótarján központjában működik a Nógrádi Történelmi Múzeum, ahol átfogó képet kapunk a megye múltjáról, hagyományairól. A földalatti Bányamúzeum, a benne bemutatott gépekkel és felszerelésekkel a század első felének bányaművelésével ismert meg. Balassagyarmaton a Palóc múzeum néprajzi, régészeti és természettudományos gyűjteményén kívül a Palóc Ház eredeti berendezésével érdemel figyelmet. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban történelmi, vadászati, régészeti állandó kiállítás, és időszakos kiállítások várják az érdeklődőket.

Az irodalmi emlékhelyek szórtnak, a megye szülőtteinek születési, lakóhelyén találhatóak. Több író és költő is kötődik a megyéhez, leginkább azonban Madách Imre és Mikszáth Kálmán neve és irodalmi tevékenysége kapcsolódott össze Nógrád megyével. Balassagyarmaton minden év januárjában tartják a megyei Madách-ünnepséghez kapcsolódva a Madách Imre Irodalmi és Színjátszó Napokat az amatőr együttesek országos találkozójaival, Csesztvén pedig ősszel a Madách Imre Irodalmi Napokat. Balassagyarmathoz, a régi megyeszékhelyhez, „Palócföld fővárosához” kötődik Mikszáth is, de emlékhelye, múzeuma számos látogatót vonz Mohorára és Horpácsra.

Jelentős vonzerőt képviselnek a megye *kultúrtörténelmi értékei és rendezvényei*. Több településen nagy látogatottságot vonzó, hagyományokkal rendelkező kulturális rendezvények, fesztiválok és különböző sportrendezvények (pl. Nemzetközi Ugrógála, Palóc Triatlon, Lovasnapok) kerülnek rendszeresen megszervezésre. Hagyományteremtő rendezvények: a Hollókői Húsvéti Fesztivál, a Tarjáni Tavasz szakkiallítással és vásárral, az Ipoly-parti Nyár rendezvénysorozata Balassagyarmaton és több kapcsolódó helyszínen, az Őszi Kulturális és Idegenforgalmi Napok Szécsényben, nemzetiségi találkozók, folklórfesztiválok Bánkon, Hollókőn és a megye több településén stb.). Határ menti fekvése, a határ két oldalán a települési, lakossági, nemzetiségi kapcsolatok révén a megye rendezvényeinek vonzása az országhatáron túlra is kiterjed.

A kulturális turizmushoz kapcsolható a vallási és *zarándokturizmus*, amelynek helyszíne Mátraverebély-Szentkút, a Mária-kegyhely az egyik legrégebbi búcsújáró helyünk.

Termál- és gyógyturizmus

A Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet szubalpin klímája az asztmatikus betegségek gyógyítására alkalmas.

A megye egyetlen *termál- és gyógyvizes medencével* is rendelkező strandja Pásztón működik.

Az itteni gyógyvíz összetételénél fogva mozgásszervi, nőgyógyászati és hurutos megbetegedések kezelésére alkalmas. A város hatályos hosszútávú turizmusfejlesztési programja a minősített gyógyvizű strandfürdőhöz kapcsolódó szolgáltatások fejlesztését, valamint gyógyüdülő kialakítását célozza (Mátrakeresztesen, vagy a muzslai üdülőterületen).

A megye értékes gyógyvízkincse a különlegesen magas jódtartalmú *Jódaqua forrás* jódos-brómos gyógyvize *Sóshartyánban*, amelyet 1951 óta palackoznak. Hatékonyan alkalmazható a jódprevenció terén és szerepe van a magas vérnyomás, érelmeszesedés, valamint különböző emésztőrendszeri panaszok megelőzésében.

Hivatásturizmus

A hivatás-turizmus a turizmus egyik leghatékonyabb, leggazdaságosabb, s az általános piacépítésben is hatásos területe. A hivatás-turizmus fejleszthetőségének ugyanakkor fontos feltételei vannak. A kiemelkedő infrastruktúra igények, szervezési, szolgáltatási kínálat, felsőfokú oktatási háttér megléte mellett többnyire csak olyan helyen gazdaságos, ahol rendezvények szervezőinek szakmai partnerei is vannak.

A megyében nem sok helyen áll rendelkezésre megfelelő méretű konferenciaterem, a hazai és nemzetközi rendezvények számára egyaránt alkalmas helyszínek főként a megyeszékhelyen, az egyéb városokban, és a Sziráki kastélyban találhatók.

Ifjúsági turizmus

A változatos természeti és táji adottságok és kultúrtörténeti értékek sokasága kiváló vonzástényezőt jelent a diák- és ifjúsági turizmus számára. Az ifjúsági turizmus vendégkörére általában az alacsony jövedelmű, alacsony költségű keresleti rétegek jellemzők, hiszen az érintett korosztályok nagy része az oktatási intézmények tanulóiból kerül ki. Ennek megfelelően az ifjúsági turizmus infrastruktúra igénye szerényebb, és az elérhető bevételek is alacsonyabbak, mint más turisztikai formák esetében. Az ifjúsági turizmus fejlesztése azonban hosszú távú befektetésként tekinthető az adott terület turizmusfejlesztésében, minthogy a későbbiekben magasabb költségi szinttel visszatérő, potenciális vendégkört jelent a térség számára.

Az ifjúsági turizmus körébe tartoznak az oktatás keretei között megvalósuló tanulmányi kirándulások és az erdei iskolai programok is. A megyében több mint egy tucat településen találhatók ifjúsági szállásférőhelyek, táborok. Az ifjúsági turizmus legjelentősebb központjai: Bátorfyerenyén a Szorospataki Szabadidő és Ifjúsági Központ, Nógrádszakál-Rárópusztán a Gyermek- és Ifjúsági tábor, Szandán a Szandavári Diáktábor, Salgótarján ifjúsági férőhelyei a Tóstrandnál, Somoskőújfalun stb.

Az erdei iskolák a természeti és épített környezeti értékek, néprajzi hagyományok, népszokások, népi mesterségek megismertetését, környezetbarát életmódra nevelést segítik. A másfél évtizede újra indult Erdei Iskola Programba a megyében az ifjúsági turizmus helyszíneinek nagy része bekapcsolódott, mint pl. Bátorfyerenye-Szorospatak, Bercel-Ordaspuszta, Kazár, Kéthodony, Pásztó, Salgótarján, Szanda.

Tematikus utak

Az elmúlt évtizedben egyre népszerűbbé váltak a tematikus jellegű turisztikai attrakciók. Ezen belül legismertebbek a *tematikus parkok*, a *meghatározott témán alapuló események*, illetve a *tematikus utak*.

Nógrád megyében a közelmúltban két *tematikus park* is alakult, nem utolsósorban a területükön lévő idegenforgalmi adottságok bemutatásának céljával.

A *Cserhát Natúrpark* Nógrád megye közepén, a Cserhát dombjai között 22 település közigazgatási területén helyezkedik el.

A Keleti-Cserhát képét a helyenként a középhegységi magassághatárt meghaladó, vulkáni eredetű hegyvonulatok határozzák meg. Ilyenek a Tepke-, a Bézma-vonulat, a Bujáktól északra eső hegyek, Nógrádsípek – Herencsény hegyei. Ezek a hegyek erdősültek, lábaikon azonban, mészkövön, löszön legelők, művelt és felhagyott szőlők - gyümölcsösök találhatók. Az Északi-Cserhátban a telérvonulatok, a szelíd, meszes üledékes kőzetekkel fedett dombok a jellemzők. A völgyekben üllő falvak szinte mindegyikében megtalálhatók településszerkezeti és népi építészeti értékek, de kiemelkedő a hollókői Ófalu, vagy a terényi Szőlősor.

Tájképi értékek a középkori várak és várromok, így Hollókő vára, Buják és Szanda várának romjai. Értékes templomok is sok helyen láthatók, melyek közt a dombon állók különösen látványosak (pl. Cserhátsurány temploma nyolcszögletű tornyával). Tájképi értékkel bírnak a népi szakralitás egyes tárgyi megnyilvánulásai is, mint a sok útszéli kereszt, vagy a patakpartokon álló Nepomuki Szent János szobrok.

A kilátókról a Cserhát és környékének látképe csodálható. Ilyenek például a szandai Vár-hegy, a béri Nagy-hegy, a Tepke kilátótornya.

A *Nógrádi Geopark* a palóc vidék páratlan földtani örökségének megőrzését és bemutatását deklarálta céljául, területileg 63 Nógrád-megyei (és 25 szlovák oldali) települést foglal magában. A parkon belül gazdag földtani értékek találhatók a 30 millió éves sekélytengeri üledékektől a holocén-pleisztocén keletkezésű szurdokokig. Egyes üledékes kőzetekben a középkor során barlanglakásokat vájtak (pl.: Kishartyán, Szentkút), vulkáni kúrtók tetején középkori várak állnak, a kulturális értékek és a földtani formák szervesen összefonódnak.

Számos jelentős helyi védettségű földtani objektum mellett a világhírű ipolytarnóci öslénytani lelőhely Európa Diplomás természetvédelmi területe és több tájvédelmi körzet is a geoparkon belül található. Az Ipoly folyó egy szakasza is a lehatároláson belül van, mely Európa Unió védettségét élvező NATURA 2000 terület.

Kulturális értékekben is gazdag a terület. Régészeti szempontból a Pilinyi kultúra, a szécsényi középkori városmag és a végvárrendszer, a néphagyományokat őrző helyszínek gazdag kínálatából a szentkúti búcsújáró hely, a palóc hagyományok, a színes néptánc kultúra, Hollókő Világörökségi Ófaluja és Kazár is kiemelhető. Új keletű, de szintén híres a Dalai láma által felszentelt Tari sztúpa is a Kőrösi Csoma emlékházzal.

A geoparkon belül már most is számos működő földtani bemutatóhely és tanösvény található. A salgótarjáni Földalatti Bányamúzeum, a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum, a hollókői, salgói és somoskői várak már önmagukban is turistacsalogatók.

A *tematikus utak* a fenntarthatóság elveinek figyelembevétele mellett egyszerre kínálnak ismeretszerzési és szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget. Közülük a legjelentősebbek a megyében: a Palóc út, a Szakrális utak zarándokoknak, és a Felső-magyarországi Várút.

A *Palóc-út* Heves és Nógrád megye palóc hagyományokkal rendelkező 30 (ebből 19 nógrádi) települését fűzi fel. A közelmúltban megalakult tematikus út elsődleges célja a palóc kultúra megőrzése, a palóc szellemi kultúra felelevenítése és az azzal kapcsolatos kínálati elemek fejlesztése annak érdekében, hogy a palóc kultúra jelenleginél hangsúlyosabban jelenjen meg az érintett megyék turisztikai kínálatában.

A *Szakrális utak zarándokoknak* állomásai az Észak-Magyarország hegyvidékén nyilvántartott szenthelyek, zarándokutak, legendák, jelenések, csodák templomok, és egyéb szakrális kisemlékek, út menti feszületek, szentek szobrai, kápolnák, és a valamilyen monda, hagyomány, mese által érintett természeti képződmények láncolatát fűzik fel. A tematikus úthoz kapcsolódva az Észak-magyarországi Regionális Marketing Igazgatóság egy informatív térképes kiadványt készített, mely tartalmazza a régió szakrális emlékhelyeit, kegyhelyeit, csodáit, jelenéseit.

A *Felső-magyarországi Várút* 14 észak-magyarországi (és további 8 szlovákiai) várat fűz fel. Az alapító Várak Egyesülete célja az Észak-Magyarországon (Borsod-Abaúj-Zemplén-, Heves- és Nógrád megyében) lévő várakat működtetők érdekeinek képviselete és összehangolása, továbbá a várak megőrzésének, szakszerű helyreállításának, működtetésének, fenntartásának, fejlesztésének elősegítése, közös marketingtevékenység, a hasznosítás (kiállítások, programszervezés) szakmai támogatása, valamint részvétel a várakkal kapcsolatos tudományos kutatásokban. Az egyesület célja továbbá a várakat működtető szervezetek és személyek jó szakmai együttműködésének elősegítése, valamint az észak-magyarországi várakról honlap formájában adatbázis létrehozása.

11. 2. A turistafogadás feltételei

A megye vonzerőinek komplex turisztikai termékként való hasznosításának legfontosabb feltétele a turisztikai szempontból frekvenciált települések és a turisztikai vonzerők *megközelíthetőségének biztosítása*, a *megfelelő mennyiségű és színvonalú fogadókapacitás* kiépítése, valamint a *turisztikai marketing és szervezés*.

Közlekedési kapcsolatok

A Nógrád megyét is magában foglaló Észak-Magyarországi Régió fő nemzetközi idegenforgalmi áramlási iránya az európai hálózaton belül az V. korridor részeként funkcionáló M3 autópálya. Ehhez közvetlen kapcsolatot biztosít a megye két fő közlekedési tengelye, a 2. és 21. sz. főutak *nemzetközi és országos jelentőségű idegenforgalmi folyósója*. Nógrád megyét ezek az utak kapcsolják az ország üdülés-idegenforgalmi térszerkezetébe.

A nagytérségi kapcsolatokat alapvetően meghatározó közúti hálózatok előirányzott fejlesztései a megye közlekedés-földrajzi helyzetét várhatóan tovább javítják, és kedvezően befolyásolják a turizmus fejlődését is. A tervezett M2, M21 gyorsforgalmi út jó kapcsolódást biztosít Budapesthez, az ország nemzetközi idegenforgalmából legnagyobb volumenben részesedő, legfőbb idegenforgalmi szervezőközpontjához.

A megye területének idegenforgalmi feltárása szempontjából fontos regionális folyósó a 22. sz. főút, de a belső feltárás lehetőségét többségében nem főútvonal hordozza.

A turizmus szempontjából ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy a megyén belüli településeket összekötő, illetve a településen belüli úthálózatok minősége nem mutat érezhetően javuló tendenciát, és a települések együttese még jelenleg is csak egy irányból érhető el (zsáktelepülés). A helyzetet magyarázza, hogy a megyében az elmúlt években a közlekedési hálózatokon a közúthálózatot jelentős mértékben befolyásoló útépités nem történt.

Az idegenforgalmat is kiszolgáló helyközi autóbuszjáratokkal való ellátottság jónak mondható, a megállóval rendelkező települések aránya közel 100%, de a járatsűrűségben meglehetősen jelentős eltérések mutatkoznak.

A megye vasúti közlekedése szempontjából meghatározó a Hatvan – Somoskőújfalu – Szlovákia, valamint az Aszód – Balassagyarmat – Ipolytarnóc – Szlovákia vasúti fővonal, melyek megteremtik az összeköttetést a szomszédos Szlovákiával is (bár az utóbbi vonalon jelenleg nem történik határon átnyúló személyszállítás). A Vác – Balassagyarmat mellékvonal a megye nyugati részének vasúti feltárását, illetve a turistacélpontok megközelítését segíti, a Diósjenő – Romhány és a Kisterenye – Kál-Kápolna vasúti mellékvonal elvben szintén frekvenciált turisztikai vonzerőkkel rendelkező településeket fűzne fel (Rétság, Bánk, Romhány), a vonalon azonban 2007 óta szünetel a személyszállítás.

Szlovákia felé közúti határátlépési pontok üzemelnek Parassapuszta, Balassagyarmat, Ipolytarnóc és Somoskőújfalu, vasúti határátlépési pontok pedig Ipolytarnóc és Somoskőújfalu településeknél. Ezek kapacitása, kiépítettsége összességében megfelelő, jelentős feszültségcsoport nincs. Az Országos Területrendezési Tervben előirányzott közúti fejlesztés következtében a közúti határátlépési pontok köre Nógrád megye területén új főúti szakasz kiépülésével Nógrádszakálnál bővül.

A megye kerékpárút-hálózatának kiépítettsége, sűrűsége továbbra is messze elmarad az igényektől, mivel belterületen kívül kiépített szakasz szinte alig található.

Ebben a tekintetben alapvetően fontos lenne, ha az OTRT országos kerékpárút Nógrád megyét érintő törzshálózati elemei minél hamarabb megvalósulnának (Északkeleti határmentén kerékpárút 2. A - 2. B szakaszai Balassagyarmat, Szécsény – leágazással Szlovákia felé –, Salgótarján, Cered, illetve a 21. Palócok földje kerékpárút Szécsény, Hollókő, Pásztó és Jobbágyi érintésével).

Ezen kerékpárutak kialakítása ugyanis eleve a potenciális országos kerékpáros turisztikai célpontok kijelölésén alapult, ezeket pedig a megyei területrendezési terv hasonló elvek alapján kiegészíti térségi jelentőségű kerékpáros hálózati elemekkel.

Közforgalmi repülőtere a megyének, de a régióknak sincs jelenleg, de az idegenforgalom szempontjából fontos lenne a térségben egy ilyen létesítmény kialakítása. Erre a funkcióra az OTRT országos jelentőségű polgári repülőtérként Mezőkövesd – Mezőkeresztes térségét jelöli ki, ami megépülése esetén az M3 gyorsforgalmi úton Nógrád megye keleti része felé kedvező kapcsolatot biztosítana.

Szálláshelyek

A megye szállásigényes idegenforgalmát – mind a vendégérkezések, mind pedig az eltöltött vendégéjszakák tekintetében – a belföldi vendégforgalom túlsúlya jellemzi. A KSH 2008. évi adatai szerint a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmából csak 11,0 % a külföldi (mintegy 11 ezer fő). A szállodákban fogadott vendégek közül a főbb küldő országok sorrendben Németország, Lengyelország, Franciaország, Ausztria, Szlovákia és Olaszország, az egyéb kereskedelmi szálláshelyeken az előzőeken kívül előkelő helyen megjelenik még Hollandia is.

Az idegenforgalmat közvetlenül kiszolgáló infrastruktúra meghatározó eleme a szálláshelyi fogadóképesség (kereskedelmi és magán), ami Nógrád megyében 2008-ban összesen mintegy 5000 férőhely volt.

A kereskedelmi szállásférőhelyek száma az amúgy sem magas 2005. évi szintről 2008-ra mintegy 750 férőhellyel lett kevesebb, köszönhetően elsősorban az egyéb kereskedelmi szálláshelyek csökkenésének. Ugyanakkor a vendégek száma 2008-ban mintegy 4000 fővel haladta meg a 2005. évit.

20. sz. táblázat: Kereskedelmi szálláshelyek Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Szoba	985	982	1 457	1 282	1 100
Férőhely	4 592	4 092	4 457	3 802	3 335
Vendég	55 396	47 519	49 310	43 503	51 444
Ebből: külföldi	3 703	3 674	3 814	3 278	3 963
Vendégéjszaka	162 520	106 530	109 302	94 097	103 937
Ebből: külföldi	13 765	10 061	10 700	7 781	11 389
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	2,9	2,2	2,2	2,2	2,0
Ebből: külföldi	3,7	2,7	2,8	2,4	2,9

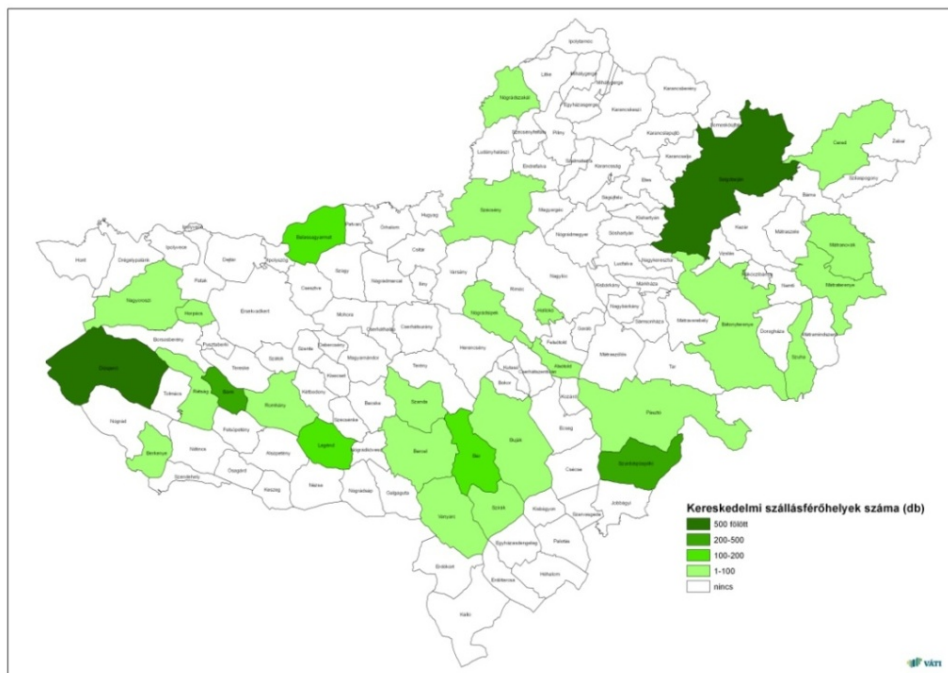
Forrás: KSH

A kereskedelmi szálláshelyek szerkezetében kedvezőtlen a megyében a szállodai férőhelyek alacsony aránya. A szállodai férőhelyek részaránya csak mintegy 14%, a vendégforgalomból, ezen belül a külföldi vendégforgalomból azonban ezt többszörösen meghaladó (40, illetve 48%), arányban részesednek. A megye szállásigényes vendégforgalmán belül az aktív külföldi idegenforgalom igen alacsony aránya (7,7%) a turisztikai

termékek kínálatán és az azt piacra juttató marketingtevékenységen túl nagymértékben a szállásstruktúrán belül a minőségi szálláshelyek hiányával függ össze. A megyében öt és négycsillagos szálloda nincs, a 118 háromcsillagos szállodai férőhely kihasználtsága a többi szálláshelytípushoz képest kiugróan magas, 44,6%-os. Ez feltételezi, hogy a színvonalasabb ellátást biztosító több csillagos létesítményekbe való befektetés a megyében üzletileg is kifizetődő lenne.

A kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának több mint 1/3-át (37,0%) a panziók férőhelyszáma teszi ki, ezt követik a kempingek és üdülőházak, majd legalacsonyabb részesedéssel a turista- és ifjúsági szállásférőhelyek.

43. sz. ábra: Kereskedelmi szálláshelyek eloszlása Nógrád megyében (2008)

Forrás: TeIR

A kereskedelmi szállásférőhelyek területi eloszlására jellemző, hogy a szállodai kapacitások a főbb turisztikai helyszíneken létesültek (a férőhelyek közel 2/3-át koncentrált Salgótarján mellett kisebb szállodák működnek még Bánk, Bercel, Pásztó, és Szirák településeken).

Kis férőhelyes panziók minden városban és lényeges turisztikai célpontokban megtalálhatók (összesen 19 településen), de néhány kastély és kúria is minőségi szálláshelyként funkcionál.

A szálláshely-kínálatot a térben relatíve egyenletesen eloszló ifjúsági és turista-szállások, nyaralók, valamint kempingek egészítik ki, ami azonban területileg, ill. a nyújtott szolgáltatások színvonala szerint még egyenetlen.

A magánszálláshelyek száma 2005 és 2008 között közel 300 férőhellyel nőtt. A változást szinte teljes egészében a falusi szállásadás férőhelyeinek növekedése okozta, a fizetővendéglátás férőhelyszáma gyakorlatilag stagnált. A magánszálláshelyeket igénybe vevő vendégek száma a két időpont között viszont mintegy 1000 fővel csökkent.

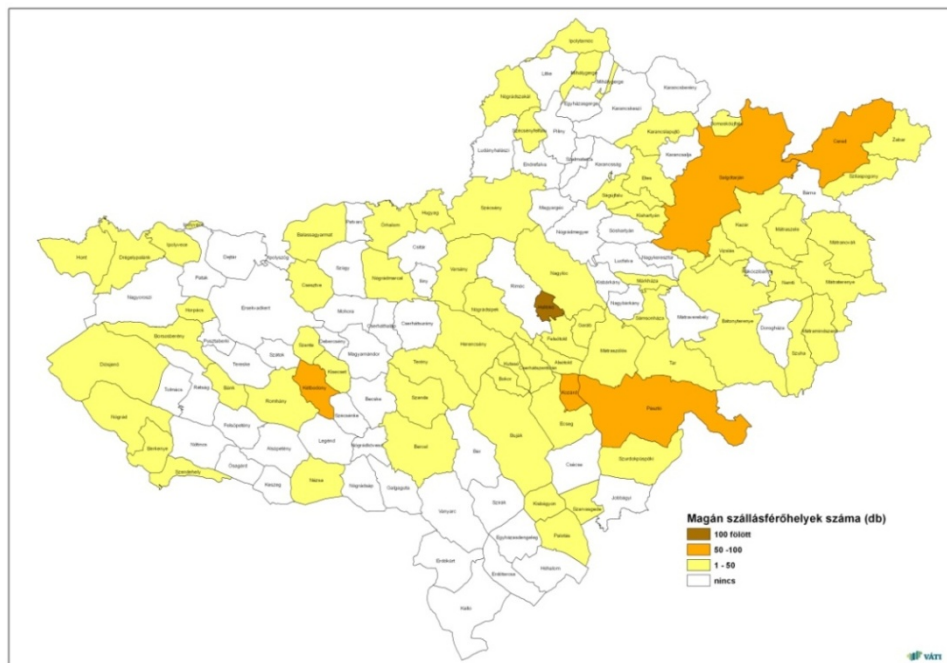
21. sz. táblázat: Magánszálláshelyek Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Szállásadó	92	211	219	226	244
Szoba	210	468	504	523	573
Férőhely	588	1 373	1 430	1 528	1 646
Vendég	3 866	11 494	10 492	9 649	10 460
Ebből: külföldi	395	4 248	3 145	1 512	528
Vendégéjszaka	24 037	23 980	29 186	30 728	33 041
Ebből: külföldi	2 004	5 271	4 087	2 837	1 824
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	6,2	2,1	2,8	3,2	3,2
Ebből: külföldi	5,1	1,2	1,3	1,9	3,5

Forrás: KSH

A magánszálláshelyeken belül a falusi szállásadás a meghatározó (a férőhelyek 89%-a), a fizetővendéglátással megyszerte elenyészően kevesen foglalkoznak (legalábbis bejelentett formában).

44. sz. ábra: Magánszálláshelyek eloszlása Nógrád megyében (2008)

Forrás: TeIR

A magánszálláshelyek eloszlása a kereskedelmi szálláshelyekhez képest területileg jóval szórta, és összesen 64 települést érint. A kínálat azonban egy-egy településen általában 50 fő alatti, ennél mindössze öt településen magasabb (legtöbb Hollókőn, 150 férőhellyel).

Turisztikai marketing, szervezés

A turisztikai termékek, mint minden termék a modern piacokon, csak tudatosan felépített marketing tevékenységgel juthatnak a célközönséghez és fogyasztókhoz. A települések, ritkábban a kistérségek és egyes tájegységek megkezdték településük, illetve turisztikai termékeik marketingjét, de az egymástól elszigetelt marketing erőfeszítéseket egyesíteni kell.

A tájékoztatás terén bővítenők a térségi kiadványok és egyéb propagáló termékek, reklámok. Napjaink technikai lehetőségei (pl.: internet) nagymértékben hozzájárulhatnak a turisztikai kínálat közzétételéhez, s a kultúra kínálatának emeléséhez, nemcsak a fejlettebb, hanem a hátrányos helyzetben lévő településeken, az aprófalvakban és a periférikus területeken is. A meglévő művelődési házak, könyvtárak és a teleházak ugyanis alkalmasak a korszerű tartalmak (elektronikus könyvtárak, távoktatás stb.) hordozására is.

A megyében a települések döntő többsége rendelkezik valamilyen honlappal, kiadvánnyal, bemutatkozó anyaggal. A városok és a kiemelkedő turisztikai célpontok tekintetében pedig sokszor találkozhatunk a turisztikai szezon teljes egészére szóló kiadvánnyal, programfüzettel. A városok, és nagyobb települések turizmussal foglalkozó szervezetei egyre markánsabban vesznek részt a térség turisztikai arculatának alakításában. Gyarapodnak a települési, kistérségi, megyei, tájegységi, üdülőkörzeti, valamint a tematikus turisztikai termékekre irányuló sajátos honlapok.

Összességében a versenyképességet csak az infrastruktúra általános fejlesztésével, korszerű turisztikai termékek, termékcsomagok megteremtésével, hatékony marketing munkával, egyedi arculat és hatékony működési feltételek kialakításával van mód lényegesen javítani. Az idegenforgalom szervezését, irányítását ellátó szervezeti, intézményi háttér (kormányzati és helyi szinten egyaránt) megteremtése nélkül azonban nem érhetőek el jelentős sikerek.

A vendégekkel közvetlenül kapcsolatba kerülő turisztikai szervezetek országszerte a Tourinform irodák, valamint az utazási irodák.

A megye turizmusának szervezésében Nógrád megyében összesen hat településen található Tourinform irodák. Ezek közül egész évben nyitvatartó irodák működnek Salgótarján, Szécsény, Hollókő és Kazár, szezonális irodák pedig Balassagyarmat és Rétság településeken.

A megye idegenforgalmi szervezőközpontjának szerepkörére megyeszékhelyként *Salgótarján* rendelkezik a legtöbb adottsággal, intézményi-szervezeti háttérrel. A tradicionálisan ipari központként fejlődött város azonban nem tölti be ezt a szerepet a megyében, bár sokrétű turisztikai adottságokkal rendelkezik. A megye forgalmas idegenforgalmi-közlekedési folyosóján határ előtti tranzitmegállóhely. Földrajzi fekvése, kedvező táji környezete révén jó kiránduló állomás a Karancs-Medves térségébe tervezett túrákhoz. Jelentős szerepet játszik a rendezvényturizmusban és az ifjúsági turizmusban.

Bátonyterenye a mátrai ifjúsági turizmus egyik bázisa (Szorospatak), a Maconkai-tározó révén jelentős horgászturizmussal.

Pásztó a 21. sz. főút mellett a Mátra nyugati kapuja. A Nógrádi-Mátra üdülő-idegenforgalmának legjelentősebb központja, sokrétű turisztikai kínálattal – a termálturizmustól a lovas-, vadász- és horgászturizmuson, természetjáráson keresztül a történelmi városközpont, jelentős műemlékekhez kötődő rendezvényturizmusig –, továbbá mátrai üdülőterülettel.

Balassagyarmat és *Szécsény* – a megye két történelmi városa – műemlékei, múzeumai és ehhez kapcsolódó kulturális- és rendezvényturizmusa révén jelentős idegenforgalmat vonz.

Rétság tranzit megállóhely a 2. sz. főút idegenforgalmi folyosóján.

Hollókő, mint világörökségi helyszín nemzetközi idegenforgalmat is vonzó, országos jelentőségű turisztikai célpont.

További jelentős üdülő-idegenforgalmi települések a megyében: Bánk, Bér, Buják, Cered, Cserhátsurány, Diósjenő, Drégelypalánk, Horpács, Kazár, Ludányhalászi Magyarnándor, Mohora, Nógrád, Palotás, Szirák, Szuha, Vanyarc.

12. VÍZGAZDÁLKODÁS

Az Európai Unió új vízpolitikája, a *Víz Keretirányelv* (továbbiakban VKI) 2000-ben lépett hatályba az EU tagországaiban. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk óta Magyarországra nézve is kötelező az ebben előírt feladatok végrehajtása.

A Víz Keretirányelv célja, hogy 2015-re a felszíni (folyók, patakok, tavak) és felszín alatti víztestek „jó állapotba” kerüljenek. A keretirányelv szerint a „jó állapot” nemcsak a víz tisztaságát jelenti, hanem a vízhez kötődő élőhelyek minél zavartalanabb állapotát, illetve a megfelelő vízmennyiséget is.

A jó állapot eléréséhez szükséges beavatkozásokkal azonban össze kell hangolni az árvízi- és belvízi védekezést, a településfejlesztési elképzeléseket (pl. szennyvízkezelés, ivóvízellátás).

A vízfolyások, állóvizek, felszín alatti vizek jó ökológiai, vízminőségi és mennyiségi állapotának elérése összetett és hosszú folyamat. E célok eléréséhez szükséges intézkedéseket a *vízgyűjtő-gazdálkodási terv* foglalja össze, amely egy kiterjedt tervezési folyamat eredményeként születik meg. Elkészítésének határideje 2009. december 22. volt.

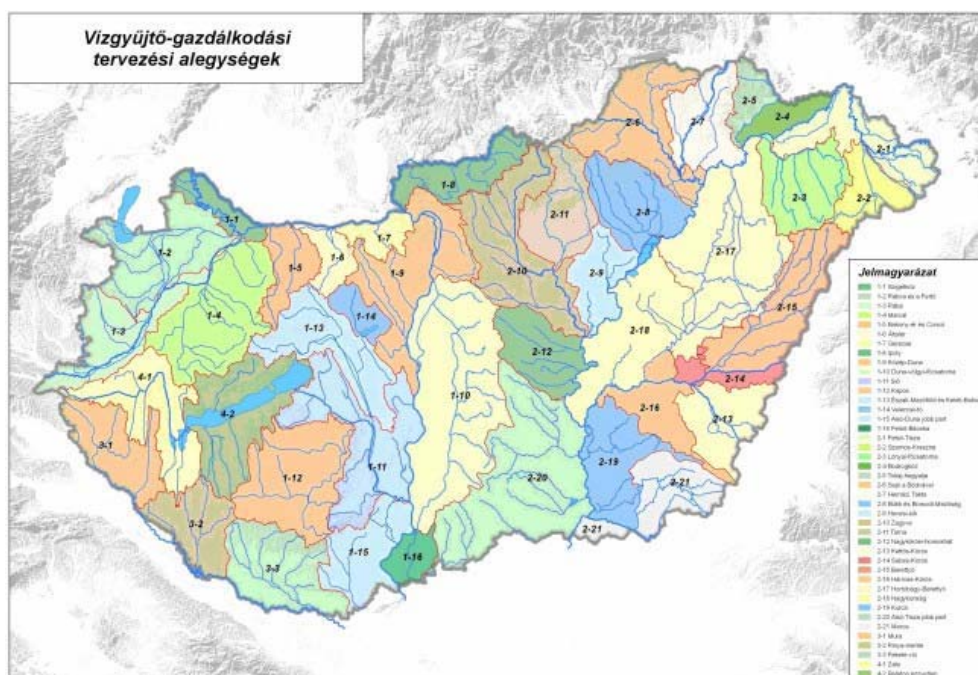
A folyók, patakok, tavak állapotának javítása érdekében a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium irányításával, más minisztériumokkal együttműködve 2009 végére el kellett készíteni az egész országra kiterjedő vízgyűjtő-gazdálkodási tervet.

A tervezés hazánkban több szinten valósul meg:

- országos szinten (ennek eredményeképpen lesz 1 db országos terv),
- négy részvízgyűjtő - Duna, Tisza, Dráva, Balaton - szintjén (ez 4 db részvízgyűjtő terv elkészítését jelenti),
- 42 tervezési alegység szintjén (összesen 42 db alegység terv készült az országban).

A VKI gyökeres szemléletváltást jelent a vízgazdálkodás területén. Számos műszaki jellegű, jogi, gazdasági, intézményi, szervezeti intézkedés végrehajtását igényli. A vízgyűjtő-gazdálkodási terv (továbbiakban VGT) elsősorban azoknak a szabályozásoknak és programoknak az összefoglalása, amelyek biztosítják a környezeti célkitűzések elérését. A VGT sajátos terv, amely a környezeti célkitűzések és a társadalmi-gazdasági igények összehangolása mellett tartalmazza a műszaki és gazdasági, társadalmi megvalósíthatóság (költségek, finanszírozhatóság, társadalmi támogatottság stb.) elemzését is, de nem jelenti a beavatkozások terveinek részletes kimunkálását.

45. sz. ábra: Vízyűjtő-gazdálkodási tervezési alegységek

Forrás: www.vizeink.hu

A VGT szoros kapcsolatban van a *terület- és településfejlesztési*, illetve egyéb ágazati tervekkel: a vizek állapotának javítását szolgáló célkitűzések elérése érdekében olyan intézkedéseket javasol, amelyek szorosan kapcsolódnak a településekhez, a földhasználathoz, az ipari tevékenységhez, a turizmushoz. A VGT a vízgazdálkodás témakörébe tartozó feladatokat lát el (vízminőségvédelem, a vizek állapotának értékelése, vízhasználatok szabályozása), más tekintetben viszont követelményeket támaszt számos vízgazdálkodási tevékenységgel szemben (pld. árvízvédelem, vízkárelhárítás, öntözés, hajózás, vízi energia-hasznosítás, vízi infrastruktúrák építése és működtetése stb.). Célja az optimális intézkedési változatok átfogó (műszaki, szabályozási és gazdasági-társadalmi szempontú) ismertetése, amely meghatározza az intézményi feladatokat, és amely alapján tovább folytathatók, illetve elindíthatók a megvalósítást szolgáló programok. A részletes kidolgozás illetve tervezés ezek keretében folyik majd (az intézkedések első csomagjának 2012-ig kell működésbe lépnie).

(A vizsgálati összefoglaló vízgazdálkodással kapcsolatos munkarészei az érintett tervezési alegységek vízyűjtő-gazdálkodási terveihez kapcsolódó anyagok és a megye területrendezési tervéhez adatszolgáltatásként kapott információk alapján készültek.)

12. 1. Felszíni vízkészletek

Nógrád megye területét 3 tervezési alegység fedi le, illetve érinti: az Ipoly (1-8), a Zagyva (2-10), és kis mértékben a Közép-Duna (1-9) alegység. Az Ipoly a Duna, a Zagyva pedig a Tisza részvízyűjtőhöz tartozik. A Duna és a Tisza közötti vízválasztó csomópont egyrészt a Naszály keleti végénél, az éles irányváltással északnak, az Ipoly felé forduló Lókos-patak és a Zagyvába igyekvő Galga forrásvidéke között, másrészt a Nógrád-Gömöri bazaltvidéken az Ipoly és a Zagyva, Tarna, Rima vízrendszere között található.

Az *Ipoly* a Duna hazai területen betorkolló legnagyobb bal parti mellékveze. Hosszúsága eredetileg 257 km volt, ami az elvégzett szabályozások eredményeképpen 215 km-re rövidült. A folyó vízyűjtőterülete 5108 km², amelyből hazánk területére 1430 km² esik. Az Ipoly közel 100 km hosszúságú szakaszon képez államhatárt Magyarország és Szlovákia között.

Az Ipoly heves és szélsőséges vízjárású, és egyben a legkisebb vízfolyás, amely Magyarországon még folyónak minősíthető, mivel vízhozama még elegendő ahhoz, hogy szabályozott medrét egyensúlyban tartsa. Mellékvízfolyásai még nagyobb szélsőségeket mutatnak, hosszantartó szárazság idején ki is száradhatnak.

Az Ipolynak két árvize van. Az egyik a hóolvadás utáni tavaszi (március), amely egybeesik a Duna árvizével, és a nyári esőzések hatására kialakuló kora nyári, a Duna nyári árvize után. Kisvize augusztus-szeptember

hónapokra esik. Balassagyarmatnál kisvíze 0,47 m³/s, nagyvíze 286 m³/s, a torkolatnál ugyanezen értékek 1,7 m³/s, illetve 400 m³/s.

Az Ipoly végig teraszos völgyben folyik. Esése jelentős, Balassagyarmattól a torkolatig tartó alsó szakaszán is még 32 cm/km. A völgyfenék anyaga agyagos homok, hordalékszállítása csekély. A vízmennyiségi szempontból jelentősebb mellékvizek hazánk területén kívül érkeznek a folyóba. A mellékvizek esése az Ipolynak öttízszere is lehet. Nagyobb hazai mellékvizei: a Dobroda-, Ménes-, Szentlélek-, Lókos-, Derék-patakok, illetve a Fekete-víz.

A patakok mellett bevédett ártér – kivéve az Ipolyba torkolló vízfolyások torkolati szakaszait – nincs, így amennyiben a meder vízzárlító képességénél nagyobb valószínűségű árhullámok alakulnak ki, az árterek elöntésre kerülnek. Az Ipoly viszonylag tiszta vizű vízfolyás, de vízének minősége nemcsak hazai hatásoktól függ, mivel a vízgyűjtő jelentős része Szlovákiához tartozik.

A Zagyva elsősorban Magyarország legmagasabbra emelkedő hegyvidékének, a Mátrának a vizeit vezeti le. Teljes hossza 122,68 km, vízgyűjtő területe a tiszai torkolatánál 55 612,7 km², amiből 1954,5 km² önálló tervezési alegység a Tarna folyó. A legfelső hegyvidéki szakaszon az esés 16,7 m/km, a dombvidéken 1,7 m/km, Hatvan és Jászberény között 64 cm/km-re csökken és végül az alsó szakaszon 12 cm/km.

A Zagyva Hatvan feletti szakasza a Közép-Duna-völgyi, alsó szakasza a Közép-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatósághoz tartozik. A Zagyva teljes egészében hazai vízfolyás, vízgyűjtőjének alig egy ezredrésze fekszik külföldön. A Medves hegycsoportban ered, Zagyvaróna határában. Szűk völgyben folyik dél felé Homokterenyéig, ahol beleömlik baloldaltól, a hegyvidéki területéről érkező Bárna-patak. Majd a Zagyva, a Mátra, és az attól északra elhelyezkedő Karancsalja dombvidéke közötti szélesebb völgyben halad nyugat felé, Kisterenyéig. Kisterenye és Pásztó között a völgy összesűkül, itt délnyugat felé fordul, Pásztótól Hatvanig pedig dél felé folyik. Egyre szélesedő völgyét kelet felől a Mátra, nyugatról a Cserhát alacsonyodó dombjai szegélyezik. Jobbágytól lefelé a Zagyvát részlegesen kiépített árvédelmi töltések kísérik. A Pásztó feletti rész gyors lefolyású terület, míg a Pásztó-Hatvan közötti szakasz vízgyűjtőterületének lefolyási viszonyai átlagosak. A vízjárás viszonyok szélsőségesek, melynek oka a vízgyűjtőterület szélsőséges csapadéeloszlása. Kisvíze 0,01 m³/s, nagyvíze Pásztónál 119 m³/s, Jászteleknél 198 m³/s. Az átlagos csapadéérték 550-600 mm/év, mely nedves esztendőben a 800-850 mm/évet is eléri, száraz évben pedig csak 325-375 mm/év. Bár vízgyűjtőterülete nagy, a csapadék viszonylag kevés, a párolgás jelentős.

Az árhullám gyorsan levonul, mert a hegyvidéki szakaszon nagy a vízfolyások esése, viszont közepes és kisvizek mennyisége jelentéktelen. Vízjárása heves. Kora tavaszi, főleg márciusi árvizeit a kis vagy közepes csapadékkal egyidejű hóolvasás okozza. A nyári és őszi gyakori nagy zivatarok csak a gyors lefolyású mellékágakon okoznak elöntést. A Zagyva völgye szimmetrikus és tál alakú, néhány helyen (Szurdokpüspöki, Tar környékén) összesűkülő. Vízjátéka igen nagy, néhány szelvényben meghaladja az 5 m-t is. A mellékvízfolyásokon (pl. Tarján-patak, Kövicses-patak) a meredek lejtő és a vízzáró rétegek miatt főleg a nyári záporok okoznak árvizet. Az igen kis vízgyűjtőterületű patakok – főleg a forrásokban szegény vidékeken – gyakran kiszáradnak. Az árvizes időt leszámítva a vízfolyások vízzárlása csekély.

A hidromorfológiai kockázatot növelő völgyzárógátas tározók miatt a vízfolyások hosszirányú átjárhatósága nem megoldott. A Zagyva mentén található töltések miatt a keresztirányú átjárhatóság sem jön létre. Hidromorfológiai kockázatot jelenthet minden olyan tározó, amely a vizek lefolyási viszonyait megváltoztatja. Elsősorban a völgyzárógátas tározók érdemelnek nagyobb figyelmet, mivel adott esetben a víz továbbfolyását teljes egészében megakadályozzák, ily módon különösen a vízi élővilág életlehetőségeit csökkentik. Salgótarjánban az infrastruktúra fejlesztése következtében kialakult helyhiány pótlását sokszor a még meglévő vízfolyások terhére kívánják megvalósítani. Zárt szelvénybe került és új nyomvonal mentén halad a Szánápusztai-patak torkolati szakasza, valamint a Tarján-patak 200 m hosszú szakasza. Korábban került zárt szelvénybe a Salgó-patak 2303. számú úttal párhuzamos szakasza. A folyamat rövidesen oda vezet, hogy a település vízfolyásai fokozatosan eltűnnek.

A Hajta-patak az év nagy részében igen alacsony vízhozammal rendelkezik, így a környező vizes élőhelyek vízellátottsága nem kielégítő. A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság vagyonkezelésében lévő nádasok, tavak állnak szárazon az év legnagyobb részében. Ez napjainkra néhány korábban gyakorinak mondható, ma már védelem, illetve fokozott védelem alatt álló fajt sodort a kipusztulás szélére (pl.: lápi póc). A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság élőhelyfejlesztést kíván végrehajtani, amely során a Hajta-patakon több vízviszattartó műtárgy készülne, amelyek segítségével a vízkormányzást meg lehetne oldani, így a jelenleg „átfolyó” víz egy részét a potenciális értékkel rendelkező élőhelyekre tudnánk vezetni. További problémát vet fel a közeli Famosi-tározó vízkészlet lekötése, illetve a nádgazdálkodási igények összeegyeztetése a természetvédelem igényeivel.

12. 2. Felszín alatti vízkészletek

A megye két legfontosabb *felszín alatti* vízkészlete a talajvíz és a rétegvíz. A *rétegvíz* jellemzően homokkő anyagú, oligocén korú rétegek tárolják. A hasznosítható *talajvíz* döntően a megye vízfolyásai mentén képződött kavicssteraszokból származik. Az előbbieket mellett meg kell említeni a különböző, miocén korú andezit és bazalt hasadékvizekből és az oligocén korú homokkő rétegekből eredő források szerepét is.

Nógrád megye felszínalatti, mélységi vízkészleteinek szerény volta miatt azonban a vízellátása elsősorban tisztított felszíni vízre, ill. a felszínközeli vízkészletre alapozódik. Erre bázisul az Ipoly, Zagyva, Galga, Kövicses-patakok betározott, ill. partiszűrős vízkészlete, valamint a talajvíz szolgál. A nyugati térségben átvezetésre került a Pest megyei Duna-szakaszon kitermelt partiszűrős víz is, amely kiszolgálási körzetében jelentős vízpótlásként szolgál.

E vízkészletek mindegyikének közös jellemzője a szennyeződés-érzékenység. A termelt nyersvíz jelentős része vízkezelést igényel. A nagyobb vízkivételi művek mentén víztisztítók üzemelnek: Mihálygerge, Dejtár, Hasznos, Bátortereny.

Az egyedi kutas, rétegvíz hasznosító víznyerő helyeknél is jelentkezik vízkezelési igény, a mélységi rétegvizekben a vas és a mangán jelenlétével kell számolni (Kálló, Palotáshalom, Erdőtarcsa, Erdőkürt, Bárna, Mátraszele).

A megye területén 20 db *sérülékeny vízbázis* található (ebből 5 db tartalék-vízbázis).

Az üzemelő sérülékeny vízbázisok biztonságba helyezésére irányuló vízbázisvédelmi központi beruházási programok országos szinten készülnek, amelyek tartalmazzák, ill. tartalmazni fogják a hidrogeológiai védőidomok konkrét meghatározását, a védőidom határozathozatalra és telekkönyvi bejegyzésre alkalmas dokumentációjának összeállítását.

A sérülékeny vízbázisok védőövezetein a területhasználatok során és a tervezett beruházásoknál korlátozásokra kell számítani. A védőterületeken a 123/1997. (VII.18.) kormányrendelet előírásai érvényesek, a felszíni és felszín alatti vízbázisok belső és külső védőövezetére, a felszín alatti vízbázisoknál az előzőeken kívül a hidrogeológiai „A” és „B” védőövezetekre sorolja fel a rendelet a korlátozásokat.

Országos viszonylatban is jelentős a sóshartyáni jódtartalmú minősített gyógyvíz, amelyet palackozással gyógyászati célra hasznosítanak (Jódaqua Gyógyvíz Kft). Pásztón a termálvízre termálfürdő települt.

12. 3. Vízrendezés

A megye két jelentősebb vízfolyása közül az Ipoly folyó szabályozásának kérdése már a XIX. század derekán felvetődött. A tényleges szabályozási munkák az 1970-es évektől gyakorlatilag az ezredfordulóig tartottak. Ennek keretein belül, első lépésként, a folyó középvízi medrének korrekcióját végezték el, a kanyarulatok átmetszésével növelték meg a vízszállító képességet, illetve a vízsebességet. A folyó középvízi medrének vízszállító képességét az évenkénti előfordulási vízhozamokra méretezték, míg az árvízvédelmi töltéseknél a százévenkénti előfordulási valószínűségi árvízszintekre, illetve hozamokra történt a méretezés. A töltéskorona szintje belterületen ehhez képest 1 m-el, míg külterületen 0,5 m-el van kiemelve. A szabályozások második lépésében mederduzzasztók /8db/ létesültek a folyó határszakaszán, illetve a szlovák nemzeti szakaszon, amelyek a kisvízi időszaknak a környező területek kedvezőtlen talajvízviszonyait hivatottak ellensúlyozni. E mellett a folyó melletti mezőgazdasági területek öntözése is biztosíthatóvá vált. Az Ipoly eddig elvégzett szabályozását mindkét fél (magyar, szlovák) befejezettnek tekinti, újabb beavatkozásokat nem tartanak indokoltnak.

A vízgazdálkodási beavatkozások közé sorolhatók az éves fenntartási munkák, amelyekre egyre kevesebb fedezet áll a kezelők (pl. KÖVIZIG, társulatok) rendelkezésére. A medrek feliszapolódása, benőtsége miatt a medrek vízszállítása a kiépítési vízhozamukhoz képes folyamatosan csökken.

A vízfolyások – beleértve az Ipoly folyót is – kereszt- és hosszirányú átjárhatóságának biztosítása nem, vagy csak részben megoldott. Az átjárhatóságot gátolják a bukók, mederduzzasztók és völgyzárógátas tározók.

Az Ipolyon az árvízvédelmi célzatú szabályozást követően – elsősorban a szomszédos állam beruházásában – duzzasztóművek és belvízátemelő szivattyútelepek létesültek. A Nógrád megyei határszakaszon Ipolyvece, Dejtár és Rárópuszta térségében 3 duzzasztómű létesült. Ezek közül csak a rárópusztai van magyar tulajdonban, illetve üzemeltetésben. A két határszakasz közötti szlovák nemzeti szakaszon további három duzzasztómű létesült, Szete (Kubáňovo), Ipolyvisk (Vyškovce), illetve Ipolyság (Šahy) térségében. Elviekben problémát okoznak a mederduzzasztások, mert akadályozzák a hal fauna természetes mozgását, legalábbis a duzzasztási időszakban, ami gyakorlatilag egybeesik a vegetációs időszakkal. Az Ipoly folyó Pest megyei határszakaszán üzemelő két duzzasztóműhöz – Interreg III/A. keretein belül – elnyert uniós támogatásból 2006-

2008. között hallépcsők épültek. A próbaüzem tanúsága szerint igen sikeresen. A szlovák nemzeti szakaszon épített három duzzasztóműnél „ab ovo” létesültek hallépcsők. A folyó Nógrád megyei határszakaszán lévő két szlovák tulajdonban lévő duzzasztóműhöz ugyancsak szükséges hallépcsők építése. A magyar tulajdonban lévő Rárópusztai duzzasztómű régóta nem üzemel, a vízkivétel miatt nem is szükséges a duzzasztás. Így ide hallépcső építése nem szükséges.

Az Ipoly vízminőségét jelentősen befolyásolja a szlovák tározók fenékleürítőinek megnyitása. További hidromorfológiai kockázatot jelenthet minden tározó, mely a vizek lefolyási viszonyait megváltoztatja. Ezek közül elsősorban a völgyzárógátas tározók érdemelnek nagyobb figyelmet, mivel adott esetben a víz továbbfolyását teljes egészében megakadályozzák, ily módon különösen a vízi élővilág életlehetőségeit csökkentik. Ugyanakkor árvízcsökkentő hatásuk révén – megfelelő kialakítás és karbantartás esetén – a vízfolyás alsó szakaszainak árvízi biztonságát növelik.

Az Ipoly feszített vízgazdálkodási helyzetben van. Az Ipolyból és mellékvezeiből történő többlet vízkivétel további jelentős potenciális problémaforrást okoz. A vízgyűjtőn nagy számban jelenlévő tározók vízvisszatartása jelentős, a környező talajvízszintet megemelik, emellett a tározók alatti szakaszokon vízhiányos állapotot okoznak. Az azonos vízfolyáson lévő tározók egymásra hatása nem tisztázott, továbbá koordinálatlan üzemeltetésük az alsóbb tározók vízhiányát okozhatja.

Ide kapcsolható az élőhelyek revitalizációjának kérdése. Ezek között kiemelt feladat az Ipolyszögi égerláp természetvédelmi kezelése, vízpótlása. A terület az Ipoly folyó medersüllyedésének köszönhetően kezd kiszáradni. Az égerláp tápláló vízfolyáson több tározó is van, ami a párologtatás következtében kedvezőtlenül befolyásolja az égerláp vízháztartását. Az égerláp vízpótlásának megoldásai ismertek, megoldást jelenthet a létrejött medermélyülési folyamat megszüntetése. 2009 májusában fenékküszöb építését kezdték el a térségben, amely a további medermélyülési folyamatot megszünteti és mintegy méter nagyságrendű vízszintemelkedést hoz létre a folyóban. Ennek eredményeként a nagyvizes időszakban a folyó vízszintje lehetővé teszi az égerláp vízzel történő elárasztását.

Rendkívül fontos feladat a szabályozások, vagy a természetes úton lefűződött ágak, holtágak revitalizációja, azok visszakötése a főmederbe.

A Zagyva Salgótarján Zagyvaróna településrészének területén ered a Medves hegységben. Jobbágytól épült a folyó mindkét partján fővédvonal. A jobbágyi közúti híd felett a folyó átminősül, és mint kisvízfolyás került besorolásra a 125+000-180+300 km szelvények között. A kisvízfolyás vízgyűjtőterülete 617 km². A vízfolyás kizárólagos állami tulajdonban és a KDV-KÖVIZIG kezelésében van a 125+000-168+880 km szelvényig (a Mizserfai-tározóig), állami tulajdonú és a Zagyvamenti Vízgazdálkodási Társulat kezelésében van a 168+880-180+300 km szelvények között, felette Salgótarján önkormányzat tulajdonában van.

A vízfolyás alaprendezése szakaszosan történt 1970-80 évek között, ugyanis a Maconkai-, Mátraverebélyi-, és a Tarján-pataki tározók megépítése miatt lehetővé vált a nagyvizek szabályozása, így azon vízfolyás szakaszokon, amelyek a tározók által befolyásolt NQ_{10%}-os nagyvizeket vezetni tudták csak medertisztítási munkákat végeztek (125+000-152+725 km szelvények között), itt a jelenlegi meder természetes állapotban van, jókarbahelyezése, a meder tisztítása szükséges. A Maconkai-tározó feletti szakaszon 1979-80-ban a Bárna-patak betorkollásáig a meder kiépült a mértékadó NQ_{10%}-os nagyvizek szállítására, Ezen a szakaszon 2002-ben a levonuló árvíz jelentős károkat okozott a mederben. Helyi vízkár volt Bátonyterenye, Nemti, Homokterenye településeken is. A vízfolyás menti települések jelentős része a patak nyílt ártérében fekszik. A belterületi vízrendezésekhez a Maconkai-tározó feletti Zagyva- patak felújítása szükséges.

Jelen állapotban a minimális fenntartási költségek miatt a meder vízszállító képessége rohamosan csökken, szükséges a vízfolyás felújítása.

Kisvízfolyások rendezése

A megyében található részvízgyűjtők hegy- és dombvidéki jellegéből adódóan a vízfolyások vízjárása szélsőséges, így száraz időben viszonylag csekély vízkészlettel rendelkeznek, csapadékos időben pedig adott esetben rendkívül heves lefolyás jellemzi őket. A hidromorfológiai kockázatot növelő völgyzárógátas tározók célja e szélsőségek mérséklése. A térségben számos kisebb-nagyobb kapacitású tározó készült, a tározók száraz időre tározzák a csapadékos időszakokban lefolyó vizeket, nagycsapadék idején pedig a nagyvizek egy részének tározásával csökkentik az alvízi meder terhelését, az árvíz mértékét. Terény-Kiskérpusztai tározó: völgyzárógátas tározó, amely árvízi, illetve horgászati hasznosítási céllal létesült. A tározó a korábbi víziszármazás-tartás következtében jelentős mennyiségű iszapot tartalmaz, amely leürítése csak megfelelő hígítóvíz mellett lehetséges, ugyanakkor a tározó rossz állapota miatt a tározót le kell üríteni. Komra-völgyi tározó: mesterségesen feltöltött (elsősorban az Ipoly vízkészletéből) ivóvíz igények kielégítését szolgáló víztározó, és mint ilyen, fokozott vízminőség védelem alatt áll.

Nógrád megye domborzati adottságaiból kifolyólag kisvízfolyásokban gazdag terület, amelyek kezelése kiemelt vízrendezési feladat. A patakok rendezésére, a meder felújítására főleg azért van szükség, mert nagy csapadék

után a lejtők laza szerkezetű talajai miatt a hordalék mennyisége jelentékeny és a nagyvizek káros mederelfajulásokat okoznak. Szükséges a vízgyűjtők rendezése, a lejtők, vízmosások megkötése (erdősítés, rétegvonal menti művelés, hordalékfogók létesítése stb. révén). Ezek azonban ezidáig inkább szlovák területen valósultak meg.

A mellékvízfolyások árvíz elleni védelmére töltések építését csak az Ipoly visszaduzzasztásának határszelvényéig tervezték.

Jellemző, hogy az év nagy részében a vízzsállításuk minimális, azonban nyári nagyintenzitású csapadékból, illetve gyors hóolvadásból és ehhez társuló csapadékból pár óra alatt vízhozamuk ugrásszerűen megnő, árhullám alakul ki, és vonul végig a patakon, esetleg a mederből kilépve a völgyfenéken. Az árhullámok levonulási ideje pár óra, 1-2 nap. A vízkárvészély kialakulásában a természeti tényezők befolyásolása nem lehetséges, azonban a vízfolyások mentén helyes emberi beavatkozással a vízkárvészély nagyságát, gyakoriságát csökkenteni lehet.

A vízfolyások menti területek egyre nagyobb védelmet igényeltek a patakok árvizei ellen, ennek érdekében indultak meg a befogadó vízfolyások alaprendezései. A cél a völgyfenéki területek lecsapolása, a mértékadó nagyvizek kiöntésmentes elvezetése volt. A medrek kialakítását külterületen NQ_{10%}-os, belterületen NQ_{2%}-os mértékadó nagyvíz hozam kiöntésmentes elvezetésére méretezték, illetve építették ki a rendezés során. Jelentős mederrendezések az 1970-es években indultak, és az 1980-as évek közepéig tartottak. A VIZIG kezeléssel művek alaprendezése mintegy 70 %-ban megvalósult.

A 70-es évek mederrendezései óta eltelt 25-30 év alatt a 10-15 évenként szükséges mederfelújítások általában elmaradtak, az éves karbantartási munkákra egyre kevesebb fedezet állt a VIZIG rendelkezésére. A medrek feliszapolódása, benőtsége miatt a medrek vízzsállítását a kiépítési vízhozamukhoz képes folyamatosan csökken. A vízfolyások feliszapolódását meggyorsította, hogy a mederrendezéseket nem követte a vízgyűjtő komplex rendezése. Sok helyen volt erdőirtás, amit nem követett új erdőtelepítés, a 12 % feletti lejtőket mezőgazdasági művelésbe vonták, nem megfelelő művelést (lejtőirányú) folytatnak, ezért a lejtők fedetlen laza szerkezetű talajait az intenzív csapadék lemossa, a hordalék a völgyfenéken, a vízfolyások medrében lerakódik, a meder vízzsállító szelvénye ezért folyamatosan csökken. A vízfolyások állagát, a vízminőséget, a feliszapolódást kedvezőtlenül befolyásolják a vízfolyásokba bevezetett nem kellően tisztított, vagy tisztítatlan ipari, mezőgazdasági és kommunális szennyvizek. Kisvízi időszakban – kellő hígítás hiányában – nagy a szennyvízből eredő lerakódás a medrekben. A lerakódott szennyvíziszap nemcsak csökkenti a meder vízzsállítását, rontja a vízminőségét, hanem jelentősen megnöveli a vízfolyás jövőbeni rendezési költségeit is, mivel az eltávolítandó iszap a helyszínen nem teríthető el, el kell szállítani, mert sokszor veszélyes hulladéknak minősül.

12. 4. Víziközmű-ellátás

A vízellátás és szennyvízkezelés vizsgálata során fontos szempont a lakásállomány változásának elemzése. 2005-ben – a jelenleg érvényben lévő megyei területrendezési terv elfogadásának évében – 88 042 db lakás volt a megyében, ez a szám 2008. év végére 89 964 db-ra növekedett, a növekedés mértéke 1922 db.

22. sz. táblázat: Lakásállomány változása Nógrád megyében

Megnevezés	1996–2000.	2001–2005.	2006	2007	2008
	évek átlaga				
Lakásállomány az év végén	85 675	88 042	89 519	89 742	89 964

Forrás: KSH

Nógrád megyében minden település rendelkezik *közüemi vízellátással*. A 89 964 lakásból 80 134 (89 %) csatlakozik a közüemi vízellátáshoz, ez a csatlakozási arány azonban alacsonyabb az országos átlagnál (94,9 %). A lakásépítéssel párhuzamosan folyamatosan növekszik az ivóvíz hálózatra csatlakozott lakások aránya is. A lakosság átlagos vízfogyasztása azonban az elmúlt években folyamatosan csökkent. Ez nagyrészt az ivóvíz árának emelkedésével magyarázható, mivel az egyre drágább vizet, egyre kevesebben használják öntözésre. A vezetékes víz helyett inkább az ásott vagy fűrt kutak vizét használják ilyen célra. A lakosságnak szolgáltatott vízmennyiség 2008-ban 4709 ezer m³ volt.

Az ivóvízellátás részben helyi vízműutakkal, részben kistérségi vízművekkel, sok esetben regionális vízbázisokból történik a településeket összekötő kistérségi és regionális gerinchálózatokon keresztül. A megye vízellátását uralkodóan a térségi vízellátó-elosztó rendszerek biztosítják. Vízbázisuk a távlati igények kielégítésére is alkalmas, a víz továbbítására és a tározásra szolgáló főműveik a beállt, elosztóhálózatok menti alacsony vízfogyasztásokhoz képest túlméretezettek.

23. sz. táblázat: Közüemi vízellátás Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Közüemi vízellátással rendelkező település	128	129	129	131	131
Főnyomó és elosztó vízcsőhálózat, km	2 108,0	2 203,4	2 205,2	2 209,7	2 217,0
Közüemi vízcsőhálózatba bekapcsolt lakás	78 388	78 485	79 108	79 987	80 134
Szolgáltatott víz, ezer m ³	8 017	6 194	6 453	6 253	6 012
Ebből: a lakosságnak	5 160	4 400	5 058	4 643	4 709

Forrás: KSH

A legnagyobb művek köré szerveződtek a szolgáltató cégek, amelyek maguk is térségi szervezetek: Észak-magyarországi Regionális Vízművek Zrt. (ÉRV), Nyugat-Nógrád Vízmű Kft., Észak-Nógrád Vízmű Kft., Dél-Nógrád Vízmű Kft., Bátorfyerenye és Környéke Víz-és Csatornamű Kft., Salgótarján és Környéke Vízmű Kft.

Az Ipoly érintett vízgyűjtőterületén felszíni vízkivétel a Komra-völgyi tározón és a Terény-Kisképusztai tározón keresztül történik. Az Ipolyból kivett víz, a Komra-völgyi tározón keresztül Észak-magyarországi Regionális Vízművek Zrt. működési területén található települések ivóvízellátását szolgálja. Az így felhasznált víz befogadója a Tarján-patak, mely a Zagyva vízgyűjtőjére esik.

A vízellátás-fejlesztési feladatokban ma már nem a bekötések számának növelése a legfontosabb, hanem a minőség biztosításának igénye. A távlati igények kielégítése a megye területén található vízbázisokból lehetséges, azonban további vízminőségjavító intézkedésekre van szükség a határértékeket meghaladó vízbázisoknál.

A lakosság átlagos vízfogyasztása egy főre nézve 2008-ban 62 l/nap körül alakult a megyében. Ebből a mennyiségből átlagosan 45-50 l/nap szennyezett víz keletkezik. A használt víz a környezet egyik legjelentősebb, leggyorsabban terjedő szennyezőforrása lehet, amennyiben az nem kerül megfelelő módon összegyűjtésre és kezelésre. A megyében található vízbázisok védelme érdekében a szennyvizek elhelyezését meg kell előznie a megfelelő többfokozatú tisztításnak, ezért a szennyvízkezelés kérdése kiemelt fontosságú a térségben. A szennyvíztisztítás helyzete, kapacitása a folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően fokozatosan javult az elmúlt években.

24. sz. táblázat: Vízellátás-csatornázás Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Vízellátás					
Közüemi vízcsőhálózatba bekapcsolt lakás	78 388	78 485	79 108	79 987	80 134
Közücsatornázás					
Szennyvízcsatorna-hálózattal rendelkező település	21	78	86	92	96
Szennyvízcsatorna-hálózat, km	372,6	1 079,8	1 160,0	1 193,9	1 223,8
Szennyvízcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakás	27 979	51 162	55 466	56 089	58 122

Forrás: KSH

2008-ban a megye 131 települése közül 96 rendelkezett szennyvízcsatorna-hálózattal. A 89 964 lakásból 58 122 (64,6 %) csatlakozott a szennyvízhálózatokhoz. Ez a csatlakozási arány alacsonyabb az országos (71,3 %) átlagnál.

25. sz. táblázat: Közüemi szennyvízkezelés Nógrád megyében [ezer m³]

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Tisztítottan elvezetett	..	4 656	5 580	5 378	5 384
Tisztítótelepre szállított	..	7	3	4	5
Tisztított szennyvíz összesen	5 666	4 663	5 583	5 382	5 389
Ebből:					
csak mechanikailag	–	–	–	–	–
biológiai is	5 578	2 335	2 294	1 888	1 432
III. tisztítási fokozattal is	88	2 327	3 290	3 494	3 957
Tisztítás nélkül elvezetett	17	501	–	–	–
Kezelt szennyvíz összesen	5 682	5 164	5 583	5 382	5 389
Ebből: háztartásoktól közcsatornán elvezetett	3079	3 801	4 138	3 388	3 595

Forrás: KSH

Általánosan elmondható, hogy az elmúlt tíz évben a településeken keletkező szennyvizek tápanyag tartalma jelentősen megnövekedett, amit a korábban, de többnyire még a közelmúltban létesített szennyvíztisztító telepek sem tudnak kellően eltávolítani.

A szennyvíztisztítókkal kapcsolatban elmondható, hogy kapacitásuk és tisztítási hatásfokuk nem mindig kielégítő (pl. foszfor eltávolítás, vagy a természetközeli technológiájú telepek működési problémái). Lökésszerű, nem kellően kezelt ipari szennyvizek és csapadékvíz terhelések hosszabb időre zavart okozhatnak a szennyvíztisztító telepek működésében, ezáltal megnövekedik a befogadók terhelése. A szennyvíziszap elhelyezésének kérdése nem megoldott. A szennyvíziszap elhelyezése jelenleg általában hulladéklerakón (szeméttelen) történik, amit a jelenlegi jogi szabályozás túrt és megszüntetendő státuszként kezel.

A nyers szennyvíz minőségét a megemelkedett vízdíjak és a mennyiségileg lecsökkent ipari szennyvízkibocsátás negatívan befolyásolták. Az ipari szennyvízkibocsátás a területen nem jelentős.

Az Ipoly vízgyűjtőterületén két nagyobb kapacitású szennyvíztisztító üzemel (Balassagyarmat 4.500 m³/nap, Szécsény 2.000 m³/nap), emellett még 4 db 1.000 m³/nap alatti és 8 db 500 m³/nap alatti kapacitású tisztítótelep található. A kisebb szennyvíztelepek, különösen a hűvösebb évszakokban, nem tudják az előírt határértékeket teljesíteni.

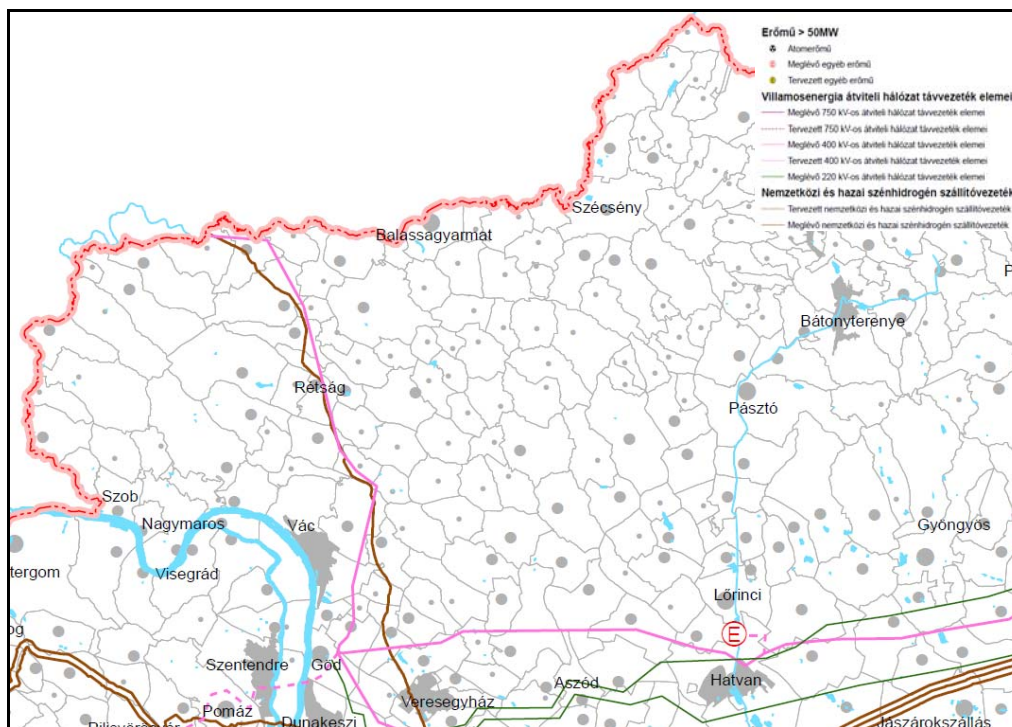
Az ún. természetközeli (tavas, nádgyökeres, élőgépes) szennyvíztisztítási program keretében létesített szennyvíztisztító telepeknek (Szügy, Tar, Nógrád, Nőtincs) – mivel ezek a technológiák nem kellően adoptáltak a magyarországi viszonyokra – nem megfelelő a tisztítási hatásfokuk. Hasonló a probléma a kisebb (300-500 m³/nap alatti) szennyvíztisztító telepeken, ahol főleg az őszi-téli alacsony hőmérséklet okozza a nem megfelelő tisztítási hatásfokot. A szügyi gyökermezős telep nem alkalmas a magas szerves anyag tartalmú szennyvíz kezelésére.

13. ENERGIAELLÁTÁS

13. 1. Energiatermelő és szállító infrastruktúra

Az országban meglévő *energiatermelő létesítmények* közül országos jelentőségű erőmű (<50 MW) Nógrád megye területén nem üzemel, és ugyanez vonatkozik jelenleg a kiserőművekre is (5 MW-nál nagyobb, de 50 MW-nál kisebb kapacitású).

46. sz. ábra: Nemzetközi és hazai jelentőségű energiaszállító vezetékek Nógrád megyét érintő elemei

Forrás: OTrT háttéranyaga, 2008

Folyamatban van azonban a megye területén két kiserőmű kategóriába tartozó létesítmény megvalósításának különböző fázisban lévő előkészítése.

- A Salgótarjánban épülő, 12,5 MW kapacitással tervezett biomassza-erőmű a városi távfűtés jelenlegi hőigényének 60 százalékát fedezi majd.
- A Mátraterenye külterületére tervezett, 20 százalékban biomasszával, nagyjából azonban nógrádi és borsodi szénnel működő 49,9 megawattos erőmű a tervek szerint 2013-ban készülne el és kapcsolódna az országos villamoshálózatra, amennyiben sikerül megszerezni a létesítéshez szükséges hatósági engedélyeket.

A villamosenergia szállító és ellátó vezetékek közül a megyében *átviteli hálózat távvezeték* 400 kV-os, valamint az átvitelt befolyásoló 120 kV-os elosztó hálózat vezetékei találhatók.

400 kV-os átviteli hálózat távvezeték elemei:

- Göd – országhatár – (Szlovákia)
- Göd – Sajószöged

Az átvitelt befolyásoló 120 kV-os elosztó hálózat elemei:

- Detk – Nagybátany I.
- Detk – Nagybátany II.
- Lőrinci – Nagybátany
- Lőrinci – Nógrádkövesd
- Nagybátany – Balassagyarmat
- Nagybátany – Borsodnádasd
- Nagybátany – Salgótarján ÉMÁSZ
- Nagybátany – SKÜ
- Nógrádkövesd – Balassagyarmat
- Nógrádkövesd – Rétság
- Salgótarján ÉMÁSZ – SKÜ
- Vác – Rétság

Villamos alállomások a rendszerben:

- Rétság 120/35/20 kV
- Nógrádkövesd 120/20 kV
- Balassagyarmat 120/20 kV
- Nagybátany 120/35/20 kV
- Salgótarján 120/20/10 kV
- Salgótarján Kohászati Üzem 120/10 kV
- Salgótarján Erőmű 120/10 kV

A főelosztó hálózati alállomásokból indulnak a települések ellátását szolgáló *középfeszültségű (20, 35 kV) gerinchálózatok*. A középfeszültségű gerinchálózat táplálja a településekben a fogyasztói transzformátorállomásokat, a transzformátorokból pedig kisfeszültségű hálózaton keresztül történik a fogyasztói igények kielégítése. A hálózatok egy része, a városokban többségében földkábeles hálózat épült, a községekben a szabadvezetékes rendszer a jellemzőbb.

A megye területén áthaladó, az országos alaphálózati rendszerhez tartozó *gázszállító vezetékek* nem találhatók, területét érinti viszont az OTRT-ben a nemzetközi és hazai szénhidrogén szállítóvezetékek közé sorolt (Szlovákia) – országhatár – Vecsés – Százhalombatta olajvezeték.

A megye *településeinek gázellátását* térségi jelentőségű 6-8 bar-os nagyközépnomású gázvezetékek biztosítják, melyek a bátonyterenyei, salgótarjáni, szécsényi, pástói, balassagyarmati, és a rétsági gázátadóktól indítva a földgázt a települési gázfogadókig és a nagyobb gázfogyasztók saját szabályozójáig szállítják. A településen belüli gázelosztás jellemzően középnomáson került megépítésre.

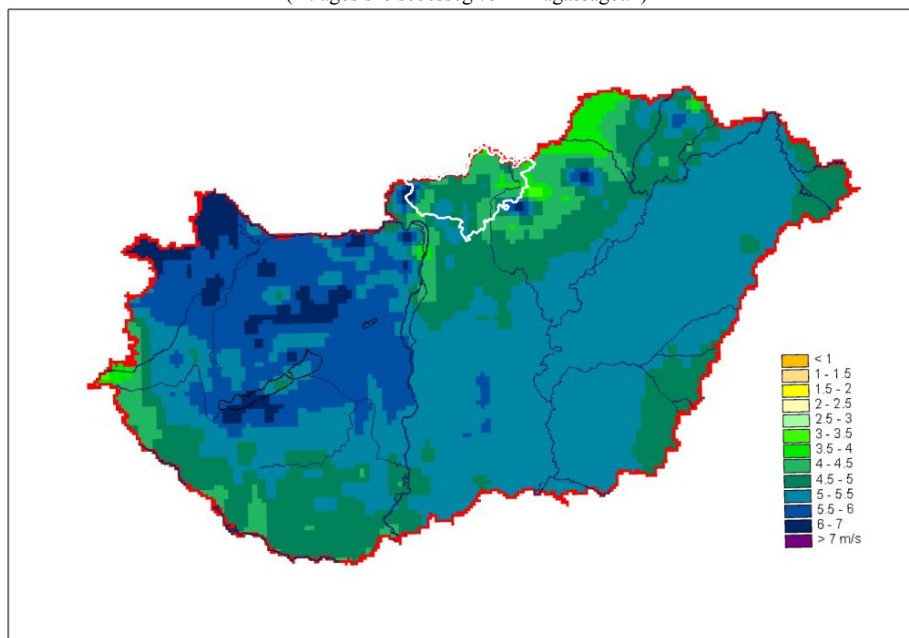
A *megújuló energiaforrások* alkalmazása kisebb fogyasztói kört érinthet, és elsősorban lokális alkalmazású. Részarányuk az éves energiafogyasztásban kisebb mértékű lesz, de mint a környezetet kevésbé terhelő megoldást, hasznosításukat szorgalmazni kell.

Alternatív energiaforrásokon belül a megyének kiemelendő potenciális adottsága a *biomassza*, annak primer hasznosítására a megye kiterjedt erdőterületei, az erdőgazdaságok, faipari feldolgozóüzemek hulladékai a

legalkalmasabbak. Fő felhasználási területe azonban környezetvédelmi szempontok alapján elsősorban nem a közvetlen villamosenergia termelés, hanem a fűtés.

Nógrád megyében a megújuló energiaforrások közül a *szélenergiának* országos összehasonlításban kisebb jelentősége lehet, miután területi adottságai alapján 75 m magasságban a szélsébség évi átlagos értéke: 4-5 m/s. Ez alól kivétel a Börzsönynek a megyét csak kisebb mértékben érintő térsége, ahol az érték 6-7 m/s is lehet (ennek kihasználását azon a területen azonban számos, a szél erőművek telepítését kizáró tényező is befolyásolhatja).

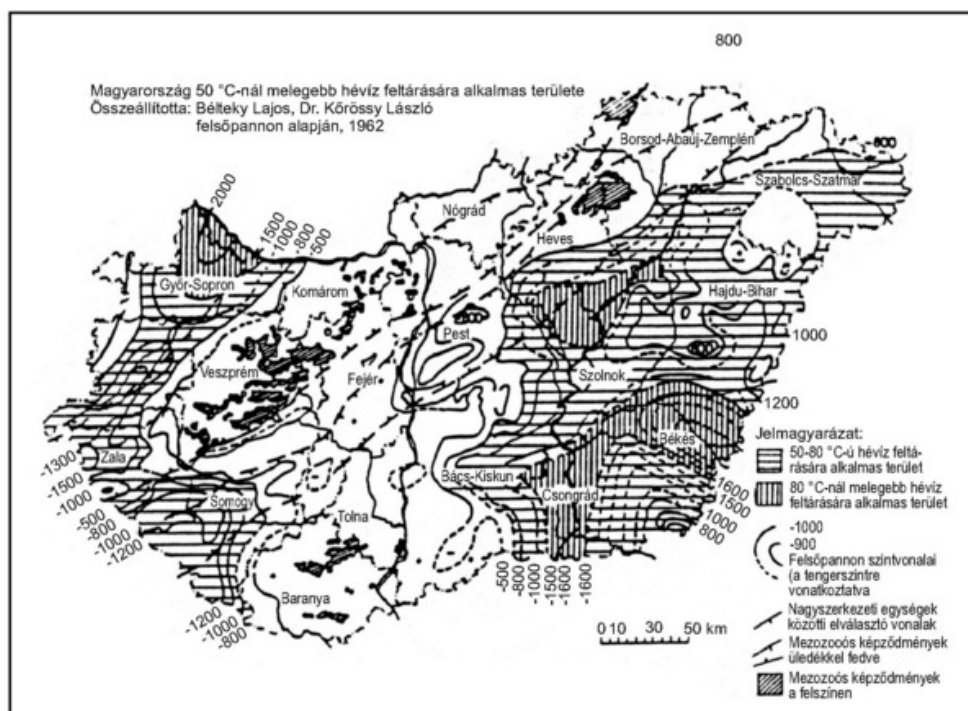
47. sz. ábra: Országos energetikai széltérkép
(Átlagos szélsébség 75 m magasságban)

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat

Nógrád megye *geotermikus adottságai* megújuló energiaforrásként nem vehetők számításba, mivel a térségben földtani okok miatt nem alakulhattak ki hévízkészletek.

48. sz. ábra: Magyarország hévíz feltárására alkalmas területei

Forrás: Bélyeky - Kőrössi, 1962

13. 2. Energia ellátottság

Nógrád megyében a villamosenergia szolgáltatást az összes településen az ÉMÁSZ Nyrt. biztosítja. Az ellátás teljes körű, mind a 131 település ellátott villamos energiával. A megye éves villamos energia felhasználásának a lakosság valamivel több, mint 1/3-át fogyasztja el.

Az egyes települések ellátása a fokozatosan átviteli szerepkörűvé vált 120 kV-os hálózati rendszerről vételezett villamosenergiával történik. A kiefeszültségű hálózat hossza 2007-ig folyamatosan nőtt, 2008-ban valamelyest csökkent. Az egy háztartási fogyasztóra jutó villamosenergia-felhasználás 2007-ig nagyjából stagnáló, 2008-ban viszont valamelyest növekvő volt.

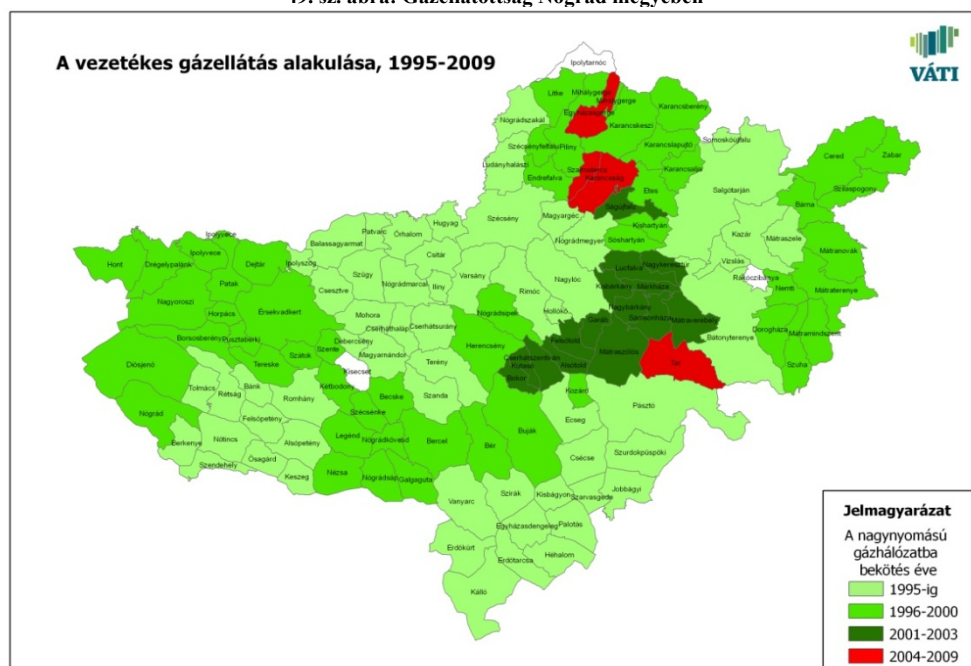
26. sz. táblázat: Villamosenergia-ellátás Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Kisfeszültségű hálózat, km	1 687,2	1 743,5	1 870,6	1 862,3	1 847,0
Áramfogyasztó	105 886	122 258	122 072	120 230	118 813
Ebből: háztartási fogyasztó	98 708	98 148	97 486	97 110	97 246
Szolgáltatott villamos energia, MWh	467 879	543 893	587 198	587 552	578 863
Ebből: háztartásnak	192 964	211 898	212 242	210 899	217 084
Egy háztartási fogyasztóra jutó villamosenergia-felhasználás, kWh	2 001	2 167	2 170	2 168	2 234

Forrás: KSH

A megye településeinek földgázzal való ellátottsága szinte teljeskörűnek mondható, a vezetékes gáz mindössze három településen (Ipolytarnóc, Kiseccset és Rákócziabánya) nem elérhető.

49. sz. ábra: Gázellátottság Nógrád megyében

Forrás: TelR

Ezek a települések a földgázrendszer kiépítése olyan beruházást igényel, amelynek megtérülési ideje igen hosszú lenne a kis fogyasztói sűrűség miatt, vagy a befektetés megtérülése egyáltalán nem várható. Ilyen beruházások költségeihez a gázszolgáltatók csak nagyon minimális részben vagy egyáltalán nem járulnak hozzá, így a beruházás csak a helyi fogyasztók és az önkormányzatok jelentős hozzájárulásával, állami pályázatok igénybe vételével valósulhat meg.

Nógrád megyében az összes értékesített vezetékes gáz mintegy 50%-át fogyasztották 2008-ban a háztartások. Az egy háztartásra jutó vezetékesgáz-fogyasztás – nyilvánvaló összefüggésben a növekvő árakkal – 2006 óta mintegy 20%-kal csökkent.

27. sz. táblázat: Vezetékes gázellátás Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Gázellátással rendelkező település	107	122	123	125	126
Teljes gázcsőhálózat, km	1 836,4	2 048,2	2 065,7	2 073,0	2 111,1
Gázfogyasztó	45 807	54 190	55 871	57 219	58 104
Ebből: háztartási fogyasztó	43 262	50 727	52 596	53 689	54 465
Értékesített gáz, ezer m ³	161 307	174 423	168 027	142 882	147 309
Ebből: háztartásnak	63 070	82 564	87 638	71 724	72 473
Egy háztartási fogyasztóra jutó vezeték-gáz-fogyasztás, m ³	1 490	1 645	1 696	1 350	1 340

Forrás: KSH

A kedvező területi adottságok ellenére a lakásbekötések terén sem túl jó a helyzet, a háztartási gázfogyasztók lakásállományon belüli aránya csak mintegy 60%-os, ami az országos átlagtól 15%-os lemaradást mutat.

A megyében *távfűtés és melegvíz-szolgáltatás* jelenleg egy településen – Salgótarjánban – biztosított, és összesen 3 800 lakást érint (korábbi statisztikák Balassagyarmaton is jeleztek ilyen ellátást, de a városban jelenleg már csak néhány épület lépcsőházának fűtése történik).

28. sz. táblázat: Távfűtés és melegvíz-szolgáltatás Nógrád megyében

Megnevezés	2000	2005	2006	2007	2008
Távfűtéssel és melegvíz-hálózattal rendelkező település	2	2	2	2	1
Távfűtésbe bekapcsolt lakás	4 750	4 302	4 302	4 302	3 800
Melegvíz-hálózatba bekapcsolt lakás	4 225	4 003	4 003	4 003	3 783

Forrás: KSH

A lakások mellett a távfűtés és melegvíz-szolgáltatás mintegy 700 közületi fogyasztót is érint. Ezen a területen változás várható, amennyiben egy modern technológiájú, környezetbarát biomassza erőmű épül Salgótarjánban. A 2012 végéig felépülő korszerű, gyakorlatilag füstmentes, a város zöld programjához illeszkedő bioerőmű a helyi adottságokra támaszkodó villamosenergia-termelés mellett hosszú távon biztosítja majd Salgótarján kedvező árú távhő-ellátását is.

A *nem vezetékes energiahordozók* használata még jelenleg is meghatározó részarányt foglal el Nógrád megye hőenergia ellátásában, a háztartásoknál mintegy 40%-ban használnak még nem vezetékes energiahordozókat.

14. KÖZLEKEDÉSI ELLÁTOTTSÁG

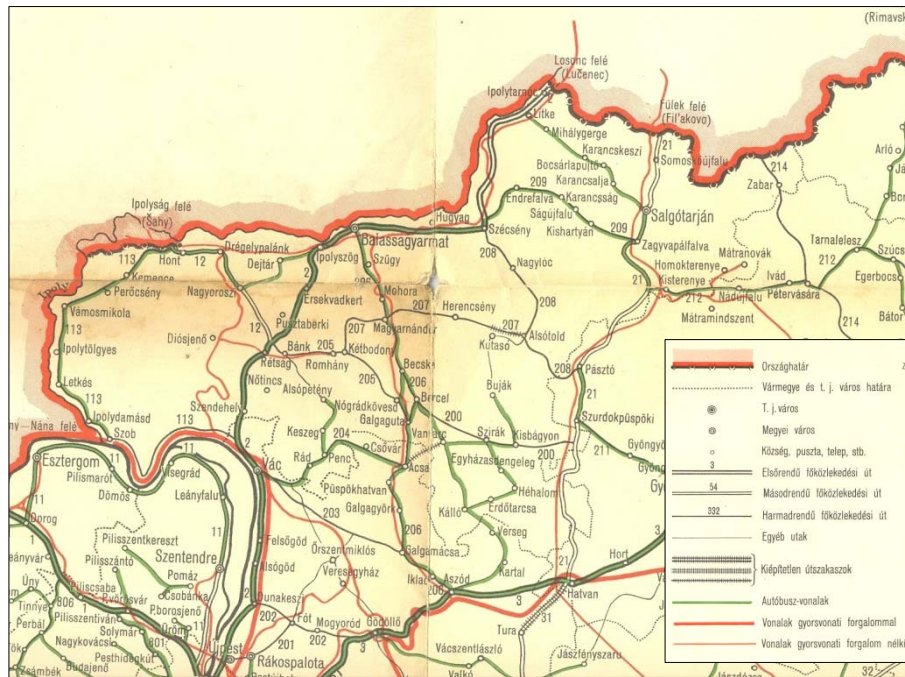
Nógrád megye közlekedési hálózatainak kialakulását a domborzat, a korábbi megyerendszer, és az azt követő országhatár menti fekvés határozta meg. A megye közepén a Cserhát, nyugati oldalán a Börzsöny, keleti részén a Mátra, egyéb területein több kisebb domb magasodik. A közúti és vasúti kapcsolatok a völgyekben alakultak ki, a megye fő közlekedési vonalai a Zagyva, Ipoly, Galga, Dobroda mentén haladnak, illetve a Börzsönyt a Cserháttól elválasztó völgyben haladnak.

14. 1. Közúti közlekedés

Közüthálózat

A korábbi vármegyerendszer miatt a központba, Losoncba tartó utak építése volt elsődleges, így a Budapest – Vác – Balassagyarmat – Ipolytarnóc – Fülek – Losonc volt a megye legjelentősebb útja. A Hatvan – Salgótarján – Fülek, valamint a Rétság – Hont utak kisebb jelentőséggel bírtak, szerepük az országhatárok átrendeződésével, a világháború utáni megyerendszer kialakulásával növekedett meg. A megye korábbi, egyetlen elsőrendű főközlekedési útja jelenleg nagy részében már csak másodrendű főút (22. sz.), illetve mellékút (Szécsény – Ipolytarnóc), ezzel szemben viszont korábbi másodrendű főközlekedési utak elsőrendűvé léptek elő (2. és 21. sz. főút).

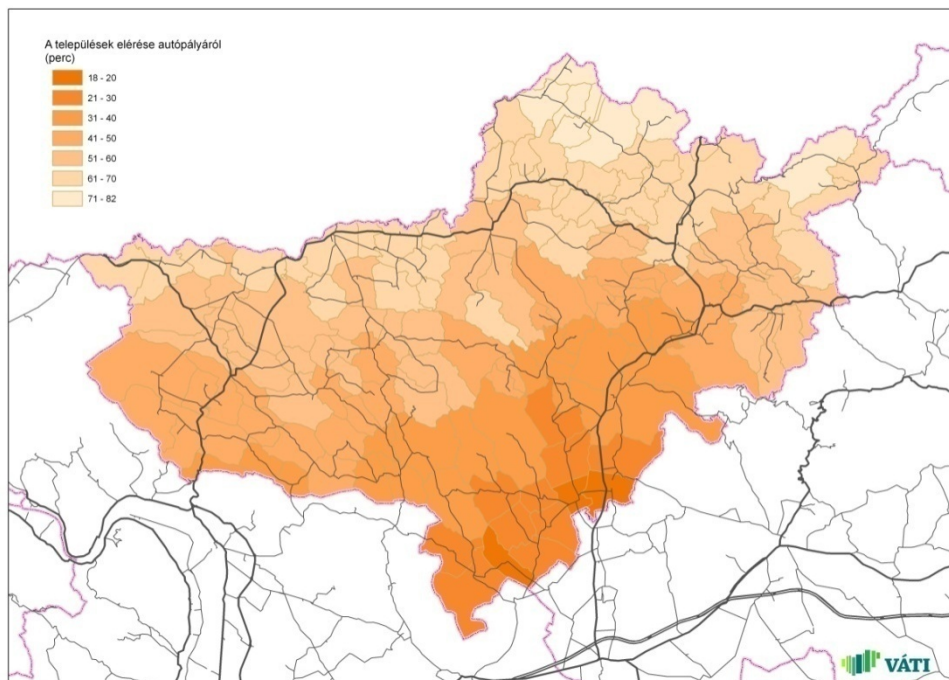
50. sz. ábra: Magyarország 1937. évi közlekedési térképe (részlet)

Forrás: Magyarország közlekedési térképe 1937.
(Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal)

A közúthálózat kategóriáit tekintve *gyorsforgalmi út* a megyét jelenleg nem érinti. Ilyen útkategória a megyéhez legközelebb a 10-30 km-re délen futó M3 gyorsforgalmi út, amelyre a megyei úthálózat a bagi és hatvani csomópontokon keresztül csatlakozik. Így az autópályáról a megye déli települései 20 perc alatt, északi települései azonban csak közel másfél óra alatt érhetők el.

51. sz. ábra: Gyorsforgalmi út elérése a megye településeiből

Forrás: TeIR, GeoX, 2008.

Nógrád megyét négy *főút* érinti: a 2. sz. és a 21. sz. főutak a megye két oldalán észak-déli irányban haladnak keresztül, a 22. sz. főút pedig ezeket köti össze a megye északi részén. A déli kelet-nyugati irányú főúti

kapcsolat hiányzik, ezt a megyétől 10-30 km-re, délre haladó M3 autópálya, és 3. sz. főút kismértékben kompenzálja. A megyét érintő főúthálózat hossza összesen 163,7 km.

52. sz. ábra: Nógrád megye meglévő úthálózata

Forrás: DTA 50

A Börzsönyt keleten kerülő, 2. sz. 2x1 sávós elsőrendű főút napjainkban a Budapest – Besztercebánya – Katowice/Krakkó közötti összeköttetés magyar szakaszát képi. Korábban a főút Rétságig tartó szakasza a jelenlegi 22. sz. főúttal és a 2205. j. mellékúttal együtt nagyon fontos összeköttetést jelentett a Budapest – Vác – Balassagyarmat – Losonc – Kassa útvonalon. A Nógrád megyei 35,5 km hosszú szakasz Szendehely, Rétság, Borsosberény, Nagyoroszi, Hont településeken halad keresztül.

A 21. sz. elsőrendű főút a Zagyva völgyében Hatvan és Somoskőújfalu között a Hatvan – Somoskőújfalu vasútvonallal együtt közel párhuzamosan halad. A Nógrád megyei mintegy 50 km hosszú szakasz Jobbágyi, Mátraverebély, Bátonyterenye, Salgótarján és Somoskőújfalu településeken halad keresztül. Több helyen már elkészült a 2x2 sávós gyorsító szakaszok kiépítése, de jelenleg is folyik ilyen jellegű, 110 km/h emelt sebességre fejlesztés. Annak ellenére, hogy országhatáron (Fülekre, majd Losoncra) átvezető elsőrendű főút, nem tartozik az Európai főúthálózathoz. Salgótarján belvárosának tehermentesítésére 2008-ban megépült a 210. sz. főút végső szakasza is.

22. sz. főút Rétság és Szécsény közötti szakasza korábban elsőrendű főközlekedési vonal, a Szécsény és Salgótarján közötti szakasz pedig harmadrendű főközlekedési út volt. Mostani szerepe Salgótarján megyeszékhellyé válásával értékelődött fel. A 2x1 sávós másodrendű főút a 2. és a 21. sz. észak-déli irányú főutakat köti össze Nógrád megye északi részén. Az út teljes – 67 km – hossza a megye területén van, és Érsekvadkert, Ipolyszög, Balassagyarmat, Órhalom, Szécsény, Endrefalva, Szalmatercs, Karancsság, Ságújfalu, Kishartyán, Salgótarján településeket fűzi fel.

23. sz. másodrendű főút teljes vonala 2x1 sávós, szerepe szerint a Mátrát északról kerülve a 21. sz. és a 25. sz. főutakat köti össze kelet-nyugati irányban. Nógrád megyei 17,5 km hosszúságú szakasza Bátonyterenye, Nemti és Mátraterenye településeket fűzi fel.

A mellékúthálózat a főúthálózathoz hasonlóan a domborzati viszonyokhoz igazodik, nagy részben patakok völgyében halad. Általában sajátos északnyugat-délkelet irányú szerkezetet követnek, így a megye északkelet-délnyugat irányú kapcsolatai hiányoznak, illetve nehézkesek.

A főúthálózatot kiegészítő, térségi jelentőségű mellékutak:

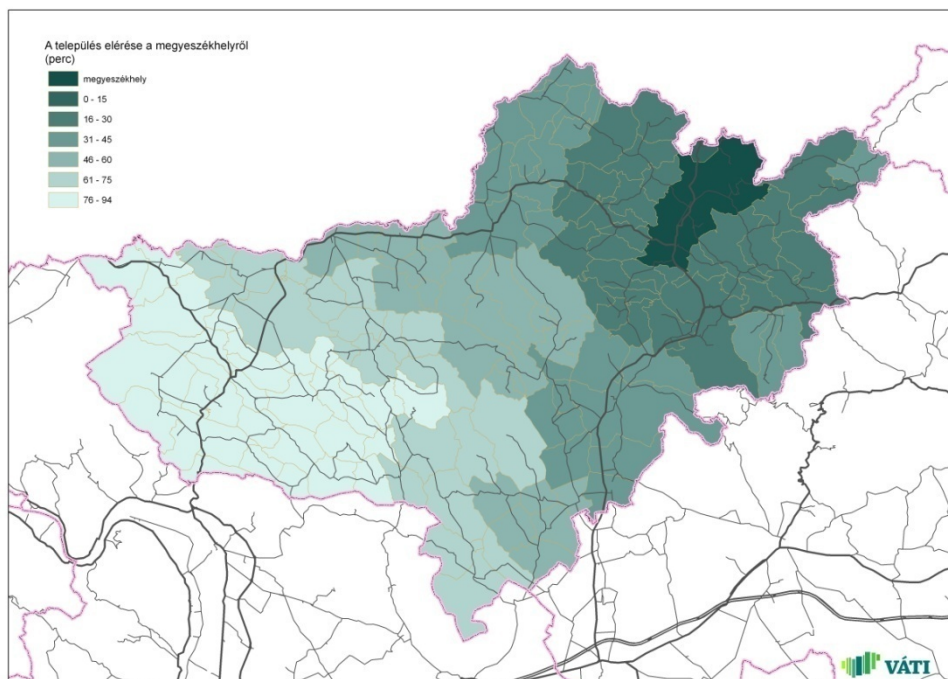
- Parassapuszta – Szob (1201 j.) mellékút,
- Balassagyarmat – Aszód (2108 j.) mellékút,
- Rétság – Galgaguta (2115 j.) mellékút,

- Szécsény – Pásztó (2122 j.) mellékút,
- Mohora – Alsótold (2123 j.) mellékút,
- Galgaguta – Jobbágyi (2129 j.) mellékút,
- Balassagyarmat – országhatár (2204 j.) mellékút,
- Szécsény – Ipolytarnóc (2205 j.) mellékút,
- Salgótarján – Litke (2206 j.) mellékút,
- Salgótarján – Mátraterenye (2303 j.) mellékút,
- Salgótarján – Cered – Zabar – Pétervására/ Ózd (2304 j., 2305 j., 2306 j.) mellékút,
- Dejtár – Ipolyvece – Drégelypalánk (2201. j., 22101. j.) mellékút,
- Szurdokpuszpöki – Gyöngyös (2406. j.) mellékút,
- Mátraterenye – Mátraballa – Recsk (2411. j.) mellékút.

Megyei belüli elérhetőségek

A megyeszékhely megközelítése a települések nagyobb részéből a 22. sz. és 21. sz. főutakhoz kapcsolódó utakon keresztül történik.

53. sz. ábra: A megyeszékhely elérése Nógrád megye településeiből

Forrás: TelR, GeoX, 2008.

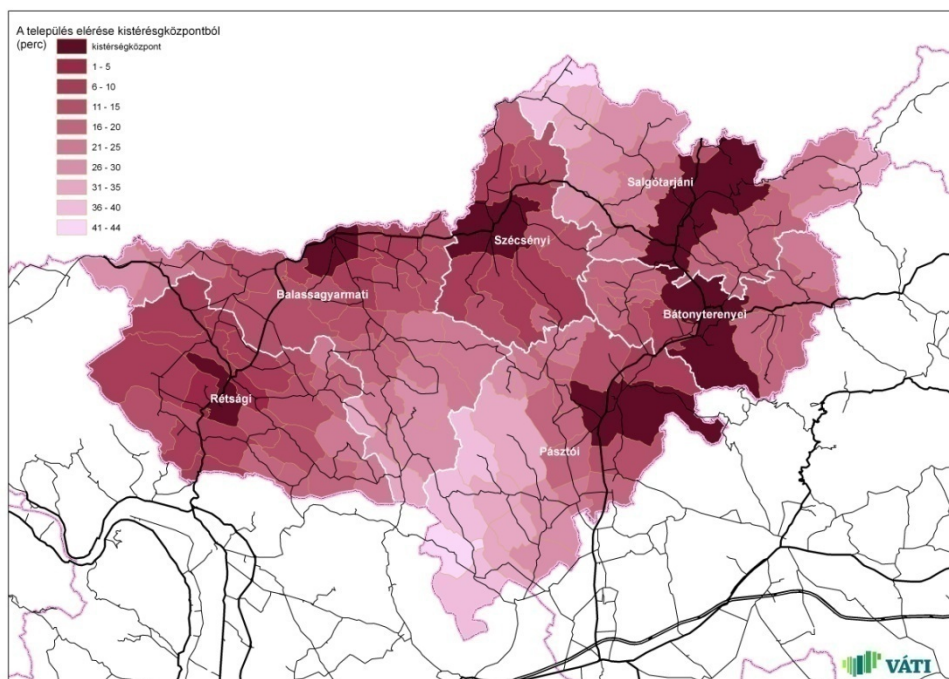
A megye nyugati településeiből Salgótarján elérése közel másfél órát vesz igénybe. Ez a helyzet a domborzat és a megyeszékhely excentrikus elhelyezkedése miatt csak kismértékben javítható.

A megyeszékhelyről rosszul elérhető települések a 2. sz. főúton keresztül a főváros elérésében jobb helyzetben vannak a megye egyéb területeihez képest (a dél-nyugati falvak kb. 1 óra alatt Budapestre érnek), és a keleti települések helyzetét a leendő M2 autópályát is javítani fogja még.

A keleti települések esetében a 21. sz. főút több szakaszának négy nyomúsítása, majd autópályává fejlesztése a megyeszékhely elérését e településekből, de az ország többi részéből is gyorsítja.

A *kistérségközpontok elérhetősége* a megye hat kistérségéből kettőben (Balassagyarmati és Pásztói) a központ excentrikus elhelyezkedése miatt a kistérség egyes településeiből csak 35 percen túli, a Salgótarjáni kistérség szélső településeinek (Ipolytarnóc, Litke, Zabar) kedvezőtlen elérését pedig a kistérség nagy területi kiterjedése okozza. A Szécsényi, a Rétsági és a Balassagyarmati kistérségek között hálózata sugaras elrendezésű.

54. sz. ábra: Kistérségi központok elérése a kistérség településeiből

Forrás: TelR, GeoX, 2008.

A *Balassagyarmati kistérség* települései a kistérség központból induló 4 fő ágra fűződnek fel: a 22. sz. főút keleti és nyugati szakaszára, valamint a Balassagyarmat – Aszód (2108. j.), és az Ipolyszög – Drégelypalánk (2201. és 22101. j.) mellékútra. A négy ág között összeköttetést csak Szügy – Nógrádmárcal – Csitár – Órhalom és a Dejtár – Patak – Érsekvadkert viszonylat jelent, így a kistérség települései nagy részben Balassagyarmaton keresztül, illetve a kistérségből kilépve kapcsolódnak egymáshoz.

A *Bátorfaterenyi kistérség* keleti felén a 23. sz. főútra kapcsolódó mellékutakon érhető el a kistérség központja. Szinte minden falu önálló úttal kapcsolódik a főútra, az utak között nincsen kapcsolat. A nyugati oldal településeit a Mátra egy nyúlványa választja el Bátorfaterenyétől. A fizikai akadály miatt csak közvetve lehet e településekből a kistérség központba jutni: a falvakat a Kis-Zagyva völgyében futó Mátraverebély – Salgótarján (21135. j.) mellékút fűzi fel, amely mind két végén a kistérségen kívül kapcsolódik a kistérségi központba tartó 21. sz. főútra.

Pásztó a megye legexcentrikusabban elhelyezkedő kistérségi központja. A kistérség keleti falvai a sajátos – a Cserhát oldalából induló, a patak völgyeket követő – északnyugat-délkelet irányú mellékúthálózat miatt csak jelentős kerülővel érik el Pásztót.

A *Rétvári kistérség* viszonylag szabályos rácsos közúti szerkezettel rendelkezik, csak a Legénd – Romhány kapcsolat hiánya szembeötlő.

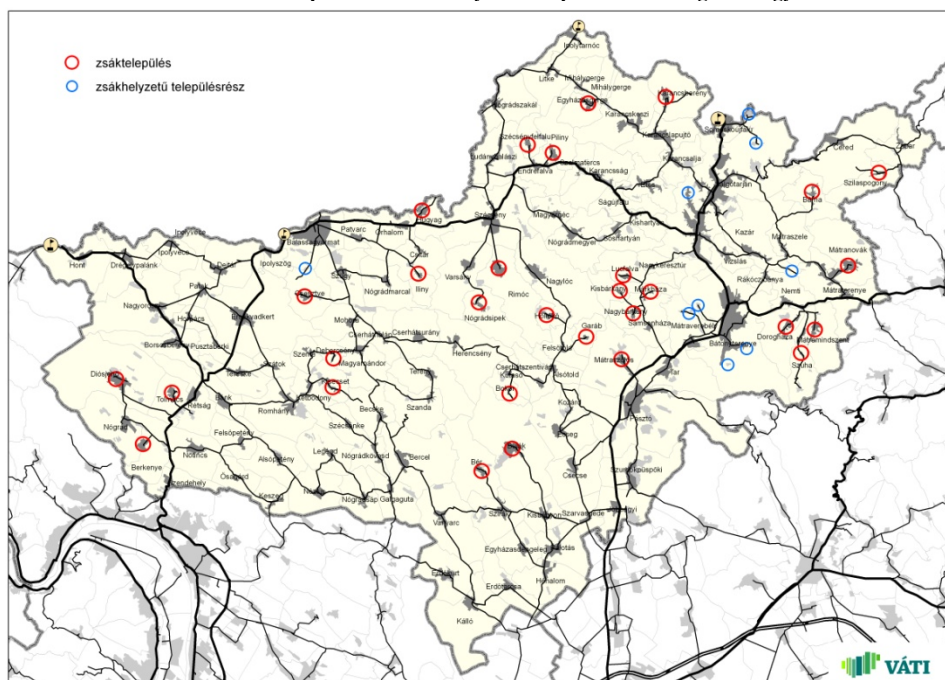
A *Salgótarjáni kistérség* 4 fő útra fűzi fel a településeit, amelyek között a Ságújfalu – Karancsalja és a Salgótarján – Mátraszele mellékút jelent kapcsolatot. A megyeszékhelytől északnyugatra tartó mellékút (2206. j., majd a 2205. j.) a Dobroda patak mentén haladva az országhatárig a kistérség 7 települését fűzi fel.

A *Szécsényi kistérség* közúti szerkezete közel szabályosan centrikus, a települések hat ágon találhatók, minden ágon 1-2 településsel. A sugarak közötti kapcsolat hiányos, gyűrűirányú elem csak Ludányhalászi és Endrefalva között található.

Zsáktelepülések

Nógrád megye 26 zsáktelepülésének közel fele a megye középső részén, a Cserhát területén található. A többi település zsákhelyzetét szintén a domborzat okozza, a Mátra, a Börzsöny és a Karancs oldalában is találhatunk csak egy irányból megközelíthető falvakat. Ez az adottság a település fejlődésének általában gátja is lehet, de számos esetben a csendes, csak a célforgalom által látogatott település „varázsa” is ebből fakad. Utóbbi esetben egy általános elv miatt a helyzetet nem mindig célszerű újabb útkapcsolattal oldani, főleg annak függvényében, hogy számos esetben a domborzati adottságok miatt is csak kierőszakolt megoldás lehetséges.

55. sz. ábra: Zsáktelepülések és zsákhelyzetű településrészek Nógrád megyében

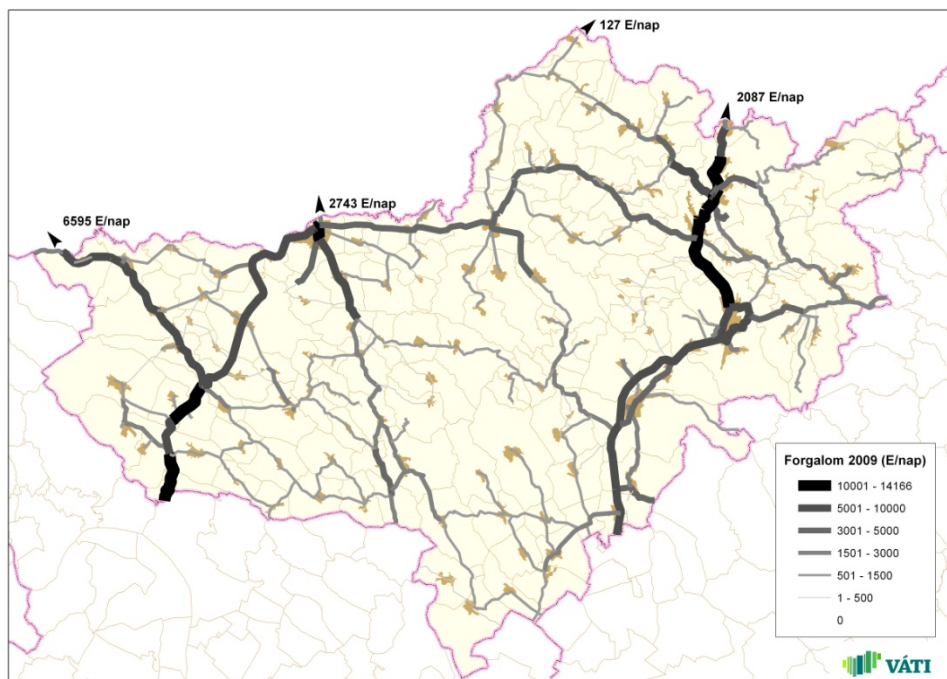
Forrás: VÁTI szerkesztés

- Zsáktelepülés, amely új mellékúti kapcsolatot igényelne:
Bárna, Bér, Buják, Hugyag, Kisecset, Mátramindszent, Mátranovák, Nógrádsipek, Rimóc, Szécsényfelfalu, Tolmács.
- Zsáktelepülés, amely egy jelenleg kiépítetlen kapcsolat fejlesztését igényli:
Csesztve, Diósjenő, Szilaspogony, Szuha.
- Zsáktelepülés, de rövid úton elérhető összekötőút:
Berkenye, Debercsény, Dorogháza, Egyházasszerge, Iliny, Márkháza, Mátraszőlős, Nagybárkány, Piliny.
- Zsáktelepülés, amely jelenlegi helyzete megtartandónak javasolt:
Bokor, Garáb, Hollókő, Karancsberény, Kisbárkány, Lucfalva.
- Jelentősen lakott településrész zsákhelyzetben:
 - új mellékúti kapcsolatot igényel:
Szorospatak, Szúpatak (Bátonyterenye), Szentkút (Mátraverebély), Baglyasalja, Somoskő (Salgótarján),
 - jelenleg kiépítetlen kapcsolat fejlesztését igényli:
Galibapuszta (Balassagyarmat),
 - helyzete megtartandó:
Felsőlengyend (Bátonyterenye), Mizserfa (Mátraszele), Salgóbánya (Salgótarján).

Közüti forgalom nagysága

Nógrád megye területén az észak-déli tranzit forgalom okoz jelentősebb forgalmat, főleg ott, ahol a hozzá kapcsolódó helyi forgalom is jelentős. Így 10 000 E/nap forgalom a 2. sz. főúton a Pest megyéből érkező szakaszon és Rétság térségében, a 21. sz. főúton pedig Bátonyterenye és Salgótarján között, valamint e településeken belül képződik. Jelentős (5000 E/nap fölötti) a forgalom a 2. és 21. sz. főutak egyéb szakaszain, a 22. sz. főút Balassagyarmatig tartó és a Balassagyarmattól délre tartó mellékút (2108. j.) kezdeti szakaszán. A 22. sz. főút egyéb szakaszain, a 23. sz. főút Bátonyterenyéhez közeli szakaszán, az eddig nem említett Salgótarjánhoz közeli utakon és a Hollókő északi megközelítésén pedig 3000-5000 E/nap forgalmat regisztráltak.

56. sz. ábra: Közúti forgalom Nógrád megye útjain

Forrás: internet.kozut.hu

Közúti tömegközlekedés

Határ menti fekvése ellenére Nógrád megyét érintően a határon át a Volán csak a Budapest – Krakkó Magyarországon Parassapusztán, Szlovákiában Ipolyságon (Šahy), valamint Trstenán, Lengyelországban Chyznén és Jablonkán megálló napi egy autóbuszjáratot működteti.

A távolsági autóbuszjáratokkal Budapest, Miskolc, Eger, Hatvan és Gödöllő is jól elérhető. A kistérség központokból a fővárosba 1-1,5 óra alatt lehet eljutni, csak Salgótarján és Szécsény elérése több ennél negyed, illetve egy órával. A távolsági autóbuszjáratok a főutakat és a hálózati szerepű (pl. Balassagyarmat – Galgaguta) mellékutakat használják.

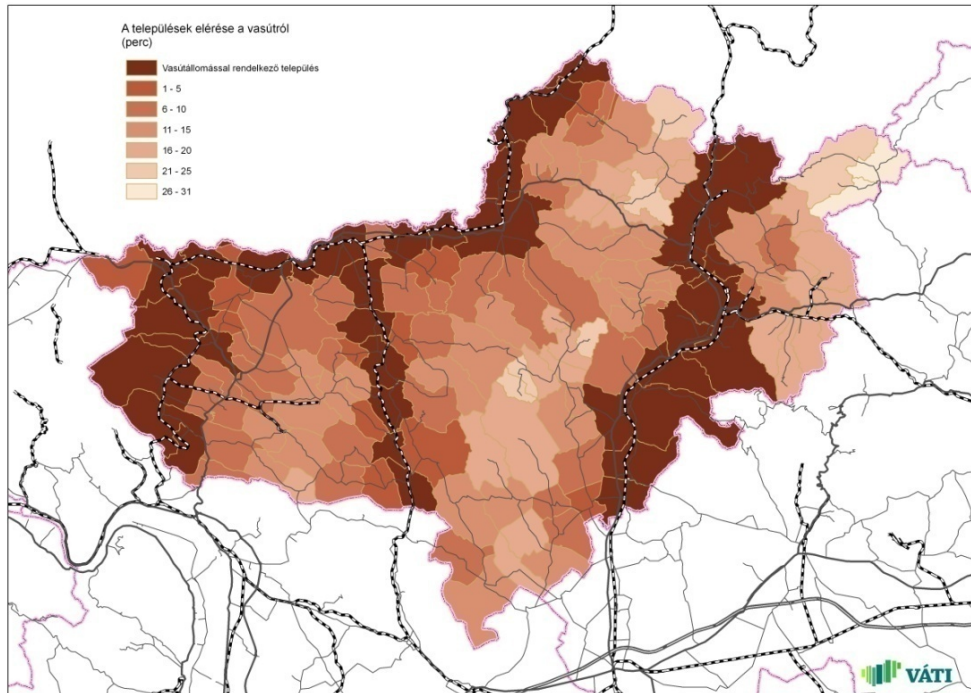
A helyközi járatokkal a kistérség központba, illetve a távolsági autóbuszjáratokhoz jutni a zsáktelepülésekből és a domborzat okozta sajátos helyzetben lévő településekből (pl. a Bátorterenyei kistérség fent leírt nyugati települései) kissé nehézkes.

A helyi autóbusz-közlekedést Salgótarjánban, Bátorterenyén, Balassagyarmaton a Nógrád Volán, Szécsényben a helyi önkormányzat üzemelteti.

14. 2. Vasúti közlekedés

A megyét európai jelentőségű vasútvonalak nem érintik, de attól délre található a korábban un. Helsinki folyosóként is ismert Budapest – Hatvan – Miskolc – Nyíregyháza – Ukrajna TEN-T vasúti reláció. A megye megközelítése e vasútvonalon, és a hozzá kapcsolódó két országos jelentőségű vasútvonalon keresztül lehetséges. A két vonal közül a Hatvan – Somoskőújfalu – Szlovákia viszonylat a megye keleti területét tárja fel, az Aszód – Balassagyarmat – Ipolytarnóc – Szlovákia pedig a megye középső részét. Utóbbihoz csatlakozik a megye nyugati részén futó Vác – Drégelypalánk – Balassagyarmat vasúti mellékvonal, de a megyét érintő vasútvonalak között egyéb kapcsolat nincsen (tehát pl. a megyeszékhely elérését a megye keleti és középső részeiből nem segíti a vasúti közlekedés). A főváros elérése közvetlenebb, de az is csak átszállással lehetséges.

57. sz. ábra: A vasúthálózat elérése Nógrád megye településeiből

Forrás: TeIR, GeoX, 2008.

A *Hatvan – Somoskőújfalu – Szlovákia* vasútvonal nem villamosított országos törzshálózati vasútvonal 1867-ben nyílt meg Pest – Hatvan – Salgótarján között, Salgótarjától Füleken át Losoncig pedig 1871-ben készült el. A Cserhát és a Mátra közötti völgyben, a Zagyva mentén vezető vasútvonal Hatvan és Selyp között kétvágányú, onnan egyvágányú, mert a világháborút lezáró békeszerződés előírásai alapján a második vágányt vissza kellett bontani. A szocializmus idején jelentős teherforgalma volt, a salgótarjáni és mátrai szénbányák, ipari üzemek kiszolgálásában. Iparvágány tartott az Acél- az Üveg és a Tüzhelygyárba, és a Siküveggyárba is. 1989-ben az Üveggyári iparvágány megszűnt, majd 2003-ban a Tüzhelygyári iparvágány is. Az egyetlen megmaradt iparvágány az Acélgvári.

Az ország többi fővonálához viszonyítva a vonal igen rossz állapotú. A vonalon alkalmazható legnagyobb sebesség a Hatvan – Selyp szakasz jobb vágányán 100 km/h, egyéb szakaszain 60 km/h.

Az *Aszód – Balassagyarmat – Ipolytarnóc* egyvágányú, nem villamosított vasútvonal Aszód–Balassagyarmat szakaszát 1896. szeptember 13-án, a Balassagyarmat–Ipolytarnóc–Losonc vonalszakaszt pedig 1896. december 1-jén adták át a forgalomnak. A határon át jelenleg csak árufuvarozás bonyolódik. A vasútvonalhoz kapcsolódó Nagykürtös–Nógrádszakál vonal ugyanis Magyarországon keresztül biztosítja a szlovákiai Nagykürtös vasúti peage kapcsolatát a szlovák vasúthálózattal. Balassagyarmat és Ipolytarnóc között napi 10 járatpár közlekedik.

A *Vác – Drégelypalánk – Balassagyarmat* vasútvonal a Börzsöny lábánál, majd az Ipoly völgyében fekvő egyvágányú, nem villamosított mellékvonal. A hajdan Ipolyságtól Balassagyarmatig épült vonalat 1891. augusztus 15-én nyitották meg. A mai vasútvonal Vác és Drégelypalánk közötti szakaszát 1909. július 11-én helyezték üzembe. Teljes hosszában egyvágányú, 40/60 km/h sebességű.

A *Diósjenő – Romhány vasútvonal* egyvágányú, nem villamosított mellékvonal. A társaság Vácról induló, Drégelypalánkig tartó vonalának szárnyvonalaként épülő vasutat is 1909. július 11-én nyitották meg. A vasútvonalon 2007. március 4. óta szünetel a személyszállítás.

A *Kisterenye – Kál-Kápolna* vasúti mellékvonal 1899-ben épült meg. Az egyvágányú, nem villamosított sinpár összekötötte a nógrádi szénmezőket a Mátrán keresztül az Alfölddel és Erdély nyugati vidékével, amelyen az utolsó személyvonatok 2007. március 3-án közlekedtek.

A *Salgótarjáni fogaskerekű vasutat* 1881-ben nyitották meg, az ország első fogaskerekű keskenynyomtávú szénzállító vonalaként a Vasgyár – Salgóbanya – Szénrakodó között.

A *Párkány – Nána – Csata – Ipolyság – Balassagyarmat – Ipolytarnóc – Losonc* ún. Ipoly-völgyi vasút csehszlovák-magyar országhatár kijelölése okozta feldarabolása után, Csehszlovákia engedélyt kapott a vonal átmenő (peage) forgalmi használatára, miután a korszerűsítések elmaradása miatt a vonalat felhagyta, a Drégelypalánk és Hont közötti 6 km hosszú szakasz felépítményét és kiszolgáló építményeit elbontották, csak az alépítmény és a műtárgyak többsége maradt meg. Párkánytól Losoncig a nagyrészt magyarlakta határ menti területek közötti kapcsolat javulása várható a vasútvonal helyreállításával, amelyre magyar-szlovák kormányközi megegyezés született. Ennek megvalósulásához a *Hont — Ipolyság (Šahy) és az Ipolytarnóc —*

Kalonda (Kalonda) kapcsolatok újjá élesztése szükséges. Előbbi a hiányzó 6 km szakasz kiépítésével, utóbbi némi adminisztrációval (hiszen Szlovákia jelenleg is használja peage vonalként) megoldható.

A szintén az országhatár által elvágott *Nógrádszakál — Bussa (Bušince)* vasútvonalon Losonc (Lučenec) és Nagykürtös (Veľký Krtíš) között jelenleg peage-jellegű szlovák belföldi áruforgalomban üzemel.

14. 3. Hidak

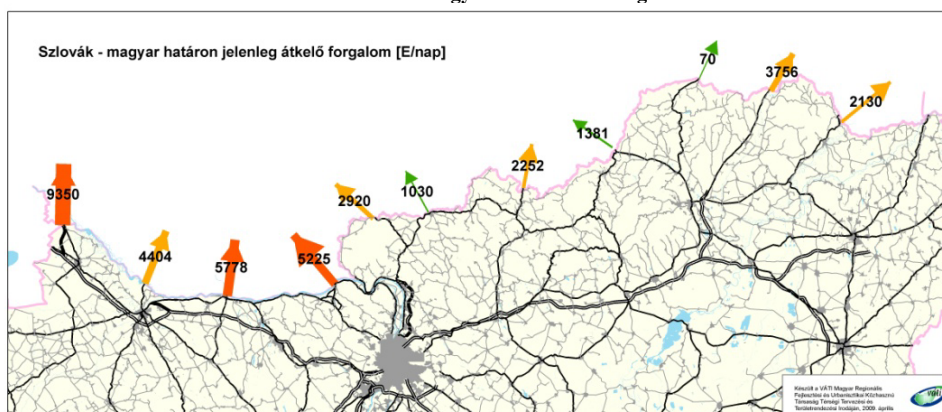
A megye északnyugati határa az Ipoly folyó, ami természetes határt képez Szlovákia és Magyarország között. Korábban az Ipoly ezen szakaszán számos híd állt, amelyek közül kevés maradt meg. A folyó Nógrád megyei szakaszán a 2. sz. főúton Parassapuszta és Ipolyság (Šahy), Balassagyarmat és Tótgyarmat (Slov. Darmoty) között van híd. Ebben a térségben a két ország kapcsolatának javítása, az út és vasúti kapcsolatok bővítése igényli további Ipoly-hidak építését (jelenleg Pösténypuszta [Szécsény] – Pető (Pet’ov) és Ráróspuszta [Nógrádszakál] – Rárósmulyad (Mul’a) között van folyamatban Ipoly-híd építése).

14. 4. Határátlépési pontok

Nógrád megye Szlovákiával 156 km hosszú határszakaszán jelenleg 2. sz. főúton Parassapusztánál (Ipolyság (Šahy) felé), a 21. sz. főúton Somoskőújfalunál (Sátorosbánya (Siatorska Bukovinka) felé), valamint Balassagyarmatnál (Tótgyarmat (Slov. Darmoty) felé) és Cerednél (Tajti (Tachty) felé) közúti, illetve a Somoskőújfalunál vasúti határátlépési pont található.

A szlovák-magyar közúti kapcsolatok forgalma a nyugati országrészben közel a kétszerese a keleti országrészen tapasztalhatónak. A Nógrád megyei határátlépési pontok forgalma a 2009. évben Parassapuszta a 2. sz. főúton 6595 E/nap, Somoskőújfalu 21. sz. főúton 2087 E/nap, Balassagyarmat a 2204. j. mellékúton 2743 E/nap, Ipolytarnóc 2205. j. mellékúton 127 E/nap, 23119. j. mellékúton 503 E/nap volt. A 2007. évi adatokhoz viszonyítva a parassapusztai és a balassagyarmati átkelő forgalma növekedett.

58. sz. ábra: Szlovák –magyar közúti határforgalom 2007

Forrás: internet.kozut.hu

Már a két ország EU-ba való belépése előtt, de azóta is több tanulmány foglalkozott a határátlépési pontok kérdésével. A Tetthely Kft. által 2003 májusában készített „Az Európai Unióhoz történő csatlakozás utáni belső határvonalakon a közúti átkelési lehetőségek sűrítésének vizsgálata” c. tanulmány Nógrád megye területén lehetséges új határátlépési pontot jelöl meg

- Drégelypalánk – Ipolyhídvég (Ipel’ské Predmostie),
- Újkövár [Balassagyarmat] – Kóvár (Koláre),
- Órhalom – Ipolyvarbó (Vrbovka),
- Pösténypuszta [Szécsény] – Pető (Pet’ov),
- Nógrádszakál – Bussa (Busince),
- Karancsberény – Nagyromhány (Lipovany),
- Somoskő – Somoskő vára,
- Cered – Tajti (Tachty), valamint
- Zabar – Gömörpéterfalva (Petrovce)

között.

A fenti anyag Bokút-terv Kft. által készített „Varratmentes Európa” című 2009. évi felülvizsgálata fentiekén túl még a

- Parassapuszta [Hont] – Homok [Ipolyság] (Šahy),

- Ipolyvece – Ipolybalog (Balod nad Ipl'om),
- Ipolyszög – Nagycsalonja (Velky Čalomija),
- Hugyag – Szécsénykovácsi (Kováčovce),
- Ludányhalászi – Csalár (Čeláre),
- Ráróspusztá [Nógrádszakál] - Rárósmulyad (Mul'a)

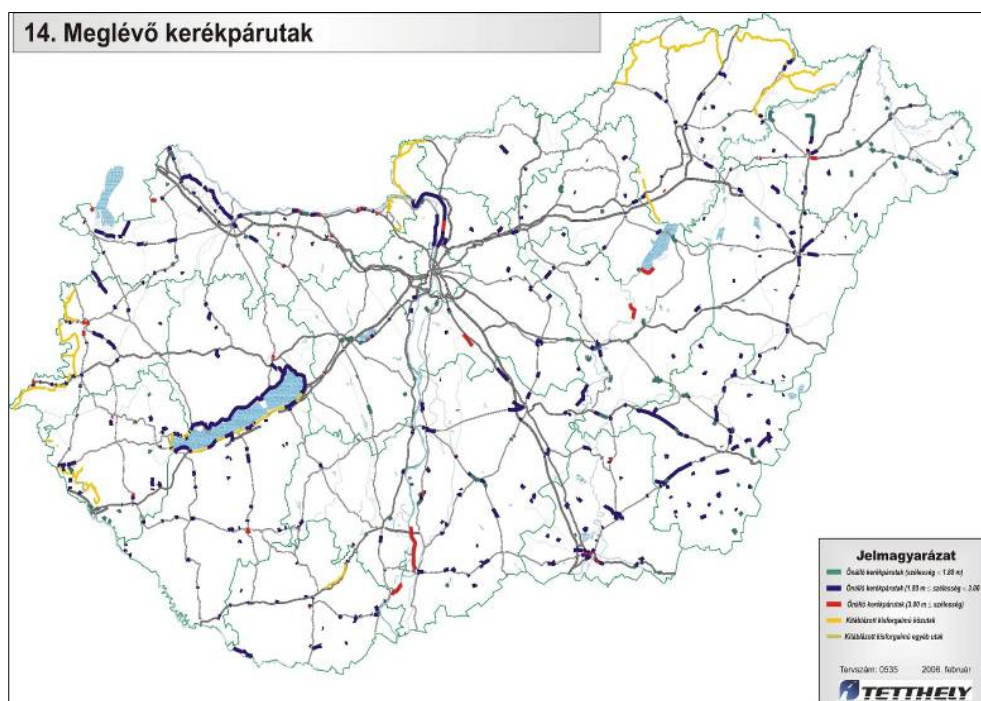
közúti határnyitási lehetőségeket tartalmazza.

14. 5. Kerékpáros közlekedés

Nógrád megye kulturális és természeti értékei méltán tartanak a turizmus, így a kerékpáros turizmus érdeklődésére számot, valamint szomszédos települések közötti, és a településeken belüli a hivatás-, iskolába járási, és ügyintézési forgalom egy része is kerékpáron történik. Ennek ellenére a megyében nincs kialakult kerékpárút hálózat.

A Börzsöny a legfőbb kerékpáros turisztikai célpont, de a Mátra, a Galga völgye, Hollókő, Ipolytarnóc is látogatott. Balassagyarmaton, Pásztón, Bátorfyerenyén, Szécsényben, Mátraterenyén, Salgótarjánban és Rétságán a településeken belüli kerékpáros forgalom a jelentős.

59. sz. ábra: Meglévő kerékpárutak

Forrás: Tethely Kft. 2006

Országos összehasonlításban is kedvezőtlennek tekinthető a megye kerékpárút ellátottsága.

Önálló kerékpárút rövid szakaszokon (egy kivételével) mindössze a következő helyeken épült ki a megyében:

- Rimóc és Hollókő között (8,4 km),
- Pásztó és Hasznos között (0,69 km),
- a 21. sz. főút mentén Salgótarjánnál (1,84 km),
- a Nőtincsi-tározó partján.

Fentiekén túl a Csernát kiserőmű mellékúthálózata alkalmas még a kerékpározásra.

14. 6. Légi közlekedés

A megyében nemzetközi, de még országos jelentőségű repülőtér sincs. A nemzetközi repülési igényt Budapest [Ferihegy] elégíti ki, az M3 autópályáról való viszonylag kedvező eléréssel. A megyeszékhelytől mindössze 40 km-re szlovák oldalon található a Bolyki repülőtér, ami a megye elérését segíthetné, de lehetőségei egyelőre kiaknázatlanok. A 800m hosszú és 30m széles aszfalt leszállópályával rendelkező repülőtér 1500m hosszúságúra fejlesztésére az adottságok megfelelőek, így kisebb utasszállítógépek leszállására is lehetőség nyílna. Repülőtéri infrastruktúrája jól kiépített: hangárok, szerelőműhelyek, üzemanyagkút található, valamint szállás, étkezési lehetőségek is gazdagítják kínálatát.

A megye terepadottságai általában nem jók repülőtér elhelyezésére, így csak két kisrepülőtere van. Ezek közül a balassagyarmati nem működik, a bátonyterenyeire (füves) is csak működési engedély van érvényben.

14. 7. Vízi közlekedés

A megyét nem érinti olyan jelentős folyó, ami a hajózás és kikötők létesítésének feltételeit megteremtené. A megye legjelentősebb folyójaként számon tartott Ipolyon vízi közlekedésről nem lehet beszélni. A folyón vízi túrázás jó vízállás esetén lehetséges, de a motoros hajózás egyáltalán nem. A megyét érintő egyéb vízfolyások vízi közlekedés szempontjából szintén nem vehetők figyelembe.

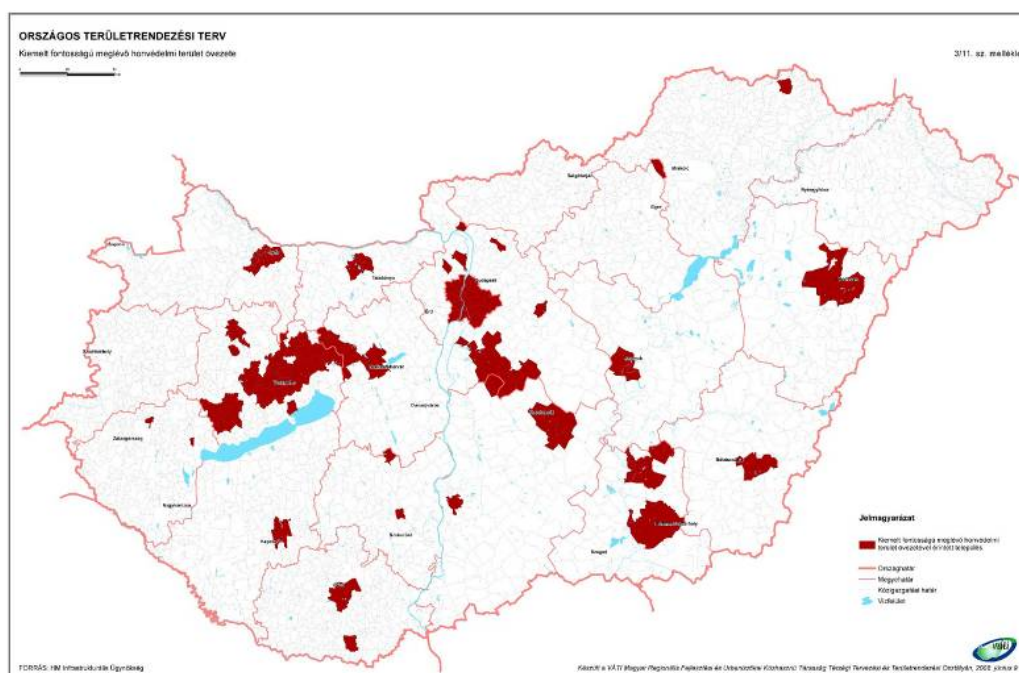
15. HONVÉDELEM

Magyarországon a korábban felduzzasztott honvédségi létszám és területhasználat a rendszerváltást követően fokozatosan lecsökkent. A folyamatot felgyorsította, amikor Magyarország 1999-ben a NATO teljes jogú tagjává vált, de a legnagyobb arányú változásokat Magyarország szövetségi helyzetének szempontjából 2004 hozott. Ekkor ugyanis Románia, Bulgária, Szlovákia és négy másik állam csatlakozása a NATO-hoz bizonyos szerepkörök átadását, illetve más jellegű feladatok ellátásának felvételét eredményezte. Ezen belül jelentős változás, hogy a Magyar Honvédség állományának jelentős része feladatát jelenleg határainkon túl, különféle missziók keretein belül látja el.

Területhasználat szempontjából lényeges momentum, hogy a korábbi, honvédségi kezelésben lévő területek – elsősorban erdők, zártkerti területek, külterületen lévő, nagy területigényű lőterek, raktárak, laktanyák – nagy számban kerültek újra polgári hasznosításra, és ez a folyamat még napjainkban is zajlik.

A megmaradt honvédségi területeken koncentrálnak a Magyar Köztársaság védelmi képességeit alapvetően meghatározó, a NATO-tagságból eredő, valamint a nemzetközi szerződésekben vállalt köteleességek teljesítésére hivatott honvédségi objektumok. Ezek az objektumok az un. „kiemelt fontosságú meglévő honvédelmi területeken” helyezkednek el, melyek ilyen célokra való fenntartása hosszú távon is indokolt. Ennek érdekében ezek a területek településhatárosan az OTTrT 2008. évi módosításakor országos övezetként kerültek lehatárolásra, melyeknek a megyei területrendezési tervekben folthatóan megállapított területeit a településszerkezeti tervben beépítésre szánt vagy beépítésre nem szánt különleges honvédelmi terület területfelhasználási egységbe kell sorolni.

60. sz. ábra: Kiemelt fontosságú meglévő honvédelmi terület övezete

Forrás: Országos Területrendezési Terv

Funkció szerint ezek az objektumok központi gyakorló lőterek, rádió elektronikai létesítmények, repülőterek, katonai szervezetek saját gyakorló terei, központi raktárak, működő laktanyák és egészségügyi létesítmények kategóriákba tartoznak.

A Honvédelmi Minisztérium által országos szinten besorolt 79 település között, melyek közigazgatási területén kiemelt fontosságú meglévő honvédelmi terület, illetve objektum található, Nógrád megyei illetőségű nincs.

Nem kiemelt fontosságú, egyéb honvédelmi célú vagy kezelésszerű objektum, illetve terület Nógrád megyében a hatályos megyei területrendezési terv megalapozó munkarésze szerint (2004) a Honvédelmi Minisztérium adatszolgáltatása alapján öt településen volt (Buják, Drégelypalánk, Jobbágyi, Nagyoroszi és Rétság). Ezek helyzete, illetve státusza jelenleg a következő:

- Buják: a község É-i részén mintegy 4000 ha HM üdülőterület és honvédségi érdekeket szolgáló védő erdő található, ez utóbbi átnyúlik a szomszédos Bokor település területére is.
- Drégelypalánk: a Magyar Állam tulajdonában, és a HM kezelésében lévő mintegy 300 ha külterületen lévő lőtér már használaton kívüli. A települési önkormányzat a területet turisztikai funkcióval szeretné fejleszteni, polgári célra való átminősítési kérelmükkel kapcsolatban egyelőre nincs döntés.
- Jobbágyi: a mintegy 76 ha területen lévő anyagraktárral kapcsolatban változtatási szándék nem ismert.
- Nagyoroszi: a település belterületén honvédségi tulajdonban lévő lakótelep funkciója várhatóan nem változik. A külterületen lévő laktanya 2005-ben megszűnt, jelenleg az objektum raktárként hasznosított.
- Rétság: a település belterületén a volt laktanya területe a településrendezési terv szerint átminősítésre került lakó- és különleges terület területfelhasználási kategóriákba.

16. A TÉRSÉGI TERÜLETFELHASZNÁLÁS VIZSGÁLATA

Az Országos Területrendezési tervről szóló 2003. évi XXVI. törvény a megyei területrendezési tervben kijelölhető térségi területfelhasználási kategóriákat a következőképpen határozza meg:

- a) legalább 50 ha területű térségek:
 - aa) erdőgazdálkodási térség,
 - ab) mezőgazdasági térség,
 - ac) vegyes területfelhasználású térség,
- b) legalább 10 ha területű térségek:
 - ba) városias települési térség,
 - bb) hagyományosan vidéki települési térség,
- c) területi korlát nélkül ábrázolt térségek:
 - ca) vízgazdálkodási térség,
 - cb) építmények által igénybe vett térség.

Nógrád megye összes területe mintegy 250 ezer hektár, melyen belül az egyes térségi területfelhasználási kategóriák nagyságrendje a következő:

29. sz. táblázat: Térségi területfelhasználási kategóriák területe

Területfelhasználási kategória	Területe (%)
Erdőgazdálkodási térség	33,83
Mezőgazdasági térség	59,68
Városias települési térség	1,65
Hagyományosan vidéki települési térség	4,67
Vízgazdálkodási térség	0,17
Összesen:	100,00

Forrás: CORINE

Arányát tekintve a megye összes területének mintegy 60 %-a esik a mezőgazdasági térség területfelhasználási kategóriába, az erdőgazdasági térség részaránya pedig 33%. A települési térség a megye területéből megközelítően 7 %-ot reprezentál, mely területen belül a hagyományosan vidéki települési térség nagyságrendje mintegy háromszorosa a városi települési térségének. Nógrád megye területe felszíni vizekben tekintetben szegénynek mondható, a vízgazdálkodási térség részesedése az 1%-ot sem éri el.

Erdőgazdálkodási térség

Az erdőgazdálkodási térség a meglévő erdőterületek 50 ha-nál nagyobb egységeit ábrázolja. A megyén belül különösen magas erdősültség a Mátra és Börzsöny hegység középtáját jellemzi, de a Cserhátvidék keleti részén és a Karancs-Medves vidékén is jelentős összefüggő erdőterületek találhatók.

Az erdőtelepítésekkel kapcsolatosan Nógrád megyére 2008 és 2009-es évekre állnak rendelkezésre adatok. A két évben az erdősített területek nagysága mindössze 253 ha volt. A telepítés alá vont területek pedig a 2300 ha-t közelítették. A megye erdőterületei esetében a KSH (2000-2008-as) művelési ág adatai alapján is csak kisebb mértékű (1,4%) növekedés figyelhető meg.

Mezőgazdasági térség

A mezőgazdasági térség a megyében a legnagyobb kiterjedésű területfelhasználási kategória. Területi aránya (60%) jelentősen meghaladja a mezőgazdasági területek részesedését (42,4%), mert a mezőgazdasági térség magában foglalja az 50 ha alatti erdőfoltokat és a kivett területek (pl.: utak, vasút, belterületek) egy részét is.

A tényleges mezőgazdasági területen belül mindig a szántóföldi hasznosítás volt a meghatározó. A szántók területi aránya az elmúlt évtizedben alig változott 81 539 hektárról 79 582 ha-ra csökkent. Ez alig másfél százalékos változás. A legnagyobb mértékben a szőlő művelési ág területe csökkent. Itt a csökkenés mértéke megközelítette az 50%-ot. Hozzá kell tenni azonban, hogy a szőlőművelés korábban sem volt jellemző a megyében (2000-ben 1200 ha volt ebben a művelési ágban nyilvántartva). A konyhakertek területére a stagnálás volt jellemző, a gyümölcsösök területe viszont 15%-kal növekedett 2002. és 2008. között.

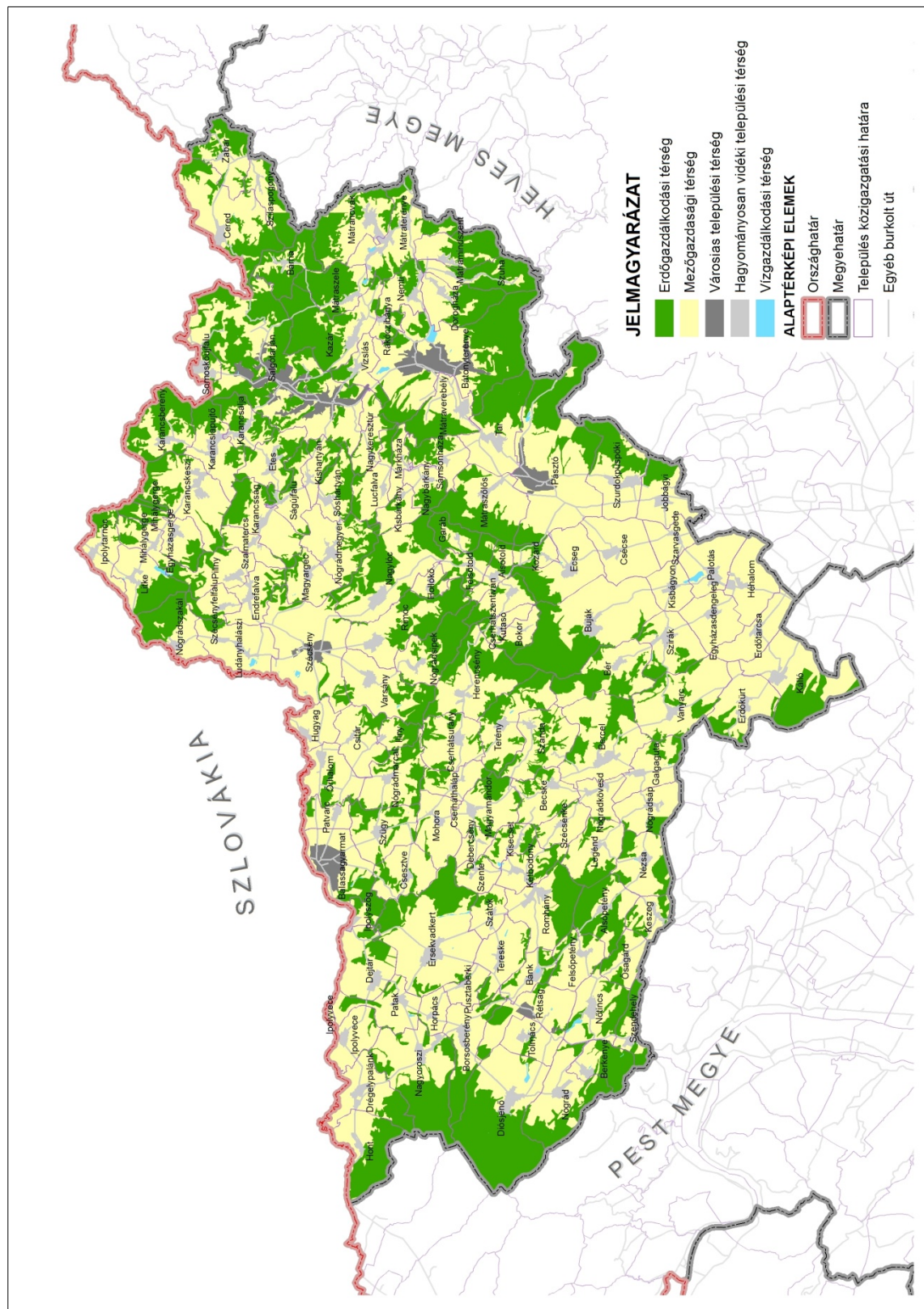
Települési térség

A települési területek változását központi belterületek alapján vizsgáltuk a 2005-2008-as időszakban. A települési területek kiterjedése 2005-ben 20 244 ha volt, 2008-ra ez 21 018,5-ha-ra növekedett. A növekedés mértéke tehát közelítőleg 4 %.

Vízgazdálkodási térség

A területként ábrázolható vízgazdálkodási térség területe a fél százalékot sem éri el, ebben változás a 2002-2008-as időszakban nem következett be.

61. sz. ábra: Térségi területfelhasználási kategóriák

Forrás: FÖMI

17. A TÁJ TERHELÉSÉNEK ÉS TERHELHETŐSÉGÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A táj terhelhetősége a tájterhelésekkel szembeni ellenállása (érzékenysége), valamint a táj már elszenvedett terhelései összevetésével határozható meg, így a táj terhelésének és terhelhetőségének vizsgálatakor szükséges meghatározni a táj érzékenységet is.

Tájérzékenység: a tájalkotó elemek terhelésekkel szembeni ellenálló képességének mértéke.

Tájterhelés: a tájhasználat során a különböző (infrastruktúra és területhasználat) tevékenységekből a tájat érő különböző jellegű és mértékű terhelő hatások összessége.

Tájterhelhetőség: a tájnak olyan mértékű igénybevétele, amely mellett a tájalkotó elemek (növényzet, az állatvilág, a vizek, a levegő és a talaj), illetve azok egymással kölcsönhatásban élő együttese maradandóan nem károsodik.

Az értékelés a Budapesti Corvinus Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszékén a tájterhelhetőség vizsgálata a területrendezési tervekben kidolgozott *módszertanára* alapozódik. Ennek lényege, hogy a sokféle (pontoszerű, vonalas, vagy folt kiterjedésű) tájterhelési és tájérzékenységi tényezőt a terület 500 x 500 m-es rácshálózatba osztásával és a cellákhoz a terhelési és érzékenységi érintettség alapján a tulajdonságokat hozzárendelve, majd megjelenítve a tényezőket egységes rendszerbe foglalja. Nógrád megye tájterhelhetősége e módszertant alapul véve, a megyére jellemző különböző jelentőségű hatótényezők súlyozásával differenciálva került meghatározásra a következők szerint:

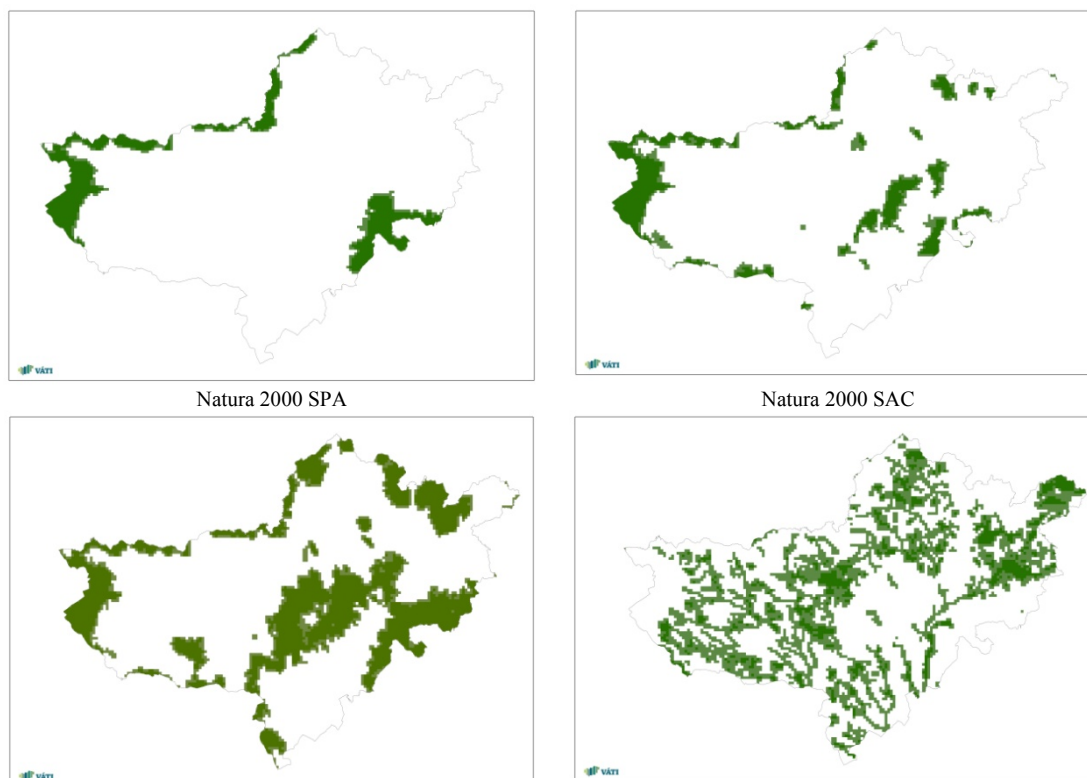
a) A megye területének egységes felosztása

A megye területének felosztása a további vizsgálathoz térinformatikai módszerrel EOv koordináta rendszerben létrehozott azonosítóval ellátott 500 x 500 m-es (25ha) cellákra bontással történt. Nógrád megye területe így 10611 db 25 ha-os rész- vagy egész cellára osztható.

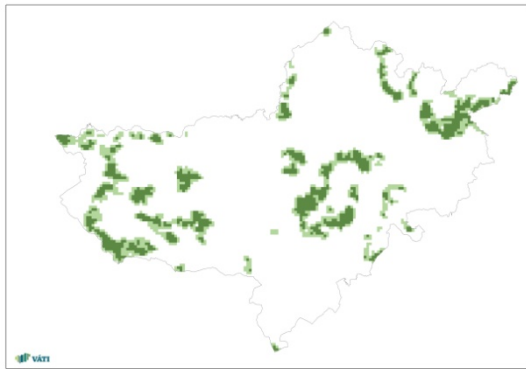
b) Tájérzékenységi tényezők és azok egymáshoz viszonyított súlyának meghatározása

A táj érzékenysége természeti és kulturális örökségi adottságok figyelembevételével 15 érzékenységi tényező alapján került figyelembe vételre:

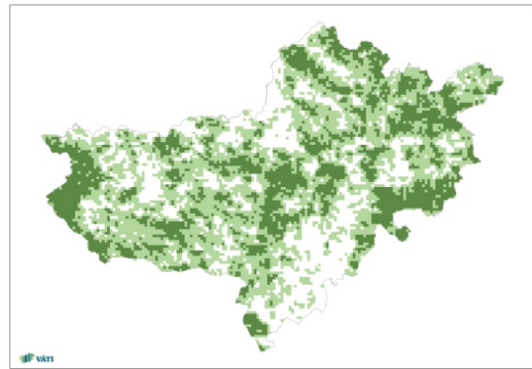
62. sz. ábra: Tájérzékenységi tényezők

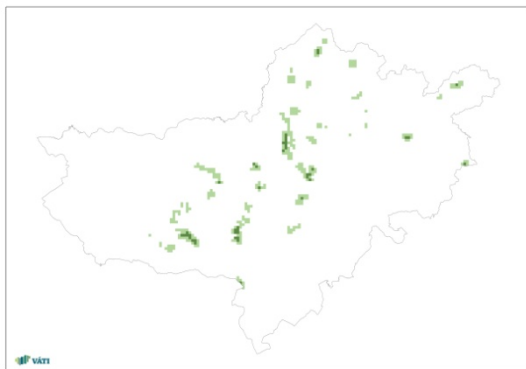
Magterület

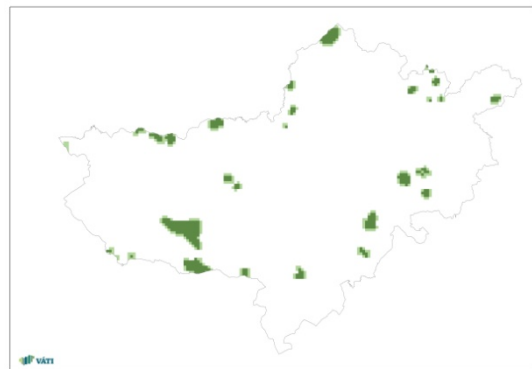
Ökológiai folyosó

Pufferterület

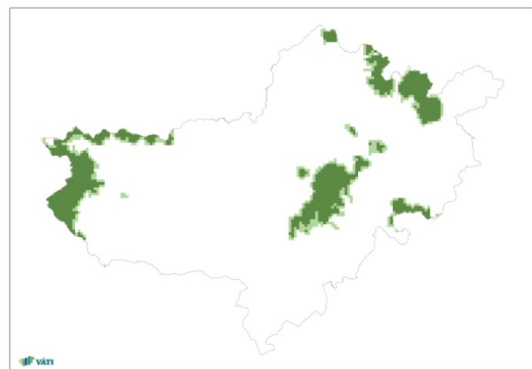
Kiváló termőhelyi adottságú erdőterület

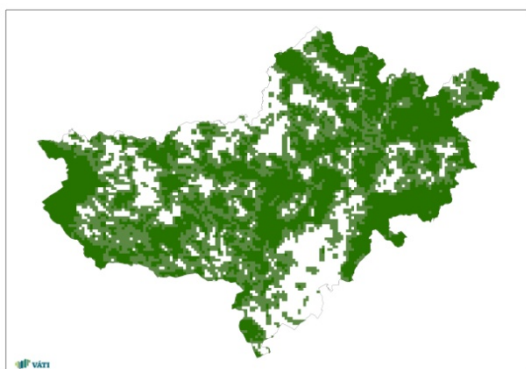
Kiváló termőhelyi adottságú szántóterület

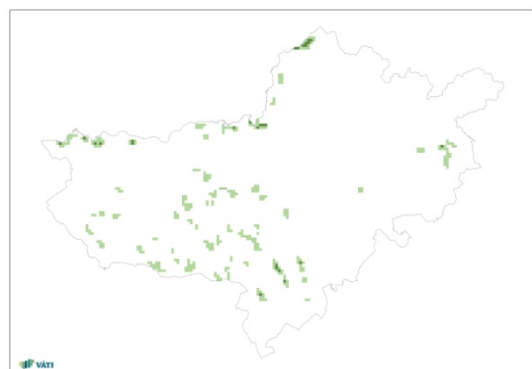
Kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség-védelmi terület

Ramsari terület

Országos védett

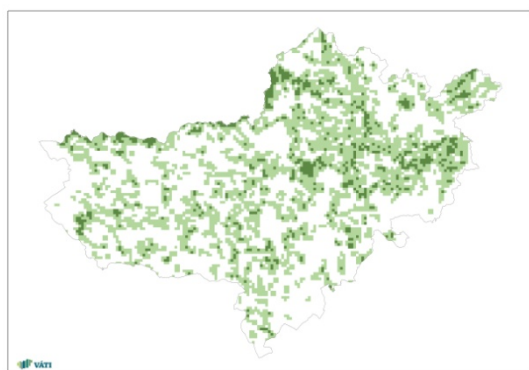

Erdő

Mocsaras terület

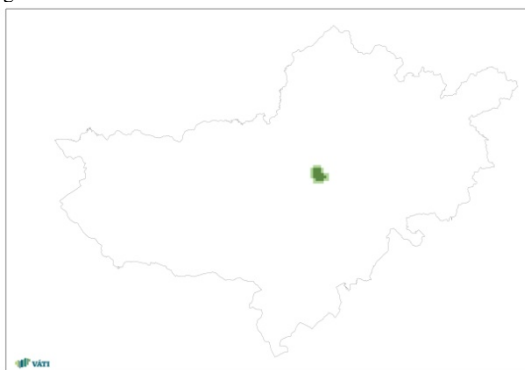

Gyep, legelő

Vízfelület

Világörökség

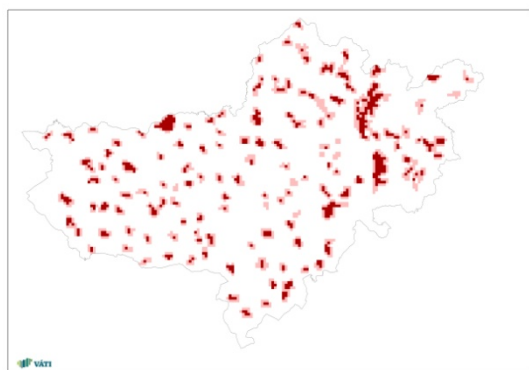
Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

Az egyes elemek közül nagyobb súlyt kaptak a természetvédelmi célú vagy kulturális örökség szempontjából védendő területek, kisebb súlyt a természetvédelmileg jelentős, de külön védelmet nem élvező elemek.

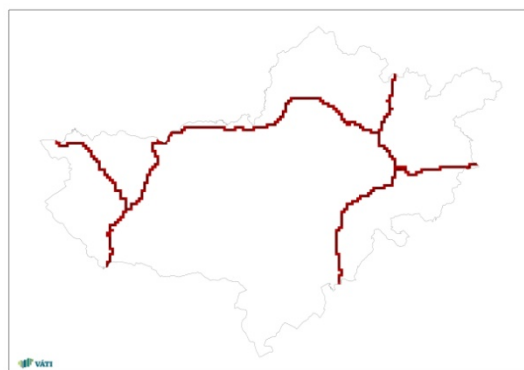
c) *A tájat terhelő tényezők és azok egymáshoz viszonyított súlyának meghatározása*

A tájterhelés vizsgálatánál a következő 7 terhelő tényező került figyelembe vételre:

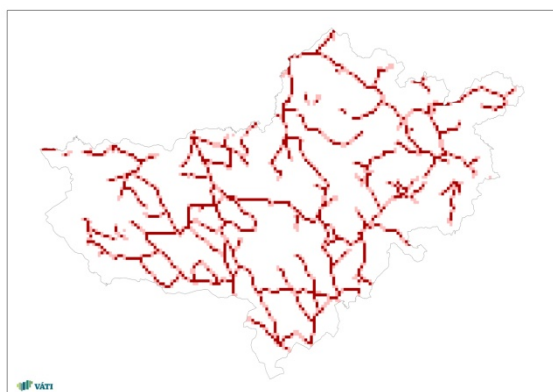
63. sz. ábra: A tájat terhelő tényezők

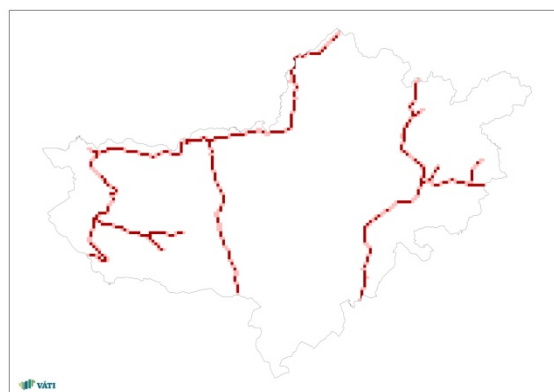
Települési térség

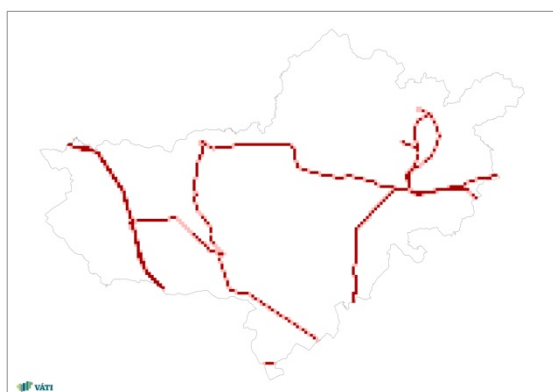
Főúthálózat

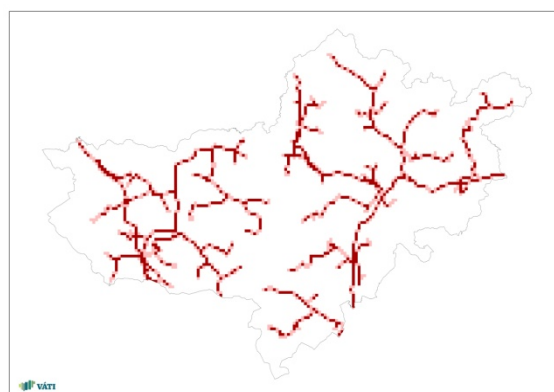
Mellékút-hálózat

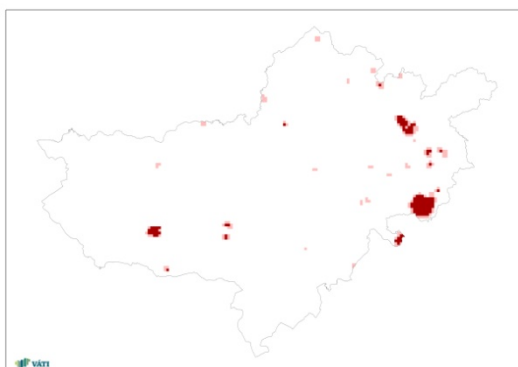
Vasúthálózat

Elektromos vezetékek

Szénhidrogén vezetékek

Bányák

Forrás: VÁTI Nonprofit Kft.

Az egyes elemek egymáshoz viszonyított jelentőségénél nagyobb súlyt kaptak a vonalas létesítmények közül a nagyobb területi igénybevétellel (a közlekedés esetén nagyobb forgalommal, ezáltal nagyobb környezeti igénybevétellel) járó hálózatok.

d) A súlyozott érzékenységi és terhelő tényezők cellákhoz rendelése

Minden figyelembe vett réteggel érintett cellához hozzárendelésre került a tényező fontosságának és az érintettség mértékének megfelelő pontérték. A folt jellegű tényezők esetén 50%-nál (12,5 ha) nagyobb érintettséggel rendelkező cellák a tényezőhöz rendelt teljes pontszámot, az 1- 50% arányban érintett cellák kevesebb pontszámot kaptak. Ehhez hasonlóan a cellát teljes szélességében metsző vonalas tényezők esetén a tényezőhöz rendelt teljes pontszámot, kisebb mértékű érintettség esetén kevesebb pontszámot kaptak

e) Az érzékenységi és a terhelési skálák meghatározása

A cellákhoz a különböző rétegek alapján meghatározott pontszámok összesítésével, majd az összértékek kategorizálásával és azok képi megjelenítésével került a tájterhelés és tájérzékenység meghatározásra.

Az érzékenységi skála egyik végén a legértékesebb területek (sötétzöld), a másik végén környezetvédelem szempontjából legkevésbé értékes területek (fehér) találhatók (64. sz. ábra).

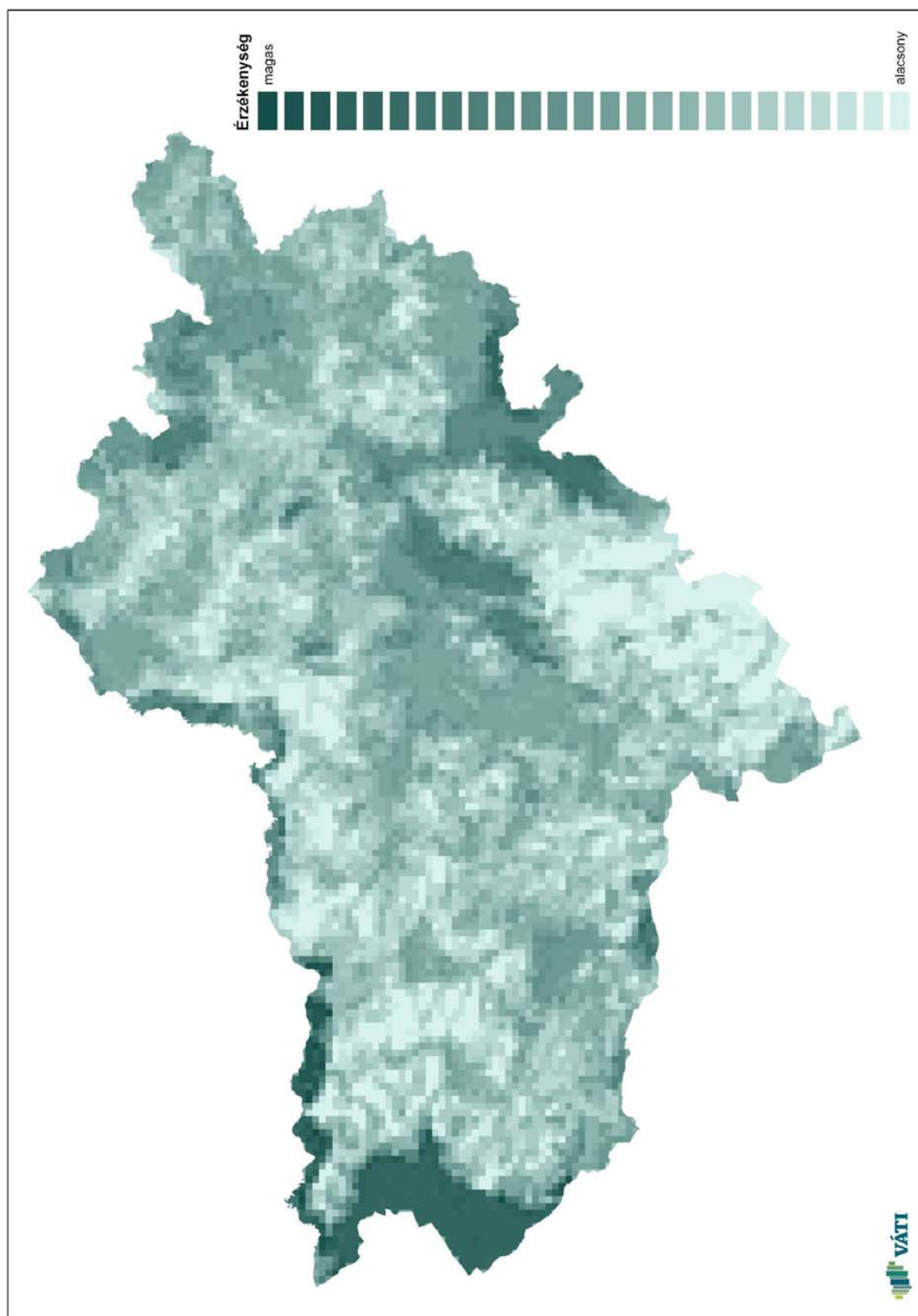
Az terhelési skála egyik végén a legjobban igénybe vett területek (bordó), a másik végén legkevésbé roncsolt területek (fehér) találhatók (65. sz. ábra).

f) A tájterhelhetőség meghatározása a terhelési és érzékenységi skálák összemetszésével

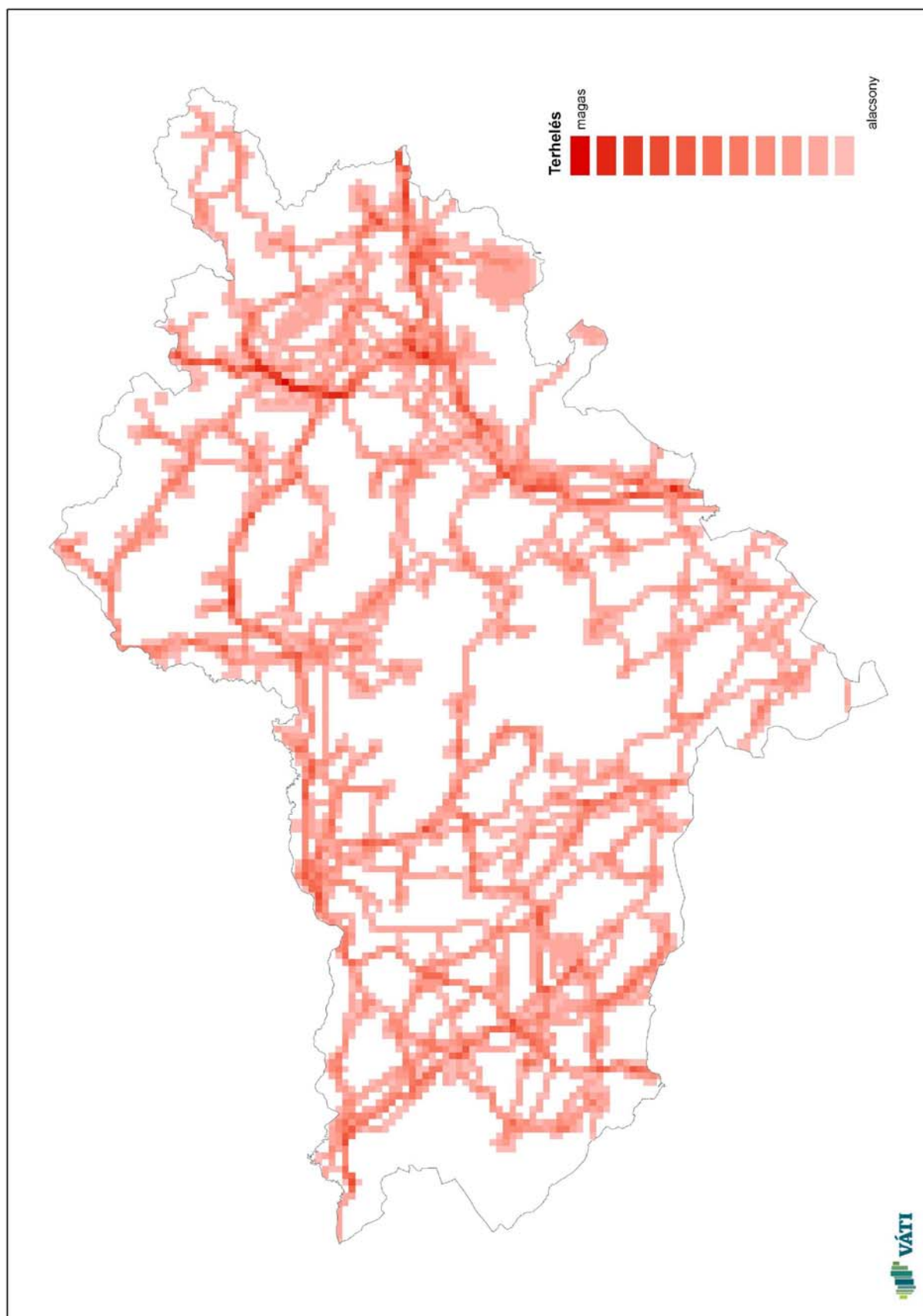
A cellák érzékenységi és terhelési értékeit összevetve alakult ki a terhelhetőségi skála, amelyen a leginkább terhelhető részek a nem érzékeny és nem igénybe vett területek (fehér). A legkevésbé terhelhető területek a nagyon érzékeny és már jelentősen terhelt területek (sötét barna) (66. sz. ábra).

A vizsgálat eredményeként tehát legkevésbé terhelhető tájak Nógrád megyében a Börzsönyben, a Mátrában és az Ipoly mentén találhatók.

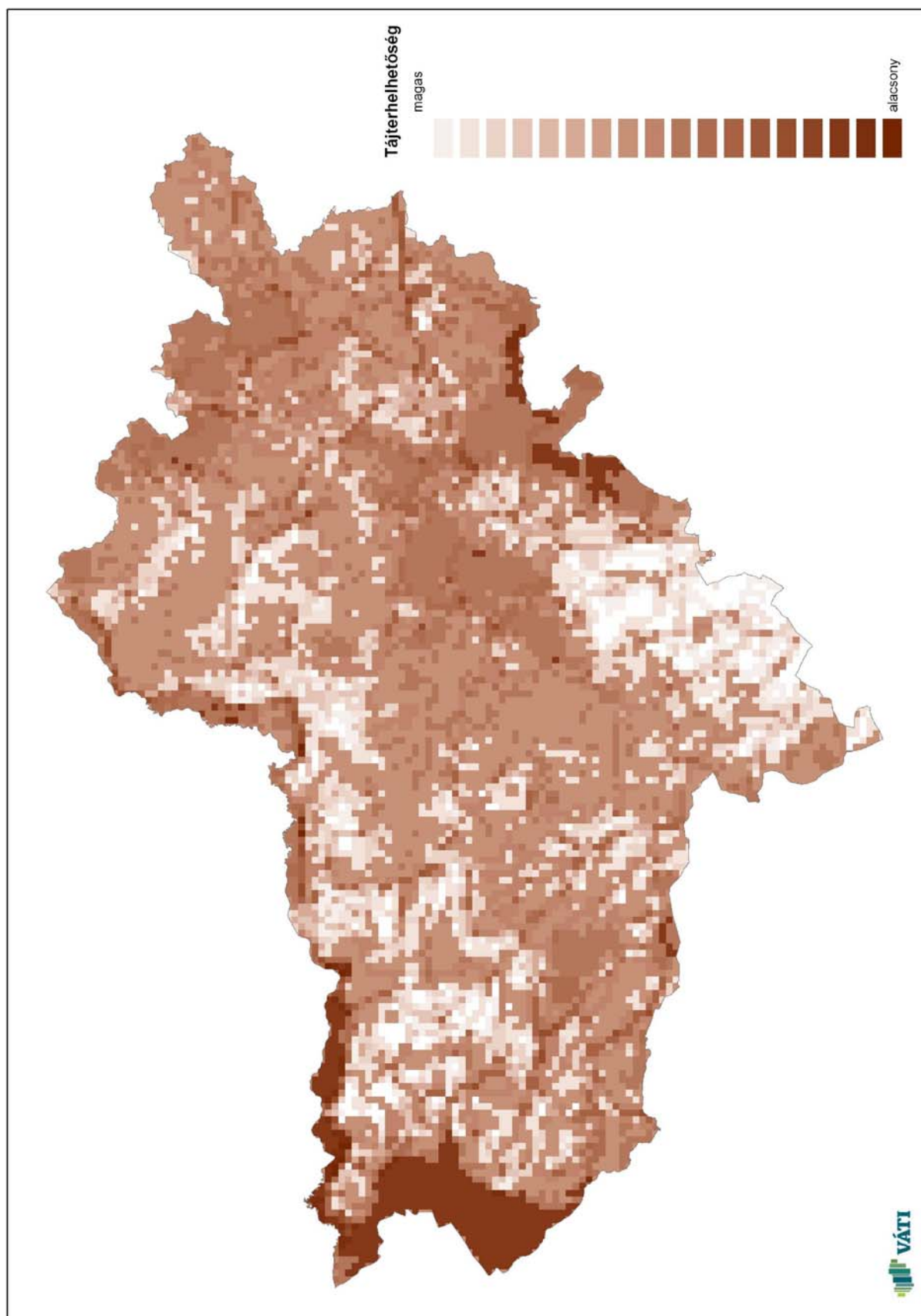
64. sz. ábra: Nógrád megye tájérzékenysége

65. sz. ábra: Nógrád megye tájterhelése

66. sz. ábra: Nógrád megye tájterheletősége

FÜGGELÉK

Egyedi jogszabállyal kihirdetett védett természeti területek

Név/ Természetvédelmi kezelésért felelős szerv	Törzskönyvi szám	Teljes terület (ha)	Ebből fokozottan védett terület (ha)	Nógrád megyei teljes terület (ha)	Ebből fokozottan védett terület (ha)	Érintett települések Nógrád megyében
Duna-Ipoly Nemzeti Park/ Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság	283/NP/97	60675,96	8417,0	11222,19		Balassagyarmat, Borsosberény, Dejtár, Diósjenő, Drégelypalánk, Hont, Ipolyvece, Nagyoroszi, Nógrád, Patak
Hollókői Tájvédelmi Körzet/ Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	141/TK/77	141,2	0,0	141,2	0,0	Hollókő
Ipolytarnóci ősmaradványok Természetvédelmi Terület/ Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	54/TT/54	513	0,0	513	0,0	Ipolytarnóc
Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet/ Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	211/TK/89	6619	519,17	6619	519,17	Bárna, Karancsalja, Karancsberény, Karancslapujtő, Kazár, Mátraszele, Salgótarján
Kelet-cserhádi Tájvédelmi Körzet/ Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	210/TK/89	7425	477,13	7425	477,13	Alsótold, Buják, Cserhátszentiván, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Kisbárcány, Kozárd, Márkháza, Mátraszőlős, Nagybárcány, Nagylóc, Pásztó, Sámsonháza
Márkházapusztai fás legelő Természetvédelmi Terület/ Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	314/TT/07	273	0,0	273	0,0	Bátonyterenye, Nagykeresztúr, Salgótarján
Mátrai Tájvédelmi Körzet /Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	180/TK/85	11841	2637,83	693,4		Bátonyterenye, Pásztó
Sóshartyáni Hencse-hegy Természetvédelmi Terület /Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	298/TT/04	104,69	0,0	104,69	0,0	Sóshartyán
Összesen:		87592,85	12051,13	26991,48	996,3	

Forrás: BNPI, DINPI 2010

Ex lege védett lápok

Helység	Hrsz.	Terület (ha)
Etes	0182/	0,0448
Etes	056/	0,6388
Etes	053/	0,2912
Etes	0183/	3,8058
Etes	0186/1	3,6803
Etes	055/2	0,9947
Etes	062/a	18,2366
Etes	178/	0,4258
Ipolytarnóc	162/1	73,9906
Ipolytarnóc	162/3	45,0231
Ipolytarnóc	162/4	0,5023
Ipolytarnóc	162/5	0,1556
Ipolytarnóc	162/6	1,7639
Ipolytarnóc	162/8	0,6726
Karancslapujtő	0187/19	9,0427
Litke	0120/1	10,5131
Litke	019/10	0,9685
Litke	019/11	0,3394
Litke	019/22	1,0049
Litke	0125/12	0,2885
Litke	0118/12	1,3502
Litke	0125/13a	1,3403
Litke	0118/13	0,5317
Litke	0118/14	0,5105
Litke	019/14	5,5517
Litke	0118/15	0,5843
Litke	0118/16	0,5974
Litke	019/16	3,2419
Litke	0125/16	0,2446
Litke	0118/17	0,438
Litke	0125/17a	1,473
Litke	019/18	4,5016
Litke	0118/18	0,7735
Litke	0125/2a	0,8853
Litke	0118/20	1,9611
Litke	0118/21	1,2915

Litke	0120/3	7,8558
Litke	0117/5	2,1226
Litke	0120/5	17,1736
Litke	0120/6	5,1326
Litke	0118/7	0,1842
Nógrádszakál	2202/	0,2334
Nógrádszakál	2176/	0,469
Pásztó	025/p	8,6891
Pásztó	025/m	39,3492
Patvarc	058/	0,1568
Patvarc	060/	1,1081
Patvarc	048/19a	24,0328
Patvarc	047/3	15,9304
Patvarc	047/6	2,6091
Zabar	0211	0,2024
Zabar	020/	0,7101
Zabar	019/1b	2,5213
Zabar	023/10	0,0815
Zabar	023/11	0,078
Zabar	023/14a	1,5051
Zabar	023/2	0,4353
Zabar	019/2	3,0427
Zabar	023/20a	10,334
Zabar	023/20a	10,334
Zabar	023/20c	0,8931
Zabar	023/3	0,1325
Zabar	012/4	0,3698
Zabar	023/4	0,1015
Zabar	023/5	0,054
Zabar	023/6	0,1889
Zabar	023/7	0,2299
Zabar	023/8	0,1664
Zabar	023/9	0,143
Összesen		354,23

Forrás: 8005/2001 (MK) KöM Tájékoztató

Ex lege védett barlangok

Sor-szám	Település	Barlang Kőfülke Mesterséges üreg	Kőzet Üledékes/ Vulkáni	Hossza (m)	Természet -védelmi terület	Műemlék- védelem	Típusa Természet es/Mesters éges
BÖRZSÖNY HEGYSÉG							
1.	Diósjenő	Haramia lyuk	V	2,20	+		részben M
2.		Kámor, Csepegőkői barlang	V	6,50	+		T
3.		Kámor, Hugó villa	V	3,05	+		részben M
4.		Kámori eresz	V	4,0	+		T
5.		Kámori odu	V	12,0	+		T
6.		Kámori rókalyuk	V	11,5	+		T
7.		Kámori sziklahasadék	V	6,50	+		T
8.		Kurta bérci üreg	V	2,50			
9.	Drégelypalánk	Sárkánytörés, sziklaüreg			nincs adat		
10.	Hont	Kőkapui álbarlang	V	4,60			
11.	Nagyoroszi	Borókás			nincs adat		
CSERHÁT HEGYSÉG							
12.	Bercel	Berceli hegyi üreg	Ü	valószínűleg beomlott			
13.	Buják	Pappenheim barlang	Ü	11,5			
14.	Ecseg	Nagy Boldogasszony forrásbarlang		eltömődött			
15.		Sárkányfürdő barlang		2,00			
16.	Felsőpetény (az agyagbánya vágatainál)	az I. siklóban 6 db barlang és 10 üreg					
17.		az I. keresztvágatban 3 db barlang és 3 üreg					
18.		az V. táróban 3 db barlang és 2 üreg					
19.		az V./1 vágatban 2 db barlang					
20.	Kishartyán	Kőlyuk oldal fülkéi	Ü		+		
21.		Szőlő hegyi eresz	Ü	3 x 12			
22.	Mátraszőlős	Függőkő, Zsivány barlang	V	10,0	+		
23.	Mátraverebély- Szentkút	Betyár barlang	Ü	38,0			
24.		Remete barlang (7 helység)	Ü			+	
25.	Nézsza	Nézsai barlang	Ü				
26.		Nézsai sziklaüreg	Ü	2,50			
27.		Nézsai víznyelő	Ü				
28.	Nógrádszakál	Páris-völgyi sziklaeresz	V	2,0	+		
29.	Romhány	Hidegkúti kőfejtő ürege					
30.		Kőszikla laposi kőbánya ürege		igen régi adat			
31.	Sámszónháza	Csapás tetői barlang					
32.		Dupla üreg		3,5	+		
KARANCS HEGYSÉG							
33.	Salgótarján	Baglyaskői sziklaüreg	V	12,0	+		
MÁTRA HEGYSÉG							
34.	Bátönyterenye	Medve barlang					
35.		szénbánya tárok					
36.	Jobbágyi	Monyosi lyuk					
37.	Mátraverebély	Zsivány barlang	V	kb. 3,0			
38.	Pásztó - Mátrakeresztes -	Mátrakeresztes üreg	V	1,0			
39.		Szezám barlang	V	2,80			
40.		Ülőspataki barlang	V	2x3,80			
41.		Ülőspataki sziklaeresz	V	2x5,60			
42.		Ülőspataki sziklakapu	V	1,5x3,20			
43.		Vidróczki barlang	V	5,10			
44.		Vöröskő bérci barlang	V	4,80			
45.		Vöröskő bérci hasadék	V	5,0			
46.		Vöröskő bérci odu	V	2,10			
47.	Szuha	Sárkánygödri kőfülke	V	2x6,70			
MEDVES HEGYSÉG							
48.	Salgótarján - Rónabánya	Jansen barlang	V	20,20	+		
49.		Kis Szilváskői sziklahasadék	V	17,30	+		
50.		Sárkánytorok, jégbarlang	V	28,40	+		
51.		Szilváskői barlang	V	68,00	+		
52.		Vabot barlang	V	8,20	+		
53.	Szilaspogony	Kiskői álbarlang	V	2,00	+		
54.		Kiskői barlang	V	5,00+9, 40	+		M táro

Forrás: Nógrád megye védett természeti értékei és fenntartásuk lehetőségei 1997, KvVM

Ex lege védett földvárak

	HIVATKOZÁS	TELEPÜLÉS	NÉV	HELYRAJZI SZÁM	KOR
1.	03-0140-01	Erdőtarcsa	Templom körüli sáncok	024	Középkori
2.	03-0136-01	Héhalom	Öregtemplom-domb	063/2-5, 063/6, 063/12, 066	Őskori
3.	03-0141-01	Szarvasgede	Templom körüli árok	268	Középkori
4.	03-0026-01	Jobbágyi	Várhegy	018, 019, 0120, 0180	Őskori
5.	03-0115-01	Nógrádsáp	Tatárka		Középkori
6.	03-0126-01	Vanyarc	Hraszti	014/7	Középkori
7.	03-0114-01	Nézsza	Temető	412	Középkori
8.	03-0116-01	Legénd	Békavár (Békevár)	0120	Középkori
9.	03-0008-01	Buják	Tarisznyapart	065/6	Őskori
10.	03-0113-01	Alsópetény	Földvár	052/1	Középkori
11.	03-0134-01	Buják	Vár	0164/17	Középkori
12.	03-0117-01	Szecsénke	Gyalogvár	0100/6	Középkori
13.	03-0152-01	Nógrád	Vár	545, 550	Középkori
14.	03-0135-01	Ecseg	Ilonavár	044	Középkori
15.	03-0162-01	Nógrád	Korai település (Ispánsági földvár)	082/2, 082/6-43	
16.	03-0164-01	Szanda	Várhegy	0177	Középkori
17.	03-0045-01	Szanda	Szanda-hegy	0148/4, 0177, 0178, 0179, 0180, 0182/1, 0182/2, 0184/20, 0184/21, 0184/22, 0184/23, 0184/24	Őskori
18.	03-0030-01	Kozárd	Pogányvár	069/1, 069/2	Őskori
19.	03-0118-01	Bátonyterenye (Nagybátony)	Orosz Mátyás vára	0284/1	Középkori
20.	03-0111-01	Tolmács	Kálváriadomb	234	Középkori
21.	03-0119-01	Szuha (Mátraalmás)	Galyavár	087/6	Középkori
22.	03-0176-01	Kétdobony	Templomdomb (Magtár)	13	Középkori
23.	03-0177-01	Kétdobony	Vár	0112a	Középkori
24.	03-0138-01	Pásztó (Hasznos)	Cserteri vár	09/42	Középkori
25.	03-0112-01	Tereske	Kurucdomb	018/6, 018/7	Középkori
26.	03-0133-01	Bokor	Templomdomb (Őrtorony)	025	Középkori
27.	03-0173-01	Szuha	Csomosz-vár	064	
28.	03-0139-01	Tar	Tar Lőrinc várkastélyának romja	231, 232	Középkori
29.	03-0151-01	Rétság	Várdomb	0119	Középkori
30.	03-0006-01	Debercsény	Pusztatemplom	010/1	Középkori
31.	03-0137-01	Mátraszőlős	Kisvár	067	Középkori
32.	03-0120-01	Szuha	Várbérc	055/33	Középkori
33.	03-0168-01	Bátonyterenye (Nagybátony)	Lengyendi-pusztatemplom	0244/2	Középkori
34.	03-0125-01	Cserháthaláp	Rézpart	0170	Középkori
35.	03-0121-01	Mátramindszent	Óvár	0108/1, 0108/2	Középkori
36.	03-0122-01	Dorogháza	Kastély-tető	640	Középkori
37.	03-0142-01	Nógrádsipek - Rimóc	Pusztavárhegy (Sztrahora)	Nógrádsipek: 035, Rimóc: 043, 052/1	Középkori
38.	03-0036-01	Mátraszőlős	Kerekbükk	077/1, 077/3	Őskori
39.	03-0144-01	Cserháthaláp	Tornyos-hegy	098/6	Középkori

40.	03-0150-01	Sámsonháza	Fejérkő	060, 061	Középkori
41.	03-0160-01	Hollókő	Várrom	057/1	Középkori
42.	03-0166-01	Bátonyterenye (Kisterenye)	Hársas (Arany-hegy)	0199	Őskori
43.	03-0171-01	Nemti	Kőház	328, 332, 333	Középkori
44.	03-0167-01	Bátonyterenye (Kisterenye)	Várhegy	8, 9	Őskori
45.	03-0124-01	Nógrádmárcal	Kerek-domb	046	Középkori
46.	03-0110-01	Lucfalva	Pogányvár	034/1	Középkori
47.	03-0109-01	Nagylóc	Várhegy	87, 806, 807, 809, 810, 811, 876, 877, 878, 879, 880, 886, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894	Középkori
48.	03-0123-01	Szügy	Leányhegy	0121/8, 0123/3	Középkori
49.	03-0108-01	Nógrádmegyer	Dobó-vár	085/2	Középkori
50.	03-0174-01	Vizslás	Pogányvár	07/11, 07/13	Ismeretlen korú
51.	03-0046-01	Szécsény	Kerek-domb	0189/2	Őskori
52.	03-0172-01	Salgótarján (Zagyvapálfalva)	Felső temető feletti domb	6992	Középkori
53.	03-0165-01	Szécsény	Városfal előtti árok és sánc (Hainald kert)	76	
54.	03-0145-01	Szécsény	Strázsapart	156	Középkori
56.	03-0004-01	Szécsény (Benczúrfalva)	Major-hegy	065/1, 068/1	Őskori
57.	03-0147-01	Salgótarján	Pécskő	0207/1	Középkori
58.	03-0132-01	Szilaspogony	Kis-kő	053/1, 053/2	Középkori
59.	03-0107-01	Szécsény (Benczúrfalva)	Dubinka	042	Középkori
60.	03-0143-01	Ságújfalu	Várhegy	02	Őskori
61.	03-0105-01	Salgótarján	Baglyaskő vára	1380	Középkori
62.	03-0161-01	Piliny - Endrefalva	Sírmány	Piliny: 0112/19; Endrefalva: 02	
63.	03-0149-01	Salgótarján	Zagyvafő	081/1	Középkori
64.	03-0169-01	Cered	Vincvár	083/24, 083/29	Középkori
65.	03-0148-01	Salgótarján	Salgóvár	036/1	Középkori
66.	03-0042-01	Piliny	Várhegy	054/2, 054/3, 054/4	Őskori
67.	03-0027-01	Karancsalja - Karancslapujtó	Kápolna-hegy	Karancsalja: 016, Karancslapujtó: 060/8	Őskori
68.	03-0170-01	Egyházasgerge	Templom körüli sáncok	564/2	
69.	03-0163-01	Nógrádszakál	Templom-hegy	266	Középkori
70.	03-0106-01	Nógrádszakál	Kastélydomb	089/3	Középkori

Forrás: BNPI 2010

Helyi jelentőségű védett természeti területek és értékek

Sz.	Település	Védett terület megnevezése (védetté nyilvánításkori hrsz.)	Törzskönyvi száma	Védetté nyilvánító korábbi jogszabály	Összevonások, köztes jogszabályok	Védetté nyilvánító új jogszabály (új hrsz.)
1.	Alsópetény	Andreánszky kastély parkja (160/1)	11/50/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
2.	Balassagyarmat	Nyírjesi-tó és környéke		48/1993. (IV.22.) Balassagyarmat város Önkorm. rendelet		26/2001. (VI. 22.) önkorm. rendelet (rendelet 1. sz. melléklete)
3.	Balassagyarmat	Palóc-liget (2)	11/25/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	26/2001. (VI. 22.) önkorm. rendelet (2)	33/2007. (XI.29.) önkorm. rendelet (2)
4.	Balassagyarmat	"Springa dombi" városerdő				26/2001. (VI. 22.) önkorm. rendelet (3134/40)
5.	Bátonyterenye	Bec-kút és forrás (0202/34)	11/48/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	A Mátrai TK része lett (5/1985.(XI.22.) OKTH rendelkezés)	A Mátrai TK védettsége a 137/2007(XII.27.) KvVM rendelettel fenntartva
6.	Bátonyterenye	Gyürky-Solymossy kastély parkja (62)	11/15/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
7.	Bátonyterenye	110 éves ágasvári bükkös (0202/40)	11/58/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	A Mátrai TK része lett (5/1985.(XI.22.) OKTH rendelkezés)	A Mátrai TK védettsége a 137/2007(XII.27.) KvVM rendelettel fenntartva
8.	Bátonyterenye	Büdös-kút forrás (0202/40)	11/59/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
9.	Bárna	Bárna-patak forrásterülete	11/72/TT/86	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		11/2007. (XII.04.) Bárna község önkorm. rendelet (06)
						10/2004. (VI.03.) Cered község önkorm. rendelet
10.	Bárna	Nagy-kő (061)	11/09/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		11/2007. (XII.04.) önkorm. rendelet (012/3)
11.	Bárna	Szer-kő (020)	11/51/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
12.	Bercel	Dél-Cserháti Helyi Jelentőségű TT				8/2007. (VI. 15.) önkorm. rendelet (rendelet 1. sz. melléklete)

13.	Bér	Andezitoszlopok	11/73/TT/86	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
14.	Buják	Tölgyfa	11/02/TT/43	Országos Természetvédelmi Tanács 130541/43.sz. határozat		9/2008. (VII.11.) önkorm. rendelet (0164/7)
15.	Buják	Tölgyfák	11/01/TT/43	Országos Természetvédelmi Tanács 130541/43.sz. határozat		9/2008. (VII.11.) önkorm. rendelet (0164/7)
16.	Buják	Egidius-forrás	11/03/TT/43	Országos Természetvédelmi Tanács 130541/43.sz. határozat		9/2008. (VII.11.) önkorm. rendelet (0164/15)
17.	Csécse	Bélahalompuszt (Sándormajor kastélyudvar) (0164/b)	11/30/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		7/2002. (XI.28.) önkorm. rendelet (0164)
18.	Csécse	Erzsike-park (470, 471)	11/29/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	"Erzsike-park és út" néven összevonva a 1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozatban	7/2002. (XI.28.) önkorm. rendelet (471/1)
19.	Csécse	Erzsike úti fasor (183)		92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
20.	Csesztve	Galibapusztai facsoport (0135)	11/28/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
21.	Csesztve	Madách-fa (135)	11/11/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	"Madách Múzeum - park és környéke" néven összevonva a 1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozatban	
22.	Csesztve	"Majthényi" kastély parkja		127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
23.	Csitár-Nógrádgárdony	Szanatórium park (501)	11/27/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
24.	Diósjenő	Kastélypark és parkerdő (0125/16)	11/26/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
25.	Drégelypalánk	"Szondi" emlékfásor és emlékhely (022/1)	11/53/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
26.	Erdőtarcsa	Dabasi-Halász-arborétum (37)	11/12/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		8/2007. (IX.10.) önkorm. rendelet
27.	Felsőpetény	Almássy kastély parkja (19)	11/13/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		6/2007. (XI.30.) önkorm. rendelet

28.	Herencsény	Arethus-a-forrás	11/04/TT/43	Országos Természetvédelmi Tanács 130541/43.sz. határozat		15/2007. (XII.31.) önkorm. rendelet
29.	Horpács	Mikszáth-park (37)	11/31/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		7/2007. (X. 09.) önkorm. rendelet (37)
30.	Jobbágyi	Andezitrétegek	11/05/TT/53	Országos Természetvédelmi Tanács 1385/1953/X.01./ sz. határozat		11/2007. (XI.30.) önkorm. rendelet (022, 023, 084)
31.	Karancslapujtő	Mocsáry-kúria parkja (759)	11/33/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
32.	Kazár	Riolittufa (086/7)	11/55/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	"Földtani szelvény és riolittufa" néven összevonva a 1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozatban	
33.	Kazár	Földtani szelvény (0105)		115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
34.	Kishartyán	Kőlyuk-oldal (0104/10)	11/34/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		8/2007. (VIII. 17.) önkorm. rendelet (067)
35.	Litke	Szent István-téri facsoport	11/35/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		10/2007. (XII. 16.) önkorm. rendelet (774)
36.	Lucfalva	Krakkópusztai tánc tér (090/8/b)	11/56/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
37.	Ludányhalászi	Ráday-féle kastély parkja (990)	11/36/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		18/2007. (XII. 21.) önkorm. rendelet
38.	Magyarnándor	Buttler-kastély parkja (0179)	11/39/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
39.	Mátranovák	Bányatelepi idős fasor	11/37/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	"Kaszinó-park és bányatelepi idős fasorok" néven összevonva a 1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozatban	13/2007. (XII. 15.) önkorm. rendelet (369)
40.	Mátranovák	Kaszinópark (496)		92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
41.	Mátranovák	Cserkész-kút (063)	11/38/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
42.	Mátranovák	Hegyeskei borókás (047)	11/74/TT/86	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		13/2007. (XII. 15.) önkorm. rendelet (033/14, 035/1, 035/4, 035/7)

43.	Mátranovák	Nyírmedi-tó és környéke	11/57/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
44.	Mátraterenye-Nádújfalu	Mátramindszent-Nádújfalui nagy bükkfa (0214/1)	11/60/VN/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
45.	Mátraverebély	Forró-kúti tölgyfa (0182)	11/40/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
46.	Mohora	Mikszáth-fa	11/06/TT/57	Országos Természetvédelmi Tanács 369/57.sz. határozat		4/2003. (II. 11.) önkorm. rendelet
47.	Nézsza	Reviczky-féle kastély parkja (204)	11/46/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
48.	Nógrád	Kocsányos tölgy (154/14)	11/62/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
49.	Nógrád	Vároldal (545/a-b)	11/61/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
50.	Nógrádkövesd	Piramistölgy ("Tornyos" tölgyfa) (0269/6)	11/42/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
51.	Nógrádmegyer	Kilenc-törzsű kislevelű hársfa (0157/b)	11/43/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
52.	Nógrádsipek	Dobos-kút (0100/1)	11/44/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		3/2003. (VII. 18.) önkorm. rendelet
53.	Nógrádszakál	Páris-patak völgye (069/2, 073/2)	11/45/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		7/2007. (XI. 29.) önkorm. rendelet
54.	Nőtincs	Hönicz-Szचितovszky kastély parkja (270)	11/17/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		10/2007. (XII. 01.) önkorm. rendelet
55.	Patak	Kifli-tó (0107/1)	11/63/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
56.	Pásztó-Hasznos	Cserteri vároldal (0147/5)	11/54/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
57.	Romhány	Rákóczi törökmogyorófa	11/07/TT/60	Országos Természetvédelmi Tanács 1046/59.sz. határozat		15/2007. (XI. 28.) önkorm. rendelet (0123)
58.	Salgótarján	Baglyaskő (646/3)	11/19/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		3/2008. (I. 29.) önkorm. rendelet (1380)
59.	Salgótarján	Pécskő (0581/8)	11/18/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	3/2008. (I. 29.) önkorm. rendelet (0207/3)
60.	Salgótarján	Pocik-vár	11/75/TT/86	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		3/2008. (I. 29.) önkorm. rendelet (0148/2, 0148/4)

61.	Szanda	Várhegy (0177)	11/47/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
62.	Szécsény	Benczúrfalvi kastély parkja (2501/1, 2502/2)	11/10/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		38/2007. (XI. 28.) önkorm. rendelet
63.	Szécsény	Forgách kastély parkja (97)	11/22/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		38/2007. (XI. 28.) önkorm. rendelet
64.	Szilaspogony	Kiskő (060, 061)	11/23/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		10/2004. (VI.01.) önkorm. rendelet
65.	Szilaspogony	Papberki erdőfolt				10/2004. (VI.01.) önkorm. rendelet
66.	Szirák	Dégenfeld-Teleki kastély parkja (154/a)	11/65/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
67.	Szuha	"Gombás" bükkfa-forrás ("Hagymás"-forrás) (072, 0107/5)	11/66/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
68.	Szügy	Simonyi-féle kastély parkja (51)	11/49/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat	"Simonyi-féle park és fűcsoport" néven összevonva a 1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozatban	
69.	Szügy	Fűcsoport (volt Állami gazdaság irodaépületének udvarában) (53)		92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
70.	Szügy	Hársfa (egykori vármegyeháza udvarán) (19/a)	11/67/VN/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
71.	Tar	Tuzson-arborétum (0114/20, 21)	11/24/TT/75	127/1975. (XI.25.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		20/2007. (XI. 29.) önkorm. rendelet
72.	Tar	Felső-Csevice forrás (0132/1)	11/41/TT/76	92/1976. (VIII.31.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		20/2007. (XI. 29.) önkorm. rendelet
73.	Terény	Szent-Györgyi Albert emlékpark		8/1993. (I.28.) Terény község Önkorm. rendelet		5/1996/IV.2./ önkorm. rendelet
74.	Terény	Víztározó tó				5/1996/IV.2./ önkorm. rendelet
75.	Tereske	Temetőkert (94)	11/68/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
76.	Varsány	Tábi fűzfá	11/76/TT/86	1/4/1986. (I.16.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		
77.	Vizslás	Kocsányos tölgy (Kökényes-völgy) (0152)	11/69/TT/77	115/1977. (XI.22.) Nógrád megyei Tanács VB határozat		

Forrás: BNPI 2010

Natura 2000 területek

Azonosító	Név	Terület (ha)	Típus
Különleges madárvédelmi területek			
HUDI10002	Börzsöny és Visegrádi-hegység	49556,83	KMT
HUDI10008	Ipoly völgye	6354,34	KMT
HUBN20021	Domaházi Hangony-patak völgye	1171,52	kKTT
HUDI10008	Ipoly völgye	3607,31	KMT
HUBN10006	Mátra	37331,39	KMT
Kiemelt jelentőségű és különleges természetmegőrzési területek			
HUBN20048	Gyöngyöstarjáni Világos-hegy és Rossz-rétek	326,71	kKTT
HUBN20049	Mátrabérc-Fallóskúti-rétek	1507,29	kKTT
HUBN20051	Nyugat-Mátra	1501,02	kKTT
HUBN20055	Szentkúti Meszes-tető	892,60	kKTT
HUBN20056	Tepke	2433,64	kKTT
HUBN20057	Béзма	835,60	kKTT
HUBN20058	Bujáki Csirke-hegy és Kántor-rét	172,55	kKTT
HUBN20059	Szandai Várhegy	33,69	kKTT
HUBN20060	Sóshartyáni Hencse-hegy	105,99	kKTT
HUBN20062	Középső-Ipoly-völgy	1687,07	KTT
HUBN20063	Karancs	881,7	kKTT
HUBN20064	Salgó	139,19	kKTT
HUBN20065	Gortva-völgy	155,32	kKTT
HUDI20008	Börzsöny	30440,05	kKTT
HUDI20038	Nyugat-Cserhát és Naszály (BNPI rész)	1084,39	kKTT
HUBN21094	Bujáki Hényeli-erdő és Alsó-rét	50,30	jkKTT
HUBN21095	Nagylóci Kőhegy	197,64	jKTT
HUDI20026	Ipoly-völgy	2936,78	KTT

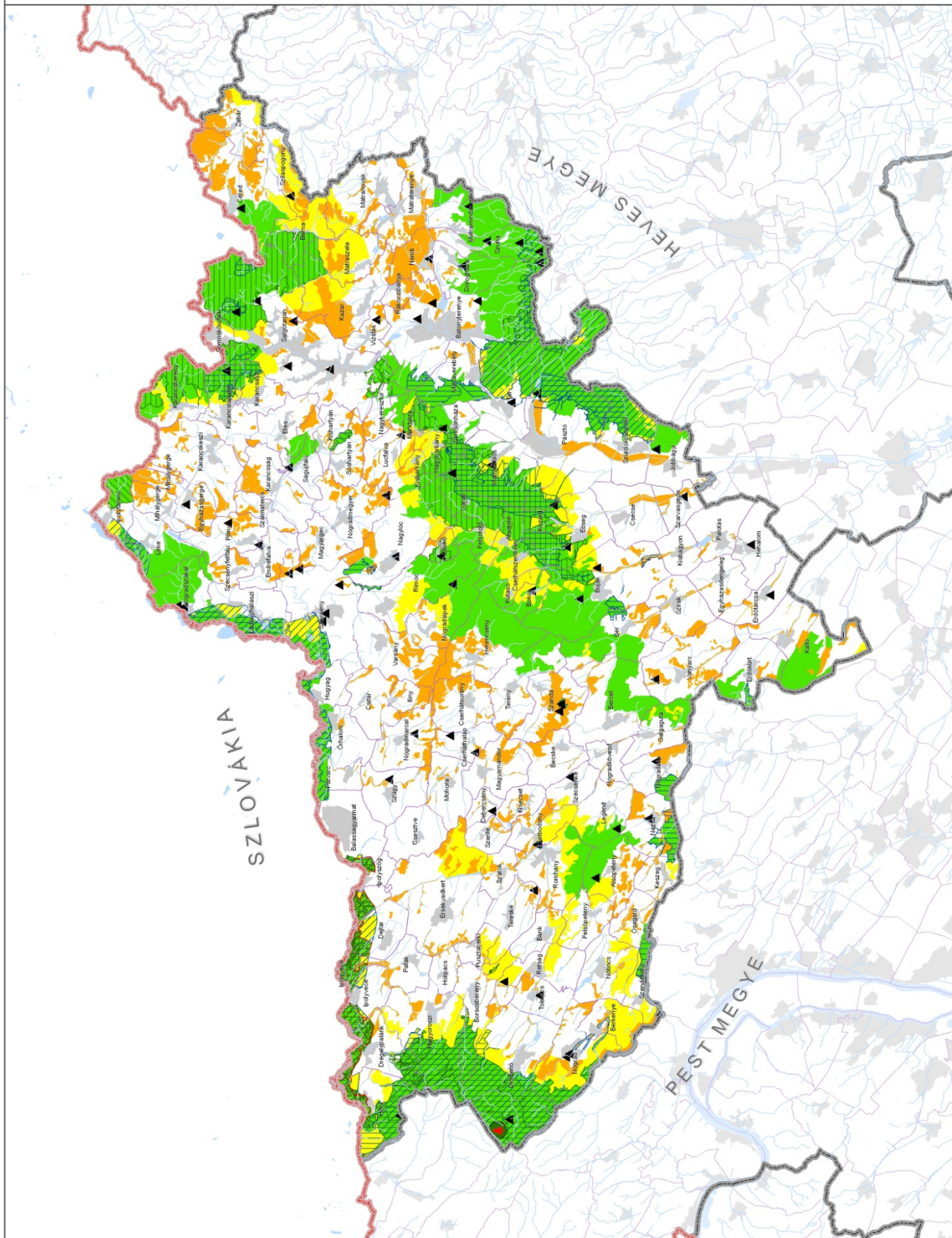
Forrás : BNPI, DINPI 2010

A megjelölt Natura 2000 területek egy része más nemzeti park igazgatóság működési területén található. A megadott területadatok kizárólag Nógrád megye területére vonatkoznak.

KMT = különleges madárvédelmi terület; kKTT: Különleges természetmegőrzési területnek jelölt területek jkKTT: kiemelt jelentőségű különleges természetmegőrzési területnek jelölt területek

NÓGRÁD MEGYE TERÜLETTRENDÉZÉSI TERVÉNEK MÓDOSÍTÁSA - VIZSGÁLAT

Védett természeti területek és értékek

JELMAGYARÁZAT

Országos jelentőségű védett természeti terület

Nemzeti park

Tájvédelmi körzet

Természetvédelmi terület

Erdőrezervátum

Ramsari területek

Ex lege védett területek

Földvárak

NATURA 2000 területek

NATURA 2000 SAC

NATURA 2000 SPA

Ökológiai hálózat

Magterület

Ökológiai folyosó

Pufferterület

ALAPTÉRKÉPI ELEMEK

Országhatár

Megyehatár

Település közigazgatási határa

Települési terület

Vízfelület, vízfolyás

1:300 000

Területi védelemmel rendelkező és kiemelt műemlékek Nógrád megyében

Műemléki környezet:

- Bátonyterenye, Gyürky-Solymossy-kastély műemléki környezete
- Cserhátsurány, R. k. templom műemléki környezete
- Cserhátsurány, Jánossy-kastély műemléki környezete
- Keszeg, Huszár-Purgly-kastély műemléki környezete
- Nógrádsáp, Alsósápi r. k. templom műemléki környezete
- Pásztó, R. k. plébániatemplom és plébánia műemléki környezete
- Szécsény, Várfalak és várbástyák, a Ferences templom és a Forgách-kastély műemléki környezete
- Tereske, R. k. templom és a Huszár-kastély műemléki környezete

Műemléki jelentőségű terület:

- Hollókő: Ófalu területe, a vár és környéke – Világörökség része

Kizárólagos állami tulajdonban tartandó, kiemelt műemlékek:

- Balassagyarmat, Madách u. 2. megyei börtön
- Drégelypalánk, várrom
- Hollókő, Kossuth u. 82. Palóc múzeum
- Hollókő, várrom
- Mátraverebély, Szentkút (Meszes tető), remetebárály
- Salgótarján, Salgó várrom
- Szécsény, Ady E. u. 7. Forgách-kastély, park és várkert

Kastélyok, kúriák és kerttörténeti értékek Nógrád megyében

(M=műemlék)

Kastélyok:

Alsópetény	Prónay kis- és nagykastély (M)	Karancsság	Kubinyi-Prónay- kastély (M)
Alsótold	Gyurcsányi kastély	Keszeg	Huszár-Purgly- kastély (M)
Balassagyarmat	Majláth-kastély	Legénd	Káldy- kastély (M)
Bátonyterenyé–Kisterenyé	Gyürki–Solymossy-kastély (M)		Nyáry- kastély (M)
Bercel	Bene-Teichmann-kastély (M)	Ludányhalászi	Rádai–Pejachevich-kastély
Berkenye	Vay-kastély	Magyarnándor	Buttler-kastély (M)
Csécse	Keglevich-kastély (M)	Mohora	Zichy-Vay- kastély (M)
Cserhátsurány	Jánossy kastély (M)	Nagyoroszi	Stahrenberg–Berchtold-kastély
	Simonyi-kastély (M)	Nézsza	Reviczky- kastély (M)
Csesztve	Majthényi- kastély	Patvarc	Majláth- kastély (M)
Csitár–Nógrádgárdony	Majláth-kastély	Romhány	Prónay- kastély (M)
Dejtár	érseki kastély	Ságújfalu	Kubinyi-Prónay- kastély (M)
Diósjenő	Piret-kastély	Szécsény	Forgách- kastély (M)
	Nyírréti-kastély	Szécsény–Benczúrfalva:	Benczúr- kastély (M)
Egyházasgerge	Mocsáry-kastély	Szirák	Teleki-Dégenfeld-kastély (M)
Erdőkürt	Wilczek-kastély	Szügy	Simonyi- kastély (M)
Erdőtarcsa	Szentmiklóssy-Kubinyi- kastély (M)	Tereske	Huszár- kastély (M)
	Almássy-kastély	Tolmács	Szentiványi- kastély (M)

Kúriák:

Alsótold	Mészáros-kúria	Kishartyán	Podmaniczky-kúria
	Somogyi-kúria	Legénd	Szandtner-Györgypály-kúria (M)
Becske	Balás-kúria (M)	Ludányhalászi	Verbőczy-kúria
Bercel	Berczelly-kúria (M)	Mátraszőlős	Jankovich-kúria
	Kelecsényi-kúria	Mátraterenyé	Lieszkovszky-kúria
	Fáy-kúria		Fáy-kúria
Berkenye	Lázár-kúria	Nagylóc	Pongrácz-kúria
Bér	Lázár-kúria (M)		Buttler-kúria
Borsosberény	Tihanyi-Mocsáry-kúria (M)	Nógrádkövesd	Barcza-kúria
	Mocsáry-vadászlak		Jeszzenszky-kúria
Cered	Radvánszky-kúria	Nógrádmarcál	Szentiványi-kúria
Cserháthaláp	Buth-kúria		Ebeczky-kúria
Cserhátsurány	Sréter-kúria 1, 2	Nógrádmegyer	Luchkovitz-kúria (M)
Csesztve	Madách-kúria (M)		Szerémy-Pauncz-kúria (M)
Csécse	Fráter-kúria		Topolicsányi-kúria (M)
	Nedeczky-kúria	Nógrádsáp	Hanzély-kúria
Debercsény	Majzik-kúria	Nógrádsipek	Nagy-Sándor-kúria (M)
	Nagy-kúria		Balás-kúria (M)
	Ritter-kúria	Nőtincs	Scitovszky-kúria (M)
Erdőtarcsa	Kubinyi-(Márkus)-kúria (M)	Órhalom	Koltay-kúria
	Végh-kúria (M)		Kürtő-kúria
	Meskó-kúria	Piliny	Vattay-kúria
	Halász-kúria		Kubinyi-kúria
Érsekvadkert	Drágffy-kúria (M)	Rétság	Kovács-kúria (M)
	Soóky-kúria	Romhány	Laszkári-kúria (M)
Herencsény	Lisznyay-kúria, Nedeczky-kúria		Sembéry-kúria
Horpács	Mikszáth-kúria (M)		Sárkány-kúria
	Szontágh-Mikszáth-ház (M)	Salgótarján	Jankovich-kúria
Ipolytarnóc	Bory – Lehoczky-kúria (M)	Salgótarján–Somoskőújfalu	Radvánszky-kúria
	Baán-kúria	Szalmatercs	Ruttkay-kúria (M)
	Jankovich-kúria		Vizy-kúria
	Voxith–Horváth-kúria		Korodiny-kúria
Jobbágyi	Sréter-kúria		Sréter-kúria
Karancsalja	Jankovich-kúria	Szarvasgede	Ligárd-Pethő-kúria
Karancsberény	Berényi-kúria	Szátok	Révay-kúria
	Légrády-kúria (M)	Szécsénke	kúria (2 db)
Karancskeszi	Zahorszky-Prónay-kúria (M)	Szécsény-Benczúrfalva	Darvas-kúria
Karancslapujtő	Mocsáry-Papp-kúria (M)	Szirák	2 Bozó-kúria (M)
	Mocsáry-kúria (M)	Szügy	Beniczky-kúria (M)
Kazár	Berényi-kúria	Tereske	Frideczky-kúria (M)
Kétdodony	Andreánszky-kúria		Pápa-kúria
	Csernyus-kúria	Vanyarc	Dessewffy-Bánffy-kúria (M)
	Horváth-kúria		Beniczky-kúria
Kisbágyon	Ondrejovitch-kúria	Varsány	Harmos-Kiss-kúria (M)

Kiemelt kerttörténeti értékek:

– Bátonyterenye–Kisterenye	Gyürki–Solymossy-kastély angolkert
– Cserhátsurány	Jánossy-kastély parkja
– Csesztve	Madách-kúria parkja
– Erdőtarcsa	Szentmiklóssy–Kubinyi-kastély parkja
– Ludányhalászi	Rádai–Pejachevich-kastély parkja
– Szécsény–Benczúrfalva	Benczúr-kastély tájképi kert
– Szécsény	Forgách-kastély tájképi kert
– Szirák	Dégenfeld-kastély parkja
– Keszeg	Huszár-Purgly kastély parkja
– Tereske	Huszár kastély parkja

Régészeti lelőhelyek jegyzéke

Település	Leleőhelyek száma	
	összes	Régészeti védett-séggel rendelkező
Alsópetény	6	-
Alsótold	7	-
Balassagyarmat	79	16
Bánk	2	-
Bátonyterenye	46	2
Becske	10	-
Bercel	24	-
Bokor	4	-
Borsosberény	3	-
Buják	10	1
Cered	3	-
Cserháthaláp	9	-
Cserhátsurány	7	-
Cserhát-szentiván	5	-
Csesztve	13	-
Csitár	16	-
Csécse	20	-
Debercsény	6	-
Diósjenő	7	-
Drégelypalánk	5	1
Ecseg	6	1
Egyházas-dengeleg	9	-
Egyházasgerge	12	-
Endrefalva	5	-
Erdőkürt	4	-
Erdőtarcsa	4	-
Érsekvadkert	13	-
Felsőtold	2	-
Galgaguta	12	-
Herencsény	3	-
Héhalom	9	-
Hollókő ¹	6	1
Hont ²	73	-
Horpács	1	-
Hugyag	4	-
Iliny	2	-
Ipolytarnóc	1	-
Ipolyvece	7	-
Jobbágyi	27	-
Karancsalja	7	-
Karancskeszi	6	-
Karancslapujtó	16	-
Karancsság	3	-
Kazár	14	-
Kálló	8	-
Kisbágyon	3	-
Kisecset	3	-

Település	Leleőhelyek száma	
	összes	Régészeti védett-séggel rendelkező
Keszeg	6	-
Kishartyán	1	-
Kozárd	5	1
Kutasó	5	-
Legénd	8	-
Litke	5	-
Lucfalva	6	-
Ludányhalászi	10	-
Magyargéc	9	-
Magyarnándor	6	-
Mátranovák	1	-
Mátraszele	1	-
Mátramind-Szent	6	-
Mátraszólós	21	-
Mátraterenye	6	-
Mátraverebély	15	-
Mohora	10	-
Nagybárkány	4	1
Nagykeresztúr	3	-
Nagylóc	13	-
Nagyoroszi	2	-
Nemti	7	-
Nézsza	4	-
Nógrád	15	1
Nógrádkövesd	11	-
Nógrádmarcal	11	-
Nógrádmegyer	12	-
Nógrádsáp	7	1
Nógrádsipek	2	-
Nógrádszakál	5	-
Nőtincs	6	-
Órhalom	2	-
Ósagárd	3	-
Palotás	5	-
Patak	2	-
Patvarc	7	-
Pásztó	87	1
Piliny	17	-
Rimóc	3	-
Romhány	12	1
Salgótarján	42	3
Ságújfalu	14	-
Sámsonháza	3	1
Sóshartyán	15	-
Szalmatercs	2	-
Szanda	13	1
Szarvasgede	8	-
Szátok	2	-

¹ világörökség² 1 db műemlékileg védett

Település	Lelőhelyek száma	
	összes	Régészeti védelem-séggel rendelkező
Szécsénke	5	-
Szécsény ³	169	57
Szécsényfelfalu	2	-
Szilaspogony	1	-
Szendehely	1	-
Szente	2	-
Szirák	15	-
Szuha ⁴	6	2
Szurdokpuspöki	67	-
Szügy	20	1
Tar	15	-
Tereske	10	2
Terény	2	-
Tolmács	4	-
Vanyarc	9	1
Varsány	3	-
Vizslás	13	-

³ 3 db műemlékileg védett

⁴ 1 db műemlékileg védett

Források

Ángyán József-Menyhért Zoltán: Alkalmazkodó növénytermesztés, ésszerű környezetgazdálkodás

Magyarország Műemlékjegyzéke - Nógrád megye
(KÖH, Bp. 2005)

Varratmentes Európa A közúti átkelési lehetőségek sűrítésének vizsgálata 2008.
(Bokút-Terv Kft.)

Varratmentes Európa II. Vasúti határátmenetek vizsgálata 2009.

www.koh.hu
www.muemlekem.hu/
www.nograd.net/nmk/nograd/muemlek/
www.palocut.hu
www.cserhatnaturpark.hu
www.orszagoszoldhatosag.gov.hu
www.vizeink.hu
www.zoldhid.hu
www.kvvm.hu
www.dinpi.hu
www.bnpi.hu
www.termeszetvedelem.hu
www.wikipedia.hu
megye.nograd.hu/
internet.kozut.hu
teir.vati.hu